

Finansiell stabilitet

SVERIGES RIKSBANK

MAJ
2001

I

Innehåll

■ Förord	3
■ Sammanfattning och slutsatser	5
<i>Ruta: Riksbankens analys av finansiell stabilitet</i>	9
■ Kapitel 1 Makroekonomisk utveckling och finansiell stabilitet	13
Omvärlden	13
<i>Ruta: Sambandet mellan makroekonomisk utveckling och bankkriser</i>	14
Sker det en riskuppyggnad i svensk ekonomi?	16
Hushållssektorn	18
Hushållens skuldsättning och betalningsförmåga	18
Hushållens förmögenhet	19
Säkerheter	21
Hushållens skulder fördelade på olika kreditinstitut	21
Företagssektorn	22
Företagens skuldsättning	22
Konkursrisker i företagssektorn	24
Den kommersiella fastighetssektorn	26
Pris- och hyresutvecklingen för kommersiella fastigheter och flerbostadshus	26
Utbud- och efterfrågeförhållanden	28
Fastighetsföretagens betalningsförmåga	29
Riskbilden för bankernas utländska låntagare	30
■ Kapitel 2 Stabilitet i banksystemet	33
Lönsamhet	33
<i>Ruta: Metod</i>	34
Intäkter	35
Kostnader	36
Tillgångar	37
Utlåning	38
Tillgångskvalitet	38
Finansiering	39
Eget kapital	40
<i>Ruta: Kan marknaden ge information om risken för bankfallissemang?</i>	41

■ Kapitel 3 Motparts- och valutaavvecklings- exponeringar i bankerna	47
Utveckling under 2000	48
Motparternas kreditvärdighet	49
Koncentrationer mellan bankerna	50
Gemensamma motparter	50
Spridningsrisken mellan bankerna	51
■ Kapitel 4 Likviditet och likviditetsrisk	53
<i>Ruta: Vad är likviditet?</i>	55
Likviditetshantering i de svenska bankerna	57
Risker förknippade med likviditet	58
Operativa risker i den praktiska likviditetshanteringen	58
Operativa risker i infrastrukturen	59
Likviditetsrisk i marknaden	60
Förtroendeproblem för bankerna	62
Sammanfattande kommentar	63
■ Fördjupningar	65
Konjunkturcykeln och regelverket för banker	65
De nya kapitaltäckningsreglerna	65
Dynamiska reserveringar	68
Operativa incidenter i banksystemet – två exempel	71
Riksbanken	71
Nordbanken	71
Konsekvenser för det svenska betalningssystemet	72
Ett ökat mjukvaruberoende	73
Gemensamma mjukvaruleverantörer	73
Slutsatser	74
Ökad finansiell stabilitet genom internationella standarder	74
Vilka är de viktigaste standarderna?	74
Viktiga standarder för finansiell stabilitet	75
Vem utformar standarder?	76

Förord

Riskerna i det finansiella systemet påverkas i hög grad av den ekonomiska utvecklingen i stort. De bankkriser, som vid olika tidpunkter uppstått runt om i världen, har ofta utlösts eller förstärkts av en snabb försämring i de allmänna konjunkturförhållandena. En sådan konjunkturförsämring påverkar låntagarnas möjligheter att betala sina skulder, vilket i sin tur kan drabba bankerna i form av kreditförluster. I tidigare stabilitetsrapporter har det framför allt varit ur detta *kreditförlustperspektiv*, som den makroekonomiska utvecklingen har diskuterats. Den realekonomiska utvecklingen har emellertid inte enbart inverkan på kreditförlusterna utan påverkar även bankerna och det övriga finansiella systemet på en rad andra sätt. Exempelvis hänger konjunkturen nära samman med den allmänna børsutvecklingen, som i sin tur har återverkningar på bankernas provisionsintäkter.

En nyhet i vårens rapport är att avstampen för bedömningarna tas i den makroekonomiska utvecklingen och de omvärldsfaktorer som kan tänkas påverka riskerna i det finansiella systemet. Utifrån detta diskuteras hur påtagligt negativa avvikelser från de gängse ekonomiska prognoserna skulle kunna drabba bankernas viktigare låntagarkategorier – hushåll, företag och den kommersiella fastighetssektorn.

Riskerna i banksystemet påverkas också av andra faktorer än den makroekonomiska utvecklingen. Lönsamhet, risktagande och finansiell motståndskraft mot störningar beror också på bankernas egna strategival och affärsbeslut. Utvecklingen i banksektorn kännetecknas av ett starkt förändringstryck. Detta har bland annat yttrat sig i den våg av banksammanslagningar som just nu kan observeras i Norden och annorstädes.

Med den ökade koncentrationen i banksektorn har betalningsväsendets funktionsförmåga blivit beroende av allt färre institut. Härigenom ökar potentiellt riskerna för att problem i en enskild bank ska få återverkningar på hela systemet. Ett inslag i vårens rapport är en närmare analys av kreditkvaliteten i bankernas motparts-exponeringar och risken för att problem som uppstår i en bank sprider sig till en annan.

Under senare decennier har det skett en snabb och genomgripande utveckling av de finansiella marknaderna. Det har bland annat inneburit nya möjligheter för banker att finansiera sig, placera överskottslikviditet och att hantera riskerna i sin verksamhet. Ett kapitel av vårens rapport ägnas åt att belysa bankernas likviditetshantering och problem som hänger samman med likviditet.

Avslutningsvis finns i rapporten tre fördjupningar. I den första beskrivs beroendet av konjunkturcykeln för bankernas resultat och

hur regelverket förhåller sig till detta. I den andra fördjupningen belyses ett par aktuella exempel på operativa incidenter – den ena i Nordbanken, den andra i Riksbanken. Den tredje fördjupningen innehåller en redogörelse för arbetet med internationella standarder för det finansiella systemet.

Stockholm i maj 2001
Urban Bäckström
Riksbankschef

Sammanfattning och slutsatser

Banksektorn framstår som väl rustad att hantera de effekter som en allmän konjunkturavmattning kan tänkas innebära. Den bör även kunna klara en mer allvarlig nedgång i den ekonomiska aktiviteten, om en sådan mot förmodan skulle inträffa.

Riksbanken förväntar sig liksom många andra bedömare en viss försvagning av konjunktoren framöver. Denna förväntade avmattning bör kunna hanteras av bankerna och de låntagare mot vilka bankerna är exponerade. I ett stabilitetsperspektiv behöver dock även mer pessimistiska konjunkturscenarier beaktas. Det är först vid en betydligt djupare nedgång eller en mer utdragen lågkonjunktur som mer allvarliga problem, som kan hota bankernas finansiella ställning, kan förväntas uppstå.

Vid en jämförelse med utvecklingen i USA kan man konstatera att både konjunkturavmattning och aktiemarknadsfall i Sverige inträffat i ett tidigare konjunkturskede, där varken företagens investeringar, allmänhetens skuldsättning eller finansiella sparandeunderskott hunnit växa till anmärkningsvärda nivåer. Detta tyder på att Sverige skulle gå in i en eventuell konjunkturavmattning med ett i många avseenden gynnsammare utgångsläge än USA.

Inte ens vid en mycket ogynnsam konjunkturutveckling torde det finnas risk för kreditförluster i hushållen av sådan omfattning att de vore oroväckande från stabilitetssynpunkt.

Inte ens vid en mycket ogynnsam konjunkturutveckling torde det finnas risk för kreditförluster i hushållen av sådan omfattning att de vore oroväckande från stabilitetssynpunkt. För denna bedömning talar framför allt de låga räntekostnaderna i relation till disponibel inkomst och det faktum att skuldsättningen inte byggts upp till nivåer som ter sig särskilt höga i relation till läget vid 1990-talets kris. Det krävs sannolikt mer betydande fall av den disponibla inkomsten eller kraftigt höjda räntor, för att mer utbredda betalningsproblem i hushållen ska riskera att inträffa.

De icke-finansiella företagens upplåning ökar totalt sett både inom och utanför den svenska banksektorn. Företagssektorns upplåningskvot är dock förhållandevis låg, åtminstone jämfört med läget före den senaste krisen. Med utgångspunkt från huvudscenariot för den makroekonomiska utvecklingen enligt Riksbankens Inflationsrapport 2001:1, är det inte troligt att antalet konkurser ökar på något dramatiskt vis. Ett mer negativt utfall skulle sannolikt leda till ett ökat antal företagskonkurser, med påtagligt ökade kreditförluster för bankerna som följd. Enligt Riksbankens bedömning krävs det

emellertid en långvarig och kraftfull nedgång i ekonomin för att detta ska få allvarigare genomslag i bankerna.

Telekommunikationssektorn, som utgör en betydande del av svenskt näringsliv, har blivit föremål för en hel del uppmärksamhet på senare tid. De aktiekursfall som inträffat för många telekommunikationsföretag indikerar att kreditrisken i telekomsektorn har ökat. Storbankernas exponering mot sektorn är dock tämligen måttlig (mellan 1,5 till 2 procent av den totala utlåningen). En eventuell ytterligare minskad förmåga bland telekommunikationsföretagen att betala sina skulder skulle därmed inte utgöra något allvarigare stabilitetshot.

Jämfört med åren närmast före fastighetskrisens utbrott 1990 har dock priserna utvecklats i betydligt bättre balans med hyresökningarna.

Förra året ökade bankernas utlåning mot säkerhet i fastigheter med ca 20 procent, vilket måste betraktas som relativt mycket. Både prisnivån och hyrorna för kommersiella fastigheter i storstadsområdena har ökat under år 2000. Jämfört med åren närmast före fastighetskrisens utbrott 1990 har dock priserna utvecklats i betydligt bättre balans med hyresökningarna. Dagens prisnivå för kommersiella fastigheter utgör i reala termer ca två tredjedelar av motsvarande nivå vid tidpunkten för fastighetskrisen. Samtidigt ligger dagens hyresnivå för kommersiella fastigheter reallt ca 14 procent över den nivå som noterades 1990.

Bruttoinvesteringskvoten i fastigheter och antalet beviljade bygglov indikerar att aktiviteten på fastighetsmarknaden släpar efter utvecklingen i den övriga ekonomin. Ökningen av investeringar i fastigheter riskerar därmed att inträffa i en period när konjunkturen försvagas. Fastighetsföretagens finansiella ställning är relativt stabil, även om skuldsättningsgraden ökat något. En vikande konjunktur kommer troligtvis att påverka hyresnivån för de marknadsbestämda hyrorna i kommersiella fastigheter, vilket i sin tur kan komma att försvaga fastighetsföretagens finansiella ställning. Den låga investeringskvoten i fastighetssektorn tyder dock på att det inte kommer att råda något stort utbudsöverskott av affärslokaler inom den närmaste tiden. Vid en konjunkturavmattning skulle detta sannolikt bidra till att dämpa ett fastighetsprisfall.

De svenska storbankerna uppvisade en stark resultatutveckling under 2000 med kraftigt förbättrade provisionsnetton, fortsatt låga kreditförluster och något ökande räntenetton. Den sammanvägda räntabiliteten på eget kapital efter skatt stannade vid cirka 15 procent, vilket är något lägre än genomsnittsnivån för den senaste femårsperioden. Givet en fortsatt osäker børsutveckling med lägre indexnivåer, minskad handel och lägre aktivitet inom företagsrådgivning är utsikterna att bankerna ska nå lika bra resultat i år mindre goda. En allmän konjunkturavmattning med en dämpad utlåningstillväxt och sannolikt något högre kreditförluster förstärker den bedömningen.

Vid en mer dramatisk konjunkturavmattning, kombinerat med fortsatt fallande börskurser, kommer sannolikt ett större fall i intäk-

terna att uppstå. Ett sådant scenario torde dessutom leda till en avsevärd ökning av kreditförlusterna, främst hänförlig till företagssektorn. Med utgångspunkt från dagens låga kreditförlustnivåer är det mindre sannolikt att kreditförlusterna skulle nå sådan omfattning att de skulle medföra allvarigare konsekvenser i storbankerna.

Sammantaget är den finansiella styrkan i storbankerna för närvarande god, även med beaktande av risken för att en djupare konjunkturedgång skulle inträffa.

Sammantaget är den finansiella styrkan i storbankerna för närvarande god, även med beaktande av risken för att en djupare konjunkturedgång skulle inträffa. Kapitäläckningen i storbankerna uppgick i mars 2001 till i genomsnitt 9,6 procent. Primärkapitalrelationen uppgick vid samma tidpunkt till 6,5 procent och har i stort sett varit oförändrad under den senaste treårsperioden om man bortsett från ett par tillfälliga fluktuationer i samband med större kontantuppköp.

Sedan 1999 tar Riksbanken varje kvartal in uppgifter över de motparts- och avvecklingsexponeringar som uppstår i bankernas handel med finansiella instrument och i valutatransaktioner. Enligt denna statistik förefaller exponeringarna ha ökat något under 2000. Bankernas exponeringar är i huvudsak mot motparter med god kreditvärdighet. Koncentrationen mot enskilda motparter har minskat något, men betydande koncentrationer förekommer fortfarande bankerna emellan.

Riksbankens bedömning utifrån de rapporterade exponeringarna är att risken för spridningseffekter i banksystemet är måttliga. Minskade koncentrationer, med minskad systemrisk som följd, vore dock önskvärda, inte minst om antalet stora svenska banker i en nära framtid blir än färre.

Likviditetsproblem kan uppstå i banker av olika skäl, exempelvis prognosfel eller systemstörningar. Därutöver kan banker indirekt drabbas om handeln på särskilt viktiga värdepappersmarknader torkar ut. De allvarligaste problemen föreligger dock om en bank drabbas av likviditetsbrist till följd av att den har eller uppfattas ha soliditetsproblem. I sådana fall skulle bankens finansiering snabbt kunna dras tillbaka, med potentiellt överlevnadshotande konsekvenser. Bortsett från situationer där också soliditetsproblem föreligger är, enligt Riksbankens bedömning, risken för att likviditetsproblem ska tvinga en svensk storbank att ställa in betalningarna relativt liten.

De dataproblem som inträffade i november i Riksbankens betalningssystem RIX samt i december i Nordbanken är exempel på operativa incidenter. Ingen av dessa händelser fick allvarigare följdverkningar. De gav ändå en tydlig illustration av sårbarheten i integrerade system med många användare. Särskilt uppenbarades de risker som är förknippade med ett ökat beroende av vissa mjukvaror och de leverantörer som tillhandahåller dessa. Man kan konstatera att om flera institut är beroende av samma programvara, är systemriskerna betydande, vilket normalt sett inte brukar vara fallet med operativa risker.

I rapporten diskuteras även konjunkturberoendet i bankernas

resultat och de effekter som kan uppstå till följd av att detta endast delvis är beaktat vid utformningen av regelverket för banker. I Baselkommitténs förslag till nya kapitaltäckningsregler relateras kapitalkraven mer direkt till de underliggande riskerna. Detta bör bidra till ett sundare risktagande i bankerna och därmed leda till ökad finansiell stabilitet. Det finns dock inslag i den föreslagna utformningen av reglerna som har ifrågasatts, i första hand svårigheten att finna framåtblickande riskvärderingsmetoder. Detta skulle kunna ge upphov till kreditåtstramning i lågkonjunktur och därmed ytterligare förstärka ett negativt konjunkturförlopp. Sådana effekter skulle delvis kunna hanteras inom ramen för Baselförslagets andra pelare, den kvalitativa tillsynsprocessen. Därutöver kan det finnas skäl att tillåta dynamiska reserveringar, samt att överväga åtgärder för att öka transparensen i bankernas exponeringar.

RIKSBANKENS ANALYS AV FINANSIELL STABILITET

Vid sidan av målet att upprätthålla ett fast penningvärde ska Riksbanken också främja ett säkert och effektivt betalningsväsende. Den senare uppgiften har sin förklaring i centralbankers strategiska betydelse för olika funktioner i ett lands betalningsväsende. Förutom att ge ut sedlar och mynt, är det vanligt att centralbanker också inrättar system för att underlätta stora betalningar mellan bankerna, dvs. agerar som ett slags bankernas bank. I Sverige verkar Riksbanken som ägare och operatör av *RIX*, som är det system som används för clearing och avveckling av betalningar mellan de svenska bankerna. De banker som deltar i *RIX* har möjligheter att deponera eller mot pant i värdepapper låna pengar över natten i Riksbanken till vissa förutbestämda räntevillkor. Riksbanken sätter villkoren för utnyttjande av denna in- och utlåningsfacilitet så att bankerna har motiv att först uttömma möjligheterna att låna av varandra innan de utnyttjar möjligheten att låna av Riksbanken. Eftersom villkoren anger bankernas alternativkostnad för dagslån, påverkar de var marknadsräntan på dagslånekrediter i praktiken kommer att hamna. Dagslåneräntan påverkar i sin tur de räntor som allmänheten möter. Genom att anpassa villkoren i in- och utlåningsfaciliteten kan Riksbanken sålunda styra dagslåneräntan så att den hamnar nära Riksbankens styrränta, reporäntan. Därmed kan genomslaget i den totala samhällsekonomin av Riksbankens penningpolitiska operationer väsentligt förbättras; utväxlingen från den förda penningpolitiken ökar.

Det faktum att Riksbanken driver ett system för betalningar mellan bankerna och att interbankmarknaden dessutom utnyttjas i genomförandet av penningpolitiken, medför i sig att Riksbanken har ett intresse av att betalningssystemet fungerar på ett bra sätt och att de banker som deltar i detta är stabila. Därutöver finns det också ett mer grundläggande samhällsintresse av stabilitet i betalningsväsendet.

Många funktioner i betalningsväsendet utgör vitala delar av samhällets infrastruktur. Betalningar är ett centralt inslag i all ekonomisk aktivitet. Registrering, clearing samt avveckling av värdepapperstransaktioner är också exempel på funktioner i betalningsväsendet som idag utgör betydelsefulla delar av den finansiella infrastrukturen. Av samma skäl som det är viktigt att vägar, el- och telenät fungerar, är det väsentligt för samhället att betalningar kan genomföras. Ett sammanbrott i någon vital funktion av betalningsväsendet skulle innebära stora effektivitets-

förluster i ekonomin, med potentiellt långvariga skadeverkningar i form av försämrad tillväxt och lägre sysselsättning.

Inlåningskontona i bankerna är centrala i betalningsväsendet eftersom viktiga betalningstjänster sker i form av överföringar mellan konton. Bankerna spelar därigenom en nyckelroll i betalningsväsendet och en kris i banksystemet skulle på ett allvarligt sätt kunna drabba betalningsväsendets förmåga att fungera. Stabiliteten i banksektorn är i sin tur beroende av stabiliteten i det finansiella systemet som helhet.

En bank kan förvisso smittas av problem i ett annat företag inom samma koncern, men spridningsriskerna stannar inte där. Det finansiella systemet utmärks av ett starkt inbördes beroende mellan systemets olika delar och impulser och störningar från en del i systemet kan fortplantas snabbt över hela finansmarknaden. Om ett finansiellt institut hamnar i akut finansiell kris finns det därför risk att krisen sprider sig även till andra institut. Sådana dominoeffekter uppstår bland annat till följd av att finansiella företag har fordringar på varandra, men även på grund av att *förväntningar* om finansiella problem smittar av sig. Sådana risker, som kan ge upphov till spridningseffekter över hela det finansiella systemet, brukar benämnas *systemrisk*er.

Enskilda aktörer på de finansiella marknaderna har som regel motiv att värdera och i lämplig mån skydda sig mot risker som kan drabba den egna verksamheten. Systemrisker omfattar dock inte enbart den egna verksamheten utan inbegriper även kostnader för andra institut såväl som samhället i stort. De privata incitamenten att undvika risker som är förknippade med sådana negativa *externa effekter* är inte tillräckliga sett ur samhällets perspektiv. Förekomsten av systemrisker utgör alltså ett viktigt motiv för statsmakterna att utöva tillsyn av och att ha speciella lagar och regler för företag som verkar inom finanssektorn. Systemriskerna är följaktligen också av central betydelse i Riksbankens uppdrag att främja ett säkert och effektivt betalningsväsende.

Vid den finansiella krisen i början av 1990-talet var banksystemet allvarligt hotat. Den gången tvingades statsmakterna gripa in och ge en generell garanti till bankernas fordringsägare. Därmed lyckades man återställa förtroendet för de svenska bankerna och ett sammanbrott i det finansiella systemet kunde undvikas. Den viktigaste orsaken till att räddningsinsatsen blev framgångsrik var sannolikt att man snabbt kunde nå politisk enighet om vikten av kraftfulla åtgärder för att säkra stabiliteten i systemet.

En grundläggande lärdom av bankkrisen var betydelsen av god krishanteringsberedskap. En sådan inbegriper bland annat väl förberedda rutiner och upparbetade förbindelser mellan berörda myndigheter — främst Finansdepartementet, Finansinspektionen och Riksbanken. Den inbegriper även väl genomtänkta krishanteringsåtgärder. Vid sidan av generella insatser av det slag som gjordes vid 1990-talets bankkris kan även nödkrediter till enskilda institut vara en potentiellt viktig åtgärd för att hantera en uppkommen kris i det finansiella systemet. Därför har Riksbanken en lagstadgad möjlighet att ge likviditetsstöd till problemdrabbade institut som står under Finansinspektionens tillsyn. Såväl generella garantier som mer selektiva åtgärder för krishantering kan dock i sig leda till incitamentsproblem, som kan så fröet till nya finansiella kriser. Om bankernas finansiärer utgår ifrån att de alltid kommer att räddas av staten om de drabbas av finansiella problem, är risken uppenbar att detta påverkar deras riskbeteende på ett negativt sätt. Detta understryker vikten av att såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter av potentiella krishanteringsåtgärder är väl analyserade.

En annan viktig lärdom av bankkrisen var att om olika indikatorer, som vanligen bildar bakgrunden till en finansiell kris, hade observerats löpande, kunde det ha varit möjligt att tidigare upptäcka begynnande problem. Därmed hade man på ett tidigare stadium kunnat vidta åtgärder för att avvärja hoten mot den finansiella stabiliteten. För att erhålla en god överblick över de systemriskerna som kan påverka betalningsväsendets funktionsförmåga, är det följaktligen väsentligt att Riksbanken på ett systematiskt sätt kan följa och analysera utvecklingen i det finansiella systemet.

Detta är i korthet bakgrunden till att Riksbanken utifrån en stabilitetsanalys två gånger per år publicerar sin bedömning av tillståndet i det finansiella systemet. Vid sidan av bilaterala dialoger med bankerna, är publiceringen av rapporten ett viktigt led i Riksbankens strävan att påverka utvecklingen i finanssektorn. Genom att peka på och öppet diskutera viktiga utvecklingstendenser har Riksbanken bättre förutsättningar att nå en samsyn kring systemriskerna.

En analys av systemriskerna måste naturligen sträcka sig över ett brett fält av makro- och mikrofaktorer. Det gäller att identifiera de omvärldsfaktorer, strukturella förändringar och tendenser i bankernas riskexponeringar som kan ha betydelse för ackumuleringen av risker. Det gäller också att värdera bankernas motståndskraft mot eventuella störningar – både i form av finansiell styrka och för-

måga att hantera de risker som är förknippade med verksamheten. I många fall finns det ingen färdig metodik att luta sig mot, utan analysverktygen måste utvecklas efter hand.

Makroekonomisk utveckling och finansiell stabilitet

Det finns i dagsläget en betydande osäkerhet i konjunkturbilden, framför allt relaterat till utvecklingen i USA. Detta medför att Riksbanken i denna rapport lämnar en bedömning av hur bankerna skulle kunna hantera en eventuell kraftigare konjunkturavmattning. Såväl hushålls- som företagssektorn har ökat sin skuldsättning. Betalningsförmågan är dock generellt sett god, delvis till följd av det låga ränteläget. Fastighetspriserna fortsätter att stiga, men förefaller inte vara spekulationsdrivna.

Omvärlden

Bankernas kreditförluster är starkt konjunkturberoende, eftersom risken för att låntagare inte ska kunna betala sina skulder ökar i en lågkonjunktur. I tidigare stabilitetsrapporter har den makroekonomiska utvecklingen diskuterats endast i detta perspektiv. Det är emellertid inte bara kreditförlusterna som samvarierar med konjunkturen. Även bankernas resultat och risker i övrigt kan påverkas av den allmänekonomiska utvecklingen. Ett exempel är bankernas provisionsintäkter som påverkas starkt av aktiemarknadens utveckling. Mot denna bakgrund kommer rapporten inledas med en omvärldsbeskrivning som utgör bakgrund för den syn på utvecklingen i banksektorn som presenteras i övriga delar av rapporten.

SAMBANDET MELLAN MAKROEKONOMISK UTVECKLING OCH BANKKRISER

Makroekonomiska störningar har spelat en avgörande roll i många bankkriser, även om de i de flesta fall inte ensamma varit tillräckliga för att förklara att kriserna inträffat. Exempelvis är regelverk och andra institutionella faktorer avgörande för hur motståndskraftigt banksystemet är mot makroekonomiska störningar. En studie som täcker mer än 80 bankkriser sedan mitten av 1970-talet indikerar att kredittillväxt, tillgångsprisökningar och ekonomisk osäkerhet i termer av hög volatilitet i BNP, inflation och växelkurs är möjliga orsaker till uppkomsten av bankkriser.¹

Den ekonomiska utveckling som föregått de finansiella kriser som uppstått runt om i världen under de senaste två decennierna har många gemensamma drag. Hushåll och företag har under lång tid före det att krisen utlösts kraftigt ökat sin skuldsättning, både för finansiering av konsumtion och investeringar. Lånen har också ofta använts för köp av finansiella tillgångar och fastigheter. En stark utlånings- och penningmängdstillväxt har därför inte alltid motsvarats av en växande efterfrågan på varor och tjänster, varför inflationen åtminstone inledningsvis inte har stigit.

Såväl bankernas beslut om kreditgivning som allmänhetens efterfrågan på lån tycks ha baserats på optimistiska förväntningar om framtida inkomst- och förmögenhetstillväxt. Förväntningarna har avspeglats i kraftiga prisstegringar på aktier och fastigheter.

Gemensamt är också att förväntningar om hög BNP-tillväxt och hög avkastning på investeringar ofta ytterligare stärkts via en appreciering av landets växelkurs. Växelkursförstärkningen har ofta skett parallellt med att bytesbalansen uppvisat stora och växande underskott, då hög efterfrågan på konsumtions- och investeringsvaror drivit upp importen. Massivt kapitalinflöde via aktieköp har dock förstärkt växelkursen.

I länder med fast växelkurs har finansieringen av investeringarna i många fall skett med kortfristiga lån i utländsk valuta, vilket medfört att växelkursrisken i företagen ackumulerats. Detta har i sin tur lett till ökade kreditrisker i banksystemet. I många länder där penningpolitiken före krisen var inriktad på att hålla en fast väx-

¹ Caprio & Klingebiel (1997), Bank insolvency: Bad Banking, Bad Policy, or Bad Luck? i Annual World bank Conference on Development Economics, 1996.

elkurs har den *nominella* växelkursen inte påverkats. Men ett inhemskt inflationstryck, orsakat av överhettning i ekonomierna, har lett till att den *reala* växelkursen stärkts.² Målet att upprätthålla en fast växelkurs kom därför i konflikt med motivet att motverka att finansiella obalanser byggdes upp. Varken den penningpolitiska regimen eller den övriga ekonomiska politiken motverkade uppbyggnaden av dessa obalanser.

Liknande problem kan även uppstå i länder med rörlig växelkurs. Den japanska finanskrisen i slutet av 1980-talet föregicks av kraftiga prisstegringar framför allt på mark och fastigheter kombinerad med en stark kreditexpansion. Japan är ett exempel där kreditexpansionen inledningsvis främst avspeglade köp av fastigheter, mark och aktier. Inflationen visade därför inledningsvis inga tecken på att stiga eftersom kreditexpansionen inte drevs av ökad efterfrågan på varor och tjänster. Bytesbalansen visade överskott och den japanska centralbanken fann ingen anledning att höja räntan för att motverka de finansiella obalanser som byggdes upp.

När en finansiell bubbla väl brister förlängs och fördjupas lågkonjunkturen ofta av de obalanser som byggts upp. De uppdrivna tillgångspriserna faller ofta inledningsvis mer än vad som är fundamentalt motiverat. Hög skuldsättning, fallande tillgångspriser, överinvesteringar och osäkerhet om framtiden håller nere aggregerad efterfrågan under lång tid. När en oväntat stor andel av bankernas låntagare går i konkurs, när värdet faller på de säkerheter bankerna lånat ut emot och när bankernas intjäningsförmåga minskar till följd av en kraftig konjunkturavmattning kan bankernas soliditet komma att minska så mycket att en bankkris uppstår. När bankkrisen väl är ett faktum minskar tillgången på krediter och det sker en kreditåtstramning, vilket medför att konjunkturavmattningen förstärks. En rätt utformad ekonomisk politik och hantering av dåliga lån har en mycket viktig roll i att tillse att problemen löses snabbt och effektivt.

Sammanfattningsvis kan konstateras att gemensamt för många finansiella kriser är att hushåll och företag tagit konsumtions- och investeringsbeslut baserade på överdrivna förväntningar om framtida tillväxtutsikter. Detta har lett till en kraftigt ökad skuldsättning och stigande tillgångspriser. Bankerna tycks inte heller ha beaktat de risker som en sådan kreditgivning medfört och har därför varit underkapitaliserade.

2 Exempel på sådana kriser är den svenska 1992 samt kriser i flera av de länder som drabbades av Asienkrisen 1997.

Den svenska ekonomin förväntas uppvisa en viss avmattning i tillväxttakten i BNP framöver. I senaste inflationsrapporten prognosticerade Riksbanken att BNP-tillväxten skulle bli 2,4 procent för både 2001 och 2002. En viss avmattning av konjunktoren kan i och för sig tänkas leda till en ökning av kreditförlusterna i bankerna, men för att den makroekonomiska utvecklingen ska utgöra ett verkligt hot för bankerna krävs en lågkonjunktur som är avsevärt djupare än den som förväntas framöver av såväl Riksbanken som andra bedömare. I fortsättningen av detta avsnitt diskuteras först hur väl rustad svensk ekonomi förefaller vara för att möta en djupare konjunkturavmattning. Avslutningsvis berörs hur ett riskscenario skulle kunna se ut för att utgöra ett verkligt hot mot den svenska banksektorn.

SKER DET EN RISKUPPBYGGNAD I SVENSK EKONOMI?

Den amerikanska ekonomin har i dag en ledande roll i världsekonomin i den meningen att utvecklingen där förväntas ha en avgörande betydelse för konjunkturutvecklingen i flertalet andra länder, däribland Sverige. Ur finansiell stabilitetsaspekt är det särskilt intressant att belysa utvecklingen i USA eftersom den amerikanska ekonomin under de senaste fem, sex åren visar många likheter med den utveckling som i andra länder föregått finansiella kriser. För att belysa läget för den svenska ekonomin med avseende på uppbyggnaden av obalanser görs därför en jämförelse med den amerikanska ekonomin.

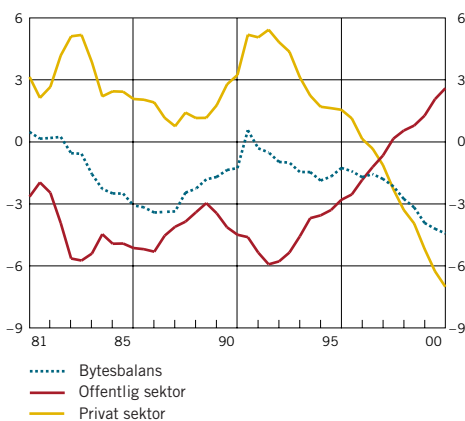
I USA har optimism om framtida tillväxt under en lång period drivit upp aktiekurserna och ökat konsumtions- och investeringsviljan. Samtidigt har skuldsättningen vuxit.

I USA har optimism om framtida tillväxt under en lång period drivit upp aktiekurserna och ökat konsumtions- och investeringsviljan. Samtidigt har skuldsättningen vuxit. Förväntningar om hög avkastning har också förstärkt valutan då intresset från internationella investerare att köpa amerikanska aktier varit stort. Detta har medfört att obalanser i sparandet byggts upp. Det finansiella sparandet i hushåll och företag har fallit kraftigt ända sedan mitten av 1990-talet och visade förra året ett underskott på 7 procent av BNP. Samtidigt har bytesbalansunderskottet vuxit kontinuerligt sedan 1991 (se diagram 1).

Även om de senaste årens utveckling medfört att stora finansiella obalanser byggts upp, går det ännu inte med säkerhet att avgöra hur stora de är jämfört med ett tänkt normalt sparande. Om de tillväxtförväntningar som legat till grund för konsumtions- och investeringsbesluten skulle visa sig vara riktiga så kommer en högre tillväxt förr eller senare realiseras. Skuldsättningen skulle då inte utgöra något större problem eftersom betalningsförmågan hos låntagarna kommer att utvecklas i linje med förväntningarna. Risker finns dock att så inte blir fallet, vilket i värsta fall skulle kunna leda till att många låntagare får problem att återbetala sina skulder. Detta skulle kunna medföra stora kreditförluster för banksektorn.

Även i Sverige har vi under de senaste åren sett en utveckling

Diagram 1. Finansiellt sparande i olika sektorer i USA, andel av BNP. Procent

Källa: Ecwin.

med kraftigt stigande aktie- och fastighetspriser, även om aktiekurserna fallit det senaste året. Samtidigt har hög konsumtions- och investeringstillväxt lett till en kreditexpansion. Inte heller i Sverige har den starka tillväxten lett till något högt inflationstryck. I Sverige började dock konjunkturuppgången från ett utgångsläge med lågt kapacitetsutnyttjande. Hushåll och företag hade just avslutat en konsolideringsprocess efter finanskrisen 1992 där konsumtions- och investeringsviljan var mycket låg. Av diagram 2 framgår att den privata sektorns finansiella sparande uppvisade ett växande överskott under åren 1992 till och med mitten av 1990-talet. Detta avspeglar dels att företagen inte investerade i reala tillgångar, dels att såväl hushåll som företag utnyttjade en del av sina inkomster för att amortera sina skulder. En kraftigt deprecierad kronkurs ökade samtidigt företagens konkurrenskraft och gav en gynnsam vinstutveckling. Sedan 1996, när konsumtions- och investeringsviljan började återvända, har det finansiella sparöverskottet successivt krympt. Det är dock inte förrän under det senaste året som överskottet har försvunnit. Under slutet av 1980-talet då de finansiella obalanserna byggdes upp konsumerade och investerade hushåll och företag under flera år mer än vad som producerades under samma period, vilket avspeglas i ett betydande finansiellt sparunderskott under många år.

Trots att tillväxten i den svenska ekonomin varit mycket stark under de senaste åren synes resurserna först på senare tid tagits i anspråk fullt ut.

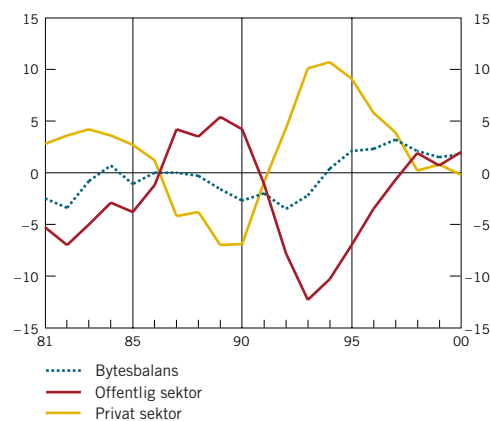
Sverige går in i en eventuellt ytterligare försvagad konjunktur med ett mer balanserat utgångsläge än USA.

Jämfört med USA kom både konjunkturavmattning och aktiekursfall i ett tidigare konjunkturskede i Sverige. Varken företagens investeringar, allmänhetens skuldsättning eller finansiella sparunderskott har hunnit växa till några historiskt anmärkningsvärda nivåer. Detta indikerar att Sverige går in i en eventuellt ytterligare försvagad konjunktur med ett mer balanserat utgångsläge än USA.

Även utvecklingen av skuldsättning och investeringar indikerar ett relativt balanserat utgångsläge inför en eventuellt ytterligare försvagad konjunktur. Varken investeringsnivån eller skuldsättningsgraden tyder på att de förväntningar som styrt investerings- och skuldsättningsbesluten varit lika uppdrivna som aktiekurserna. Investeringarnas andel av BNP låg i slutet av förra året på en betydligt lägre nivå än i slutet av 1980-talet, 17 procent av BNP mot tidigare 24 procent av BNP (se diagram 3). Detta tycks också ha avspeglat sig i en lägre skuldsättningsgrad. Medan företagens skulder uppgick till 75 procent av BNP 2000 var skuldsättningsgraden så hög som 95 procent av BNP under överhettningens slutet av 1980-talet. Detta talar för att en konjunkturavmattning inte kommer att förvärras av ökade konsolideringsbehov eller av överinvesteringar i företagssektorn.

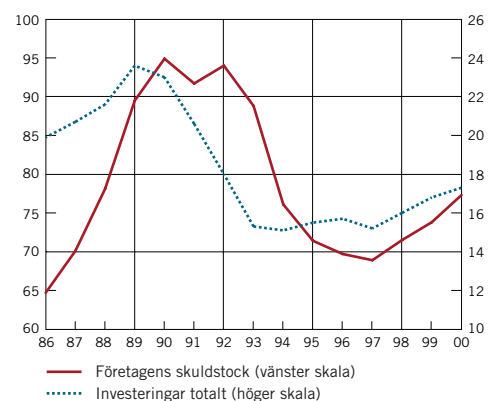
Risken för att någon av storbankerna ska drabbas av så stora förluster att det utlöser en bankkris till följd av en konjunkturavmattning ökar ju djupare och långvarigare den nuvarande konjunk-

Diagram 2. Finansiellt sparande i olika sektorer i Sverige, andel av BNP. Procent

Källa: SCB.

Diagram 3. Företagens skuldstock och investeringar som andel av BNP. Procent

Källor: SCB och Riksbanken.

turavmattningen blir. Avslutningsvis diskuteras här hur ett sådant riskscenario skulle kunna se ut. Utgångspunkten för riskscenariot är följande.

- BNP är fallande under flera år.
- Försämrad vinstutveckling i företagen.
- Ökande antal företagskonkurser.
- Ökad arbetslöshet.
- Minskade disponibla inkomster för hushållen.
- Oförändrat svag eller ytterligare försvagad växelkurs.
- Aktiekurserna fortsätter att falla drastiskt.
- Stigande långa räntor.

Riskscenariot belyser vilka makroekonomiska faktorer som är viktiga för bankerna och används i rapportens övriga delar för att visa hur stora konsekvenserna av en negativ utveckling kan vara. Riskscenariot tjänar enbart som ett exempel och ska inte sammanblandas eller sättas i relation till de riskscenarier som diskuteras i Riksbankens inflationsrapporter.

I de följande avsnitten i detta kapitel diskuteras hur läget ser ut och effekterna av en negativ utveckling i de för bankerna centrala låntagarkategorierna; hushållen, de icke-finansiella företagen samt den kommersiella fastighetssektorn. Eftersom svenska banker numera även är starkt exponerade mot låntagare i andra länder, framför allt de andra nordiska länderna, diskuteras även övergripande utvecklingen i dessa länder i ett särskilt avsnitt.

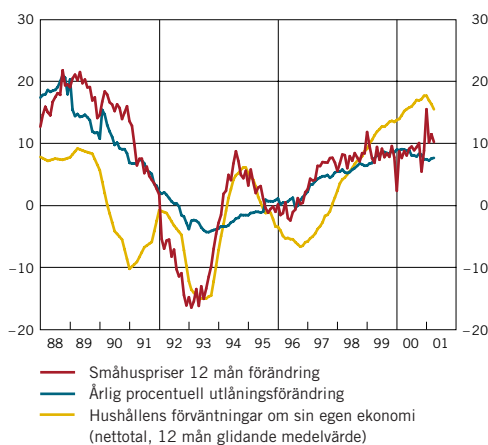
Hushållssektorn

Hushållens förmåga att betala räntor och amorteringar beror i första hand på utvecklingen av deras inkomster och skulder. I detta avsnitt analyseras utvecklingen av hushållens skuldsättning och betalningsförmåga. För att bedöma hushållens möjligheter att klara sina betalningsåtaganden i händelse av minskade inkomster eller stigande räntor analyseras också hushållens tillgångar. Därefter presenteras hushållens skulder uppdelade på olika kreditinstitut och de säkerheter som ställts som pant för hushållens lån. Detta belyser vilka kreditinstitut som eventuellt skulle drabbas av kreditförluster om hushållen får betalningsproblem.

HUSHÅLLENS SKULDSÄTTNING OCH BETALNINGSFÖRMÅGA

Hushållens skuldsättning har ökat de senaste åren vilket sannolikt till stor del kan förklaras av stigande bostadspriser. Samtidigt har hushållen haft en mycket positiv syn på den framtida utvecklingen av den egna ekonomin (se diagram 4). Enligt SCB:s förtroendeindikator har hushållens optimism om den egna ekonomin gradvis minskat under 2000. I mars 2001 trodde 23 procent av hushållen att den egna ekonomin skulle bli bättre under de närmaste tolv månaderna medan 13 procent trodde på en försämring. Utvecklingen av hushållens finansiella förmögenhet och värdet av deras fastighetsinnehav speglas i viss mån i framtidsförväntningarna och den senaste

Diagram 4. Förändringstakt i kreditinstitutens utlåning till hushåll, småhuspriser samt hushållens förväntningar om den egna ekonomin. Procent och netttotal

Anm. Netttotal anger procentandel som svarat "bättre" minus procentandel som svarat "sämre" på frågor om den egna ekonomin under de närmaste 12 månaderna.

Källor: SCB och Riksbanken.

tidens svaga börsutveckling kan vara en bidragande orsak till hushållens minskande optimism.

Trots att hushållens förväntningar om den egna ekonomins utveckling dämpats har ökningstakten i kreditinstitutens utlåning till hushåll endast avtagit marginellt. I mars 2001 var tillväxttakten i den totala utlåningen drygt 7 procent på årsbasis. Hushållens skulder i relation till disponibel inkomst har ökat något under 2000 och ligger nu på 109 procent (se diagram 5). Åren närmast efter bankkrisen var denna kvot som högst och skulderna uppgick till 135 procent av inkomsterna. Hushållens nominella disponibla inkomster väntas i år öka med knappt 6 procent, vilket med bibehållen ökningstakt i kreditinstitutens utlåning skulle innebära en något ökad skuldsättning i förhållande till disponibel inkomst på ett års sikt. För att med dagens skuldstorlek nå samma relation mellan skulder och inkomster som under slutet av 1980-talet när den var som högst, krävs ett fall i disponibel inkomst med 19 procent. Som en jämförelse kan nämnas att vid förra lågkonjunkturen var ökningstakten i nominell disponibel inkomst som lägst drygt 1 procent. Således krävs en mycket djup lågkonjunktur för att ett fall i storleksordningen 19 procent ska inträffa.

En bidragande förklaring till att hushållen fortsätter att öka sina skulder kan vara att räntekostnaderna fortsatt ligger på en historiskt låg nivå.

Hushållens skulder i förhållande till disponibel inkomst ligger idag på samma nivå som för tio år sedan medan räntekvoten efter skatteavdrag är mer än halverad.

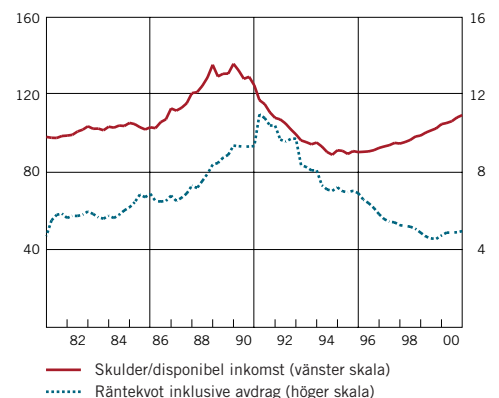
Hushållens skulder i förhållande till disponibel inkomst ligger idag på samma nivå som för tio år sedan medan räntekvoten efter skatteavdrag, tack vare ett lägre ränteläge, är mer än halverad och nu uppgår till knappt 5 procent. Med antagande om oförändrad ökningstakt i utlåningen bedöms räntekvoten stiga något under 2001, men fortfarande ligga på en låg nivå jämfört med i början på 1990-talet. Med hänsyn till konjunkturavmattningen och hushållens minskade förväntningar om den egna ekonomin är det dock troligt att ökningstakten i utlåningen minskar. Detta skulle innebära att räntekvoten ligger kvar på dagens nivå eller till och med minskar något. För att räntekvoten ska nå samma höga nivå som i början av 1990-talet, nästan 11 procent, skulle det krävas ett fall i hushållens disponibla inkomst med mer än 50 procent med dagens ränteläge. Alternativt skulle krävas oförändrade disponibla inkomster och en höjning av den genomsnittliga räntan med 8 procentenheter. Risken för omfattande betalningsproblem i hushållssektorn torde därför vara låg.

Risken för omfattande betalningsproblem i hushållssektorn torde vara låg.

HUSHÅLLENS FÖRMÖGENHET

För att bedöma hushållens förmåga att betala sina lånekostnader vid försämrade inkomster studeras även hushållens finansiella till-

Diagram 5. Hushållens skulder i förhållande till disponibel inkomst och hushållens räntekvot. Procent

Anm. Räntekvoten definieras som ränteutgifter efter skatteavdrag dividerat med disponibel inkomst.

Källor: SCB och Riksbanken.

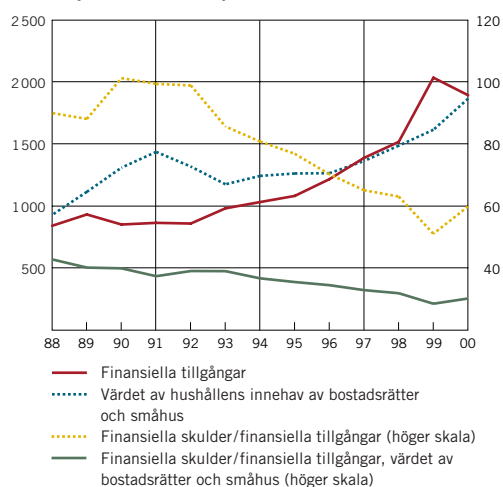
gångar. De finansiella tillgångarna är normalt mer likvida än den förmögenhet som hushållen har i form av småhus och bostadsrätter. I händelse av betalningsproblem kan hushållen realisera sitt sparande i finansiella tillgångar för att klara räntebetalningar och amorteringar. Hushållens skulder i förhållande till deras finansiella tillgångar kan därför fungera som en indikator på hushållens återbetalningsförmåga vid inkomstbortfall. Det ska dock betonas att skuldkvoten normalt är högst hos hushåll med låg förmögenhet även om de *beloppsmässigt* största skulderna finns hos de mest förmögna hushållen. Studier från 1997 visar att hushållens skulder i förhållande till *finansiella tillgångar* i genomsnitt uppgår till knappt 0,8 medan medianhushållet (decil 5–6) har en skuldkvot på 1,9.³ Samtidigt har hushållen med den lägsta nettoförmögenheten (decil 1–4) en skuldkvot på hela 12,6. Skillnaderna är också stora, men inte lika slående, om skulderna mäts i förhållande till *totala tillgångar*. 1997 års siffror visar då en genomsnittlig skuldkvot på 0,28, för medianhushållet 0,52 och för hushållen med den lägsta nettoförmögenheten är skuldkvoten 1,67.

Trots problemet med indikatorer där endast genomsnittet kan observeras kan indikatorn visa på allmänna tendenser beträffande låntagarnas återbetalningsförmåga vid inkomstbortfall. Sett under en tioårsperiod har de senaste årens kraftiga ökning av tillgångspriserna gjort att hushållens skulder i relation till deras finansiella tillgångar fallit och nu är långt ifrån de nivåer som uppmättes på 1980-talet (se diagram 6).

Hushållens skulder i förhållande till tillgångar där värdet av småhus och bostadsrätter inkluderas ger ett mått på hushållens återbetalningsförmåga på lång sikt. I händelse av vikande disponibla inkomster eller stigande räntor kan ett hushåll på längre sikt minska sina lånekostnader genom att välja ett billigare boende. Skuldkvoten mätt inklusive värdet av småhus och bostadsrätter har varit fallande från 1988 då hushållens skulder uppgick till drygt 40 procent av tillgångarna. I slutet av 2000 var motsvarande siffra ca 30 procent, vilket indikerar en klar förbättring av hushållens långsiktiga återbetalningsförmåga.

Aktieförmögenheten har utvecklats negativt sedan förra stabilitetsrapporten. Under 2000 minskade värdet av hushållens aktieinnehav med 9,4 procent. Detta har medfört att värdet av hushållens finansiella tillgångar minskat med 7 procent under denna period (se diagram 6).⁴ Den negativa börsutvecklingen balanseras dock i viss mån av att hushållens småhusinnehav och bostadsrätter ökat kraftigt i värde de senaste åren. De reala småhuspriserna har de senaste åren stigit med historiskt sett mycket höga ökningstakter. De senaste tre åren har ökningstakten varit i genomsnitt 7 procent per år, vilket ska jämföras med att den genomsnittliga reala ökningstakten sedan början av 1980-talet varit omkring noll procent. Riksbankens bedömning i den senaste inflationsrapporten är att en lägre ökningstakt i de reala småhuspriserna som är mer i linje med den allmänna ekonomiska utvecklingen är rimlig att vänta framöver.

Diagram 6. Hushållens tillgångar och skuldkvot. Miljarder kronor och procent

Källor: Finansdepartementet, SCB och Riksbanken.

3 SCB: Förmögenhetsfördelningen i Sverige 1997. Rapport 2000:1

4 Försäkringssparandet är här exkluderat eftersom det är bundet på lång sikt.

I ett scenario där aktiekurserna fortsätter att falla dramatiskt kommer hushållens skuldkvot att väsentligt försämrats. Detta skulle kunna ge upphov till ökade kreditförluster om det samtidigt sker en försämring av hushållens disponibla inkomster.

SÄKERHETER

Av bostadsinstitutens utlåning till hushållen är merparten, 84 procent, mot pant i småhus. Tillväxten i bostadsinstitutens utlåning med småhus som säkerhet följer förändringstakten i småhuspriser relativt väl. Utlåning med bostadsrätter som säkerhet fortsätter att öka kraftigt och utgör nu 10 procent av bostadsinstitutens utlåning till hushåll. I mars var ökningstakten 37 procent på årsbasis, vilket är något högre än ökningstakten i mars 2000. Den kraftiga ökningen av utlåning med pant i bostadsrätt beror sannolikt på att bostadsrätterna belånas till ett högre belopp än tidigare till följd av kraftigt ökade bostadsrättspriser. Likaså har lånebehovet ökat på grund av de ombildningar från hyresrätter till bostadsrätter som skett på senare tid.

En viss utlåning med pant i bostäder sker även i bankerna. Bankernas utlåning med pant i *privatbostäder* kan inte särskiljas i statistiken, men bankernas utlåning med pant i *bostadsfastigheter* har ökat med 22 procent (se avsnittet om den kommersiella fastighetssektorn).

Utlåning med aktier som säkerhet från värdepappersbolag och kreditinstitut ökade under 2000 med 10 procent, vilket kan jämföras med ökningstakten under 1999 på 30 procent. Den totala utlåningen med aktier som säkerhet uppgår för närvarande till 39 miljarder kronor.

HUSHÅLLENS SKULDER FÖRDELADE PÅ OLIKA KREDITINSTITUT

Hushållens skulder domineras av lån från banker och bostadsinstitut. Lånen består i huvudsak av lån mot säkerhet i småhus eller bostadsrätt samt konsumtionslån med eller utan säkerhet. Den del av lånen som är utan säkerhet ligger till största delen i banker och en del i finansbolag, medan lån mot säkerhet i småhus eller bostadsrätt i huvudsak ligger i bostadsinstitut. Bostadsinstituten är den största kreditgivaren till hushållen med en lånestock på drygt 600 miljarder kronor till hushåll. Därefter kommer bankerna med en lånestock på omkring 250 miljarder kronor medan finansbolagens utlåning till hushåll uppgår till totalt 37 miljarder kronor.

Mellan mars 2000 och mars 2001 ökade utlåningen från bankerna med 10,3 procent, bostadsinstitutens utlåning ökade med 5,7 procent och finansbolagens med 28,6 procent (se storbankernas utlåning i kapitel 2). Den sammanlagda utlåningen till hushållen ökade i mars med 7,6 procent i årstakt, vilket är något lägre än i mars 2000 (+9,0 procent).

Företagssektorn

En stor del av bankkoncernernas utlåning till allmänheten, omkring 60 procent, utgörs av lån till företagssektorn. Det är också företagssektorn som historiskt har stått för huvuddelen av bankernas kreditförluster. För att på ett tidigt stadium utröna om risken för kreditförluster i banksektorn har ökat följer Riksbanken därför utvecklingen av skuldsättningen i företagssektorn, företagets förmåga att betala sina skulder och de ekonomiska faktorer som är betydelsefulla för utvecklingen av konkursrisken i företagssektorn.

FÖRETAGENS SKULDSÄTTNING

Företagens huvudsakliga finansieringskällor utgörs av lån i kreditinstitut, emission av värdepapper eller egna vinstmedel. Ur ett stabilitetsperspektiv finns det skäl att granska företagets upplåning på kreditmarknaden och då särskilt inom den svenska banksektorn.

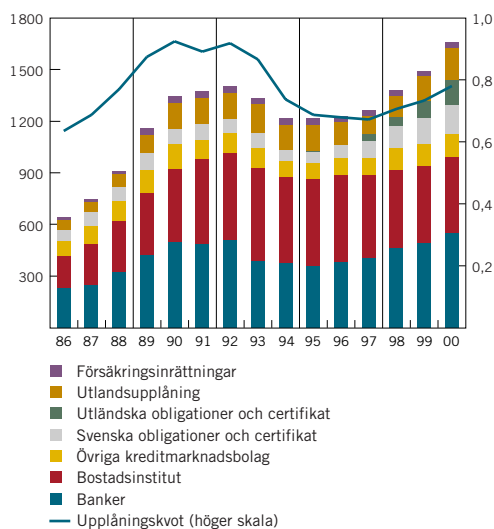
Även om företagsupplåning utanför den svenska banksektorn inte utgör något direkt hot mot stabiliteten i banksektorn är det intressant att studera om företagets totala upplåning utvecklas i balans med företagets betalningsförmåga. Företagssektorns totala upplåning har ökat med mellan 9 och 11 procent per år de senaste tre åren (se diagram 7). Även om detta är en relativt kraftig ökning så är det naturligt att upplåningen ökar i en konjunkturuppgång.

Företagssektorns upplåningskvot (företagens upplåning relaterad till BNP) indikerar att företagets upplåning utvecklats relativt väl i balans med den övriga ekonomin.

Företagssektorns upplåningskvot (företagens upplåning relaterad till BNP) indikerar dock att företagets upplåning utvecklats relativt väl i balans med den övriga ekonomin. Företagens upplåningskvot var 0,75 2000 vilket kan jämföras med 0,95 1989.

Ökningen av utlåningen till företagssektorn mellan december 1999 och december 2000 härrörde från de svenska bankerna (+11 procent), svenska marknaden för obligationer och certifikat (+10 procent), försäkringsbolag (+29 procent) samt den utländska marknaden för obligationer och certifikat (+50 procent). Företagssektorns upplåning i bostadsinstituten minskade under samma period (-1 procent) liksom sektorns utlandsupplåning (-4 procent). Företagens kraftiga ökning av upplåning på den utländska obligationsmarknaden återspeglar att den svenska företagssektorn, trots kostnader för att reducera valutarisker, tycks föredra en mer likvid utländsk obligationsmarknad framför den svenska obligationsmarknaden. Samtidigt har svenska företag alltmer utländska tillgångar som sannolikt delvis finansierats på den utländska obligationsmarknaden. Givet att företagssektorns upplåning utvecklas i balans med företagets betalningsförmåga och att valutarisker förknippade med utlandsupplåning elimineras är det ur ett stabilitetsperspektiv positivt att företagssektorn ökar sin upplåning utanför den svenska banksektorn. Koncentrationen av kreditrisker i banksektorn minskar och upplåning på obligationsmarknaden bör bidra till effektivare och mer transparent prissättning av kreditrisker.

Diagram 7. Företagens upplåning och upplåningskvot.
Miljarder kronor och procent

Källa: Riksbanken.

Eftersom det företrädesvis är stora företag med hög kreditvärdighet som kan låna på obligationsmarknaderna innebär detta dock att krediter med lägre risk lämnar bankerna och att den genomsnittliga risken i bankernas kreditportföljer stiger. Detta skulle kunna öka risken i banksektorn om bankerna i sin prissättning inte förmår fånga den verkliga kreditrisken i olika företag.⁵

Förutom ökad upplåning utanför banksektorn bör också ökad finansiering via aktieemissioner vara positivt ur ett stabilitetsperspektiv. Detta beror på att aktiekapitalet utgör en buffert för långivarna eftersom aktieägarna kommer efter långivarna i prioritetsordning. Finansiering på aktiemarknaden ökar dessutom genomlysningen av företagen och innebär också att finansieringen av företagen sprids på aktörer utanför banksektorn. Finansräkenskaperna visar att företagen successivt ökat andelen finansiering genom eget kapital samtidigt som andelen finansiering genom upplåning i finansiella företag minskat (se diagram 8).

Bokslutsdata för 1999 visar fallande skuldsättningsgrad och stigande räntetäckningsgrad i företagssektorn (se diagram 9). Den höga räntetäckningsgraden innebär att företagen bör ha god motståndskraft mot stigande räntor och den låga skuldsättningsgraden antyder att företagens förmåga att stå emot en konjunkturavmattning och vikande vinstmarginaller är relativt god.

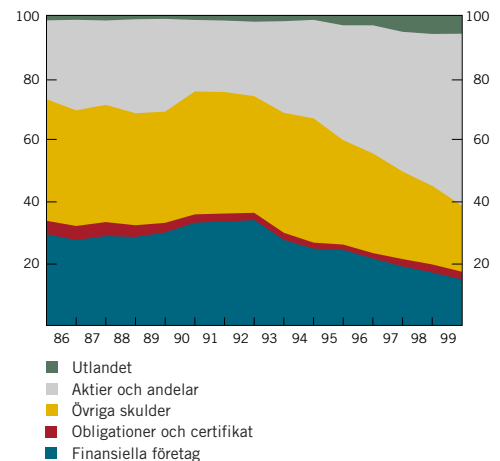
Sedan årsbokslutet 1999 har aktiekurserna på OM Stockholmsbörsen både hunnit stiga och sedan falla kraftigt (se diagram 10). Från december 1999 steg aktiekurserna i genomsnitt med 18 procent till och med februari 2000 för att sedan fram till och med februari 2001 falla ned till en nivå ca 17 procent lägre än utgångsläget december 1999. Detta är en indikation på stigande finansieringskostnader för företagssektorn till följd av att marknadens förväntningar om framtida intjäningsförmåga i företagen minskat.

Aktiekursernas utvecklingen skiljer sig dock starkt mellan olika branscher. Framför allt är det aktiekurserna för IT- och telekommunikationsföretag som har fallit under denna period, minus 62 procent respektive minus 32 procent sedan december 1999. Aktiekurserna för industrisektorn föll i genomsnitt med 5 procent medan aktiekurserna för fastighetsbolag och företag i tjänstesektorn steg med 34 procent respektive 24 procent under samma period.

Telekommunikationsföretagen utgör en betydande del av det svenska näringslivet, cirka 16 procent av förädlingsvärdet i tillverkningsindustrin och 4,6 procent av det totala svenska näringslivets förädlingsvärde (vilket kan jämföras med tjänstesektorn som utgör ca 60 procent). Enligt bankernas egna uppgifter uppgår storbankernas utlåning till hela telekommunikationssektorn (operatörer och tillverkare) till mellan 1,5 och 2 procent av storbankernas totala utlåning. Nedgången inom telekommunikationssektorn bör också ses i ett längre perspektiv. För de mest betydelsefulla företagen är kurserna inte lägre idag än de var för arton månader sedan. Flera av dem har varit värda mellan två och tre gånger så mycket sedan dess, men de värdena ska ses som extremvärden påverkade av den överspekulation i IT-relaterade aktier som förekom mellan oktober

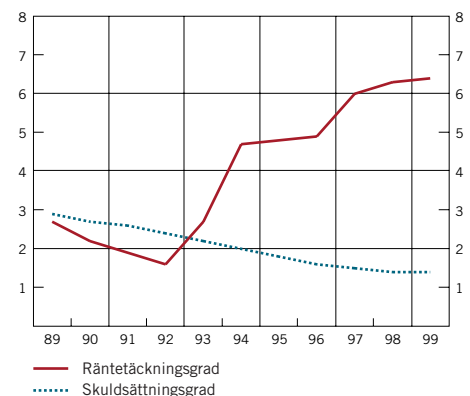
5 En utförligare diskussion om detta förs i Finansiell Stabilitet 2000:2, sid. 32.

Diagram 8. Företagens finansieringsstruktur. Procentuell fördelning

Källa: SCB.

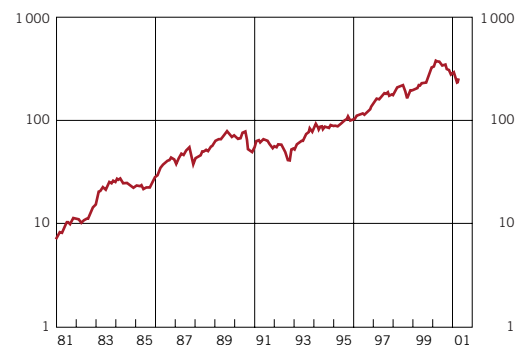
Diagram 9. Räntetäckningsgrad och skuldsättningsgrad i företagssektorn. Procent

Anm. Räntetäckningsgraden definieras som rörelseresultat plus finansiella intäkter dividerat med finansiella kostnader. Skuldsättningsgrad definieras som skulder dividerat med eget kapital.

Källa: UC AB och företagens årsredovisningar.

Diagram 10. Affärsvärldens generalindex. Index: December 1995=100 (logaritmisk skala)

Källa: Ecwin.

1999 till mars 2000. Sektorn har också kommit att bli föremål för stor uppmärksamhet från såväl banker och andra finansiärer som från tillsynsmyndigheter, vilket bidragit till ett stort riskmedvetande vad gäller utlåning till sektorn.

Även om aktiekurserna för telekommunikationsföretag fallit relativt kraftigt, vilket bör indikera att finansieringskostnaden och kreditrisken för denna sektor ökat, antyder storbankernas relativt måttliga exponering mot denna sektor att en eventuell minskad förmåga bland telekommunikationsföretagen att betala sina skulder inte utgör något betydande stabilitetshot.

Även om aktiekurserna för telekommunikationsföretag fallit relativt kraftigt, vilket bör indikera att finansieringskostnaden och kreditrisken för denna sektor ökat, antyder storbankernas relativt måttliga exponering mot denna sektor att en eventuell minskad förmåga bland telekommunikationsföretagen att betala sina skulder inte utgör något betydande stabilitetshot.

KONKURSRISKER I FÖRETAGSSEKTORN

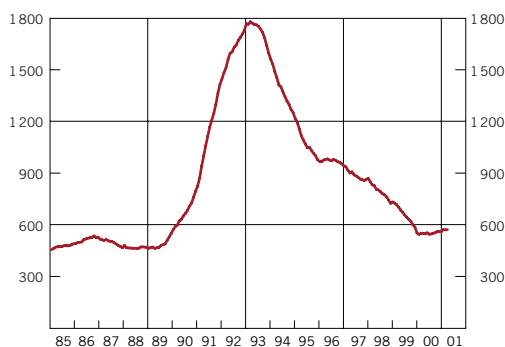
Empiriska studier inom Riksbanken visar att den konkursandel som skattas med en uppsättning makroekonomiska variabler kan användas som en ledande indikator för bankernas framtida kreditförluster.⁶ Skattningarna visar att den faktiska konkursandelen för aktiebolag minskar med förbättrad konjunkturutveckling, lägre nominell räntenivå och starkare real växelkurs. Vidare indikerar studien att UC:s konkursprognoser är viktiga för bankernas kreditgivningsbeslut och att UC:s konkursprognoser inte beaktar hur makroekonomin förväntas utvecklas.⁷ Detta kan leda till att bankerna underskattar kreditriskerna när konjunkturläget snabbt försämras.

Konkursutvecklingen inom företagssektorn redovisas i diagram 11. Där antyds att minskningen i antalet konkurser, beräknat som glidande medelvärde på årsbasis, stannat av sedan årsskiftet 1999/2000. Konkurserna sker i huvudsak bland småföretagen. Sedan december 2000 har endast 6 procent av konkurserna skett i företag med fler än 10 anställda.

En nyligen genomförd studie av Företagarnas riksförbund visar att banklån i småföretag ofta har karaktär av riskkapital, eftersom småföretag normalt inte har tillgång till riskkapitalmarknaden. Därmed skulle bankernas faktiska förlustgrad vad gäller småföretagskrediter kunna vara högre. En ökning av småföretagskonkurserna till följd av en konjunkturedgång skulle därför kunna ge upphov till betydande kreditförluster för bankerna.

Riksbanken använder ovan nämnda modell för att prognosticera utvecklingen av företagskonkurser. Med huvudscenariot i Riksbankens inflationsrapport 2001:1 om en BNP tillväxt på 2,4 procent per år och något förstärkt kronkurs som utgångspunkt, indikerar

Diagram 11. Antal konkurser i företagssektorn. 12-månaders glidande medelvärde

Källa: SCB.

6 Jacobson och Lindé, Kreditvärdering och konjunkturcykeln: kan konkurser prognosticeras?, Penning- och valutapolitik 2000:4.

7 Upplysningscentralen AB (UC) är ett av bankerna helägt dotterbolag som tillhandahåller kreditvärderingar till bankerna.

modellen en oförändrat låg konkursandel inom företagssektorn på två års sikt. Först när BNP-tillväxten är negativ vid en oförändrat svag växelkurs så stiger andelen företag i konkurs till sådana nivåer att det kan medföra betydande kreditförluster i bankerna. I ett risk-scenario med en BNP-tillväxt på minus 1,5 procent per år vid en oförändrat svag växelkurs på två års sikt ökar andelen företag i konkurs med omkring 50 procent. Här ska dock framhållas att även om det rör sig om stora procentuella ökningarna av andelen företag i konkurs så är det ökningarna från relativt låga nivåer. I fallet med en ihållande negativ tillväxt så är nivån på andelen företag i konkurs omkring hälften av de nivåer som observerades under lågkonjunkturen 1991 till och med 1993 då BNP minskade med mellan 1,1 och 1,8 procent per år.

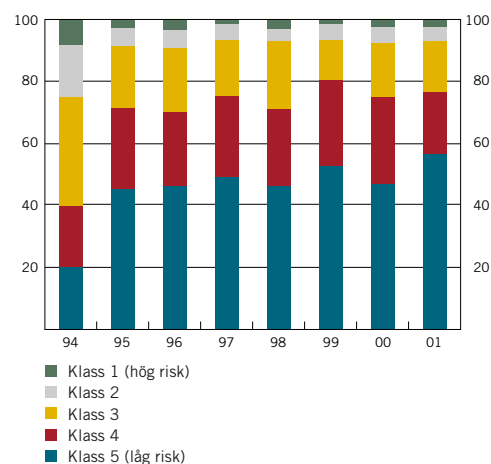
En kompletterande bild av risken för konkurser i företagssektorn ges av den riskklassificering av alla aktiebolag som Upplysningscentralen AB tar fram (se diagram 12). UC:s indelning av aktiebolag i olika riskklasser baseras på bokslutsinformation, betalningsanmärkningar, ålder, storlek etc. Företagen delas in i fem olika riskklasser beroende på hur stor sannolikheten bedöms vara att företagen hamnar på obestånd inom två år. Andelen företag i den riskklass med lägst sannolikhet för att hamna i obestånd (riskklass 5) har ökat något och andelen företag med högst sannolikhet för att hamna i obestånd (riskklass 1) har minskat något sedan årsskiftet. Detta ger stöd åt resultatet i studien av Jacobson och Lindé att UC:s konkursprognoser släpar efter den makroekonomiska utvecklingen. Det faktum att bankerna förefaller förlita sig i stor utsträckning på UC:s riskklassificering vid kreditgivning i kombination med att deras modell systematiskt missar att fånga vändpunkten i ekonomin innebär allt annat lika ett underskattande av kreditrisken vid toppen av en högkonjunktur. Detta kan också förstärka eventuella procyklalitetens problem i banksektorn (se fördjupningen Konjunkturcykeln och regelverket för banker).

Konkurs sannolikheter för svenska börsnoterade icke-finansiella företag, beräknade av KMV Corporation, förstärker bilden av att konkursrisken ökat i den svenska företagssektorn fram till och med februari 2001. KMV använder aktiekurser och bokslutsdata för att beräkna sannolikheten för konkurs i aktiebolag inom en given tids horisont, Expected Default Frequency (EDF). EDF visar risken för att ett börsföretag inte ska kunna fullgöra sina betalningar och erhålls genom beräkning av sannolikheten för att marknadsvärdet på företagets tillgångar understiger storleken på dess skulder vid förfallotidpunkten för skulderna. Marknadsvärdet på företagets tillgångar härleds i sin tur från företagets börsvärde med hjälp av optionsprissättningsmetoder.

Samtliga redovisade länder i diagram 13 uppvisar ökade konkursrisker under 2000 inom den icke-finansiella företagssektorn. Konkurs sannolikheten för svenska företag är lägst av alla länder i jämförelsen.

Sammantaget är det inte troligt att antalet konkurser ökar i sådan omfattning att det får allvarliga konsekvenser i bankerna.

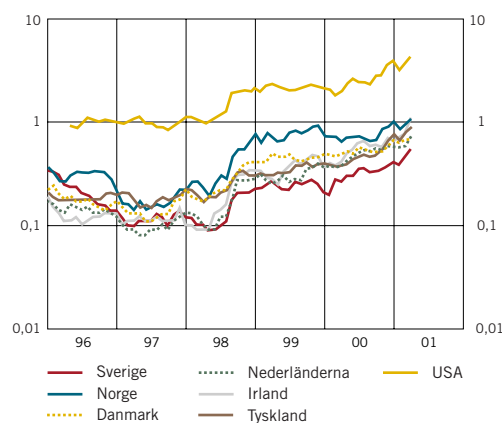
Diagram 12. Andelen företag i olika riskklasser. Procent

Anm. Uppgifterna för år 2001 avser sista februari.

Källa: UC AB.

Diagram 13. Konkurs sannolikhet (EDF) för icke-finansiella börsnoterade företag. Procent (logaritmisk skala)

Källa: KMV Corporation.

Sammantaget är det inte troligt att antalet konkurser ökar dramatiskt inom den svenska icke-finansiella företagssektorn. Med utgångspunkt från dagens låga kreditförlustnivåer är det mindre sannolikt att kreditförlusterna når sådan omfattning att det ger allvarliga konsekvenser i bankerna.

Den kommersiella fastighetssektorn

Bankerna är exponerade mot fastighetssektorn dels genom utlåning med fastigheter som säkerheter, dels genom utlåning direkt till fastighetsförvaltningsföretagen. Av storbankernas redovisning framgår att utlåning till fastighetsförvaltningsföretag utgör ca 15 procent av den totala utlåningen till allmänheten. Bankernas utlåning mot säkerhet i fastigheter har hittills uppvisat en relativt stabil utveckling. Under 2000 ökade dock utlåningen förhållandevis mycket, 2 procent för bostadsfastigheter och 19 procent för affärsfastigheter (se diagram 14).

Analysen av fastighetssektorn inriktas på att studera om fastighetspriserna står i rimlig relation till förväntad avkastning på fastigheterna, beskriva nuvarande hyres- och prisutveckling samt att studera fastighetsbolagens betalningsförmåga. Eftersom den regionala tillväxten i storstadsregionerna utgör en dominerande del av hela ekonomins tillväxt och eftersom pris- och hyresutvecklingen på fastighetsmarknaden varit starkast i dessa regioner fokuseras studien av fastighetsmarknaden på utvecklingen i storstadsregionerna.

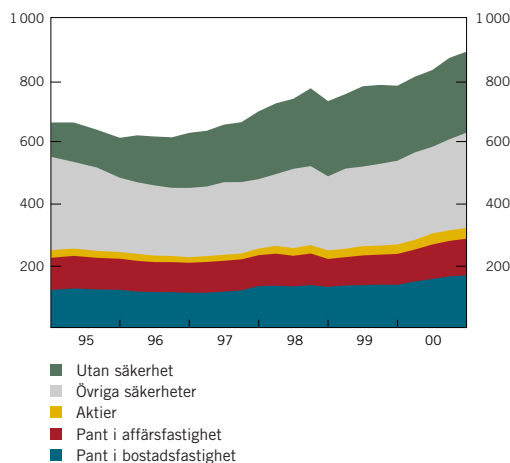
PRIS- OCH HYRESUTVECKLINGEN FÖR KOMMERSIELLA FASTIGHETER OCH FLERBOSTADSHUS

Priserna på såväl flerbostadshus som affärslokaler har uppvisat en stark ökningstakt sedan 1993 och 1994 då fastighetspriserna var som lägst efter fastighetskrisen (se diagram 15). Med en korrekt prisättning bör priset på en fastighet återspegla nuvärdet av fastighetens förväntade avkastning bestående av ett driftnetto och en förväntad framtida värdeökning. En ökning av fastighetspriset idag kan således orsakas av ökat driftnetto, ökad förväntad framtida fastighetsprisnivå eller minskat nominellt avkastningskrav. Även om hyresnivåerna utvecklas i takt med fastighetspriserna så kan förväntningar om framtida fastighetsprisförändringar eller ändrade nominella avkastningskrav utlösa korrigeringar i fastighetspriserna. En balanserad utveckling på fastighetsmarknaden kräver dock att det finns en balans mellan hyresintäkter och fastighetspriser.

Pris- och hyresstatistik för storstadsområdena indikerar att prisökningen för affärslokaler utvecklats i takt med hyresökningarna men att prisuppgången för flerbostadshus överstiger hyresutvecklingen.

Pris- och hyresstatistik för storstadsområdena indikerar att prisökningen för affärslokaler utvecklats i takt med hyresökningarna, men att prisuppgången för flerbostadshus överstiger hyresutvecklingen. Av diagram 15 framgår att prisutvecklingen för såväl flerbostads-

Diagram 14. Bankernas lån mot säkerhet. Miljarder kronor

Källa: Finansinspektionen.

hus som för kommersiella fastigheter mellan 1987 och 1990 kraftigt översteg hyresutvecklingen, vilket antyder att fastighetspriserna drevs upp av förväntningar om framtida fastighetsprisstegringar. Försäljningarna av flerbostadshus utgörs i dagsläget till största del av försäljningar i samband med ombildning av hyresfastigheter till bostadsrättsföreningar. Eftersom bruksvärdesystemet begränsar de inkomster som en hyresfastighet kan generera begränsas även marknadsvärdet för hyresfastigheter. Priserna vid överlåtelse i samband med bildande av bostadsrättsföreningar överstiger därför marknadsvärdet för hyresfastigheter. Prisutvecklingen för flerbostadshus återspeglar därmed i dagsläget inte förändringar i inkomstströmmar från uthyrning av lägenheter.

Mot bakgrund av att den starka prisökningen för flerbostadshus orsakas av ombildningar till bostadsrätter samt att utlåning till bostadsrätter och till bostadsrättsföreningar är förhållandevis liten, bedöms prisutvecklingen för flerbostadshus inte utgöra problem för den finansiella stabiliteten.

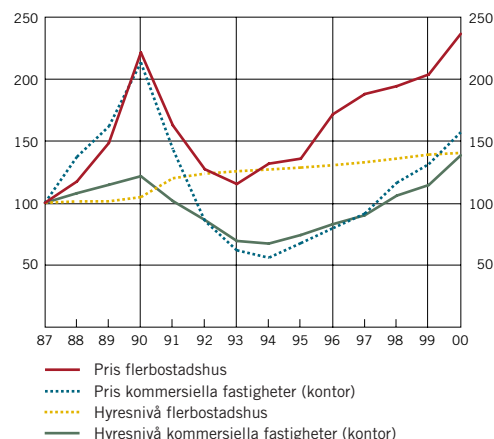
Mot bakgrund av att den starka prisökningen för flerbostadshus orsakas av ombildningar till bostadsrätter samt att utlåning till bostadsrätter och till bostadsrättsföreningar är förhållandevis liten, bedöms prisutvecklingen för flerbostadshus inte utgöra något problem för den finansiella stabiliteten.

Hyrorna för kommersiella fastigheter är marknadsbestämda och är därför mer känsliga för utbuds- och efterfrågeförändringar än vad de bruksvärdesbestämda hyrorna för flerbostadshus är. Detta återspeglas också i diagram 15 där de reglerade hyrorna för flerbostadshus uppvisar en jämn och svag ökningstakt över tiden. Samtidigt sjönk hyrorna för kommersiella fastigheter kraftigt i samband med svagare real ekonomisk tillväxt från och med 1990 fram till 1994, för att sedan stiga igen i takt med starkare konjunkturutveckling.

Både pris- och hyresnivån för kommersiella fastigheter har ökat med ca 20 procent i reala termer i storstadsområdena under år 2000. Dagens prisnivå för kommersiella fastigheter är dock i reala termer omkring 25 procent lägre än prisnivån 1990, vilket var året närmast före fastighetskrisen. Samtidigt ligger dagens hyresnivå för kommersiella fastigheter i reala termer ca 14 procent över toppnivån för hyrorna som också noterades 1990. Detta indikerar att den starka prisökningen för kommersiella fastigheter från och med 1994 förefaller vara motiverad utifrån fundamentala faktorer och att prisnivån har utvecklats i balans med hyresökningarna. Detta är en avsevärd skillnad jämfört med de fyra år som föregick fastighetskrisen 1990 då prisnivån för kommersiella fastigheter fördubblades samtidigt som hyrorna endast steg med ca 20 procent.

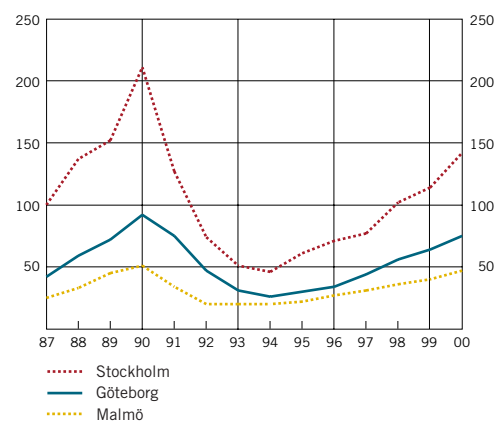
I en jämförelse mellan de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö uppvisar Stockholm de starkaste fluktuationerna i reala priser för kommersiella fastigheter (se diagram 16). Dagens prisnivåer utgör ca 70 procent av toppnivån innan fastighetskrisen 1990. Motsvarande siffror för Göteborg och Malmö är 80 respektive 90 procent.

Diagram 15. Real pris och hyresutveckling i storstadsområdena. Index 1987=100

Källa: Celexa fastighetskapital AB.

Diagram 16. Real prisutveckling för kommersiella fastigheter. Pris per kvadratmeter, Index: 1987=100

Källa: Celexa fastighetskapital AB.

Diagram 17. Direktavkastningskrav, kommersiella fastigheter. Procent

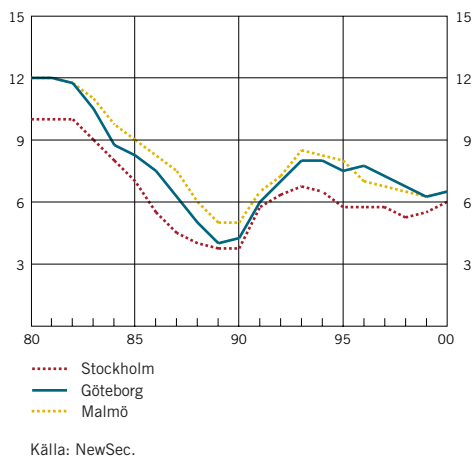

Diagram 18. Bruttoinvesteringskvot i fastigheter och real BNP-utveckling, 1980 års priser. Miljarder kronor och procent

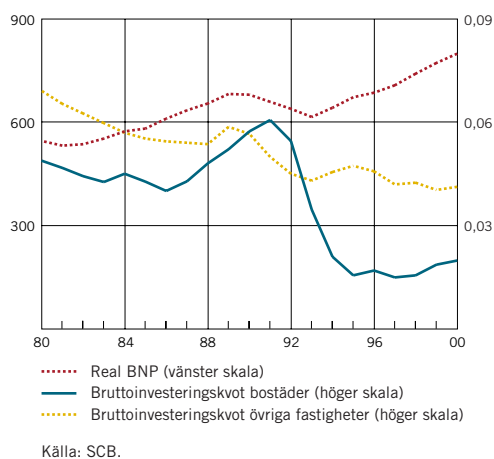
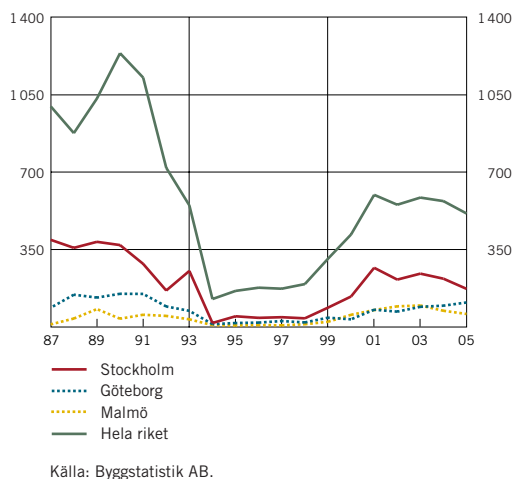

Diagram 19. Bedömt utbud av kommersiell yta. 1 000-tals kvadratmeter

En bild av huruvida prisutvecklingen på fastighetsmarknaden är långsiktigt hållbar kan erhållas genom att studera hur investerarnas avkastningskrav förhåller sig till fastigheternas direktavkastning. En fastighets direktavkastning anger hur stora driftsöverskott (skillnaden mellan hyresintäkter och driftskostnader) som en fastighet förväntas generera i förhållande till fastighetens värde. Skillnaden mellan en investerings totalavkastning och direktavkastning kan antas utgöras av den kompensande värdeökning som en investerare kräver för att genomföra en fastighetsinvestering till givet marknadspris. Genom att jämföra fastighetens direktavkastning med investerarnas avkastningskrav kan man därmed erhålla ett grovt mått på investerarnas förväntningar om fastigheternas framtida värdeförändring.

Direktavkastningen för kommersiella fastigheter, baserat på Svenskt fastighetsindex, var under 2000 5,8 procent. Direktavkastningen för kommersiella fastigheter, beräknad av SVEFA, uppgick under januari 2001 till mellan 6,25 och 7 procent i Stockholm, mellan 6,5 och 9,5 procent i Göteborg och mellan 6 och 8,5 procent i Malmö beroende på läge.

Investerarnas avkastningskrav på fastighetsinvesteringar beräknas som den långsiktiga nominella riskfria räntan plus en riskpremie för investeringar i fastigheter.⁸

Den prisförändring på kommersiella fastigheter som krävs för att fastigheternas totala avkastning ska vara i nivå med investerarnas avkastningskrav indikerar att investerarna inte baserar sina investeringsbeslut på överdrivna förväntningar om framtida fastighetsprisstegringar.

UTBUDS- OCH EFTERFRÅGEFÖRHÅLLANDEN

Om man ser på investeringar i fastigheter i förhållande till BNP (bruttoinvesteringskvoten i fastigheter) får man indikationer på att investeringar i fastighetssektorn släpar efter den övriga ekonomin sedan 1990-talets fastighetskris. Bruttoinvesteringskvoten för såväl bostäder som övriga fastigheter ligger kvar på oförändrat låga nivåer sedan 1994 (se diagram 18). Eftersom nettot mellan hyresnivå och driftskostnader ligger till grund för fastighetens värde skulle man vänta sig att byggandet av fastigheter borde ha ökat i takt med ökande hyresnivåer. Faktorer som reglerade hyror för hyresbostäder, brist på planlagd mark i tillväxtregioner samt en utdragen planeringsprocess kan vara bidragande orsaker till att byggandet av bostadsfastigheter är fortsatt lågt.

8 Beräkningen av riskpremien baseras på CAPM-modellen för relationen mellan risk och avkastning. Riskpremien för varje tillgång är lika med tillgångens egen risk mätt som samvariationen mellan tillgångens avkastning och marknads avkastning, det s.k. β -värdet, gånger riskpremien på marknaden i sin helhet. β -värdet som använts här är beräknat med hjälp av Affärsvärldens Generalindex och SCB:s fastighetsprisindex för kommersiella fastigheter perioden 1970–2000. Marknadsriskpremien beräknas vara 4,3 procent enligt Öhrlings PricewaterhouseCoopers.

Nyproduktionen av kommersiella fastigheter ökar i hela riket, framför allt i Stockholmsområdet. Samtidigt ökar antalet beviljade bygglov vilket är en indikator på att nyproduktionen sannolikt kommer att fortsätta öka.

Investeringsnivån för kommersiella fastigheter ligger fortfarande långt under de nivåer som rådde i slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet.

Investeringsnivån för kommersiella fastigheter ligger dock fortfarande långt under de nivåer som rådde i slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet. Då producerades som mest omkring 1,2 miljoner kvadratmeter kommersiell yta per år i hela riket mot strax under 600 000 kvadratmeter i år (se diagram 19).

En vikande konjunktur kan medföra fallande hyror för kommersiella fastigheter och att nyproduktionen av kommersiella fastigheter avtar igen om något år. Ökade vakanstal i Stockholm indikerar en minskad efterfrågan (se diagram 20). Minskad efterfrågan slår igenom på de marknadsbestämda hyrorna, vilket i sin tur kan leda till minskad nyproduktion.

FASTIGHETSFÖRETAGENS BETALNINGSFÖRMÅGA

Fastighetsrelaterade kreditförluster i banksektorn kan orsakas av att säkerheter faller i värde genom fallande fastighetspriser, men också av bristande förmåga i fastighetsföretagen att betala sina skulder. Resultaten i fastighetsföretagen påverkas framförallt av hyresnivåer, räntekostnader för lån, vakanser och driftkostnader. Under 2000 har fastighetsbolagen gynnats av relativt höga hyresnivåer och låga räntenivåer, vilket medfört att de börsnoterade fastighetsbolagen uppvisat en relativt stark finansiell ställning.

Jämfört med bokslutet 1999 har skuldsättningsgraden ökat för de börsnoterade fastighetsbolagen, dock inte till några anmärkningsvärt höga nivåer sett i ett längre perspektiv.

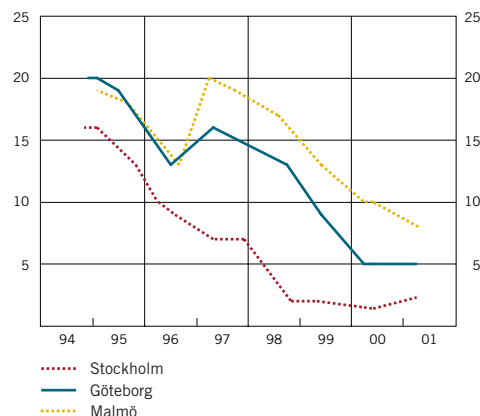
Jämfört med bokslutet 1999 har dock skuldsättningsgraden ökat för de börsnoterade fastighetsbolagen, dock inte till några anmärkningsvärt höga nivåer sett i ett längre perspektiv (se diagram 21).

En kompletterande bild av de börsnoterade fastighetsbolagens finansiella ställning ges av KMV:s beräkningar över sannolikheten för konkurs inom en given tidshorisont (se diagram 22). Dessa visar att konkurssannolikheten för de börsnoterade fastighetsbolagen minskade fram till oktober 2000 för att sedan öka något igen fram till och med januari 2001.

Sammantaget framstår fastighetsföretagens finansiella ställning som relativt stabil, även om skuldsättningsgraden ökat något.

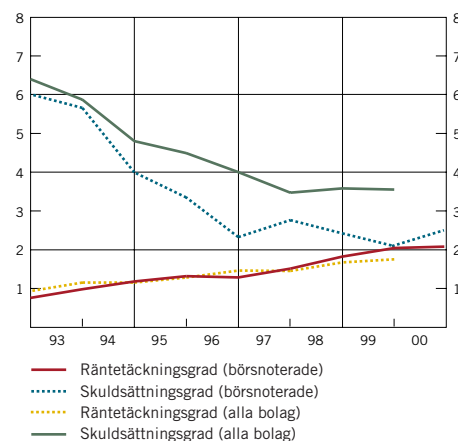
Sammantaget framstår fastighetsföretagens finansiella ställning som relativt stabil, även om skuldsättningsgraden ökat något.

Diagram 20. Vakansgrad för kommersiella fastigheter i storstadsområdena. Procent

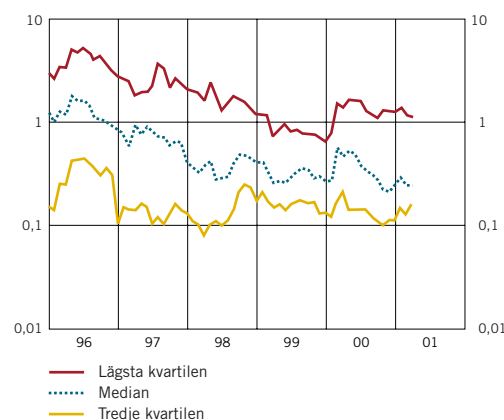
Källa: NewSec.

Diagram 21. Räntetäckningsgrad och skuldsättningsgrad i fastighetsbolag vägt medelvärde. Procent

Källa: UC AB och årsredovisningar.

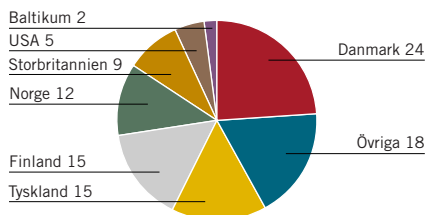
Diagram 22. Konkurssannolikhet (EDF) för börsnoterade fastighetsföretag. Procent (logaritmisk skala)

Anm. Längsta kvartilen avser de 25 procent minst kreditvärda företagen. Tredje kvartilen avser de 25 procent mest kreditvärda företagen.

Källa: KMV Corporation.

Diagram 23. Storbankernas utlandsfordringar, exklusive interbank. Geografisk fördelning i procent

Källa: Riksbanken.

Riskbilden för bankernas utländska låntagare

De svenska bankernas ökade engagemang i och uppköp av banker i Norden och Tyskland gör att bankerna är mindre entydigt exponerade mot svensk ekonomi än tidigare. Detta motiverar en kort genomgång av den finansiella stabiliteten i dessa länder.⁹ Av de svenska bankernas kreditgivning till allmänheten utgör omkring hälften utlåning till svenska låntagare och hälften utlåning till utländska. För att få en heltäckande bild av riskerna i de svenska storbankerna krävs därför att Riksbanken följer den ekonomiska utvecklingen i de länder där utlandsfordringarna är störst. I redogörelsen fokuseras på eventuella tendenser som skulle kunna leda till mer betydande kreditförluster. Av diagram 23 framgår den geografiska fördelningen för de svenska bankkoncernernas utlandsfordringar vid utgången av år 2000.¹⁰

Samtliga länder uppvisar en relativt god BNP-tillväxt under 2000. Relativt höga oljepriser, vikande konsumentförtroende, avmattningen i USA:s ekonomi och osäkerhet kring den fortsatta ekonomiska utvecklingen i USA väntas dock leda till genomgående lägre BNP-tillväxt under 2001. I Finland, där el- och elektronikindustrin utgör en tredjedel av landets varuexport, bidrar osäkerheten kring den globala efterfrågan på telekommunikationsutrustning till ökad osäkerhet om landets BNP-tillväxt. Högt kapacitetsutnyttjande och högt inflationstryck i den norska ekonomin har bidragit till att de korta norska räntorna ligger 2 procentenheter över genomsnittet för euroområdet. I alla länder förutom Tyskland har bankernas utlåning till hushållssektorn ökat. I Danmark och Norge är denna utlåningsökning relativt kraftig, bl. a. till följd av stigande bostadspriser under föregående år. I inget av länderna är dock hushållssektorns skuldsättning alarmerande hög. Bankernas utlåning till företagssektorn ökar måttligt i Danmark och relativt kraftigt i Norge. Trots vikande vinstutveckling är soliditeten i både den danska och den norska företagssektorn relativt god. I både Tyskland och Finland har bankernas utlåning till företagssektorn dämpats. I Finland lånar de stora företagen i ökad utsträckning utomlands och i Tyskland har utlåningen dämpats efter att ha drivits upp som en engångseffekt under tredje kvartalet 2000 i samband med finansiering av köp av UMTS mobiltelefonlicenser. I spåren av den ökade osäkerheten om den ekonomiska utvecklingen och dämpade BNP-tillväxten har fastighetspriserna stagnerat i samtliga länder utom i Danmark under andra halvåret 2000. I både Norge och Danmark finns tecken på stigande fastighetspriser första kvartalet 2001.

9 Genomgången av de nordiska länderna bygger på de stabilitetsrapporter som utväxlas mellan de nordiska centralbankerna två gånger per år. Under år 2001 sker detta den 1 april och den 15 september. Genomgången av utvecklingen i Tyskland baseras på Bundesbanks månatliga rapport för februari 2001, se Deutsche Bundesbank Monthly Report February 2001. Uppgifter om BNP-tillväxt och räntor är hämtade från OECD Economic Outlook No. 69, maj 2001.

10 Med utlandsfordringar avses de utlandsfordringar som redovisas i bankkoncernens balansräkning.

Riksbankens bedömning är att inget av de länder som de svenska bankerna har en större exponering mot förefaller uppvisa en ekonomisk utveckling som ger anledning att befara några större förluster relaterade till denna verksamhet.

Tabell 1. Stabilitetsindikatorer i de nordiska länderna och Tyskland

Land	BNP-tillväxt			Ränta		Utlåningstillväxt			Skuldsättning		Bostads- priser
	1999	2000	2001	Kort	Lång	All- mänhet	Hushåll	Företag	Hushåll	Företag	
Norge	0,9	2,2	2,0	6,7	6,9	Hög (14%)	Hög	Hög	Måttlig	Hög	Stigande
Danmark	2,1	2,9	2,0	5,0	5,6	Måttlig	Måttlig	Måttlig	Måttlig	Måttlig	Stigande
Finland	4,2	5,7	4,0	4,4	5,5	Låg (5,2%)	Låg	Låg	Måttlig	Låg	Vikande
Tyskland	1,6	3,0	2,2	2,2	5,9	Låg (5 %)	Låg	Låg	-	-	Svagt stigande

Källor: OECD, Bundesbank, Danmarks Nationalbank, Finlands Bank och Norges Bank.

Anm. BNP-tillväxt 2001 enligt OECD:s prognos.

Stabilitet i banksystemet

Den underliggande intjäningen i de svenska storbankerna var under 2000 högre än någonsin tidigare, beroende både på en förbättrad intjäning i den svenska verksamheten och på en tilltagande expansion utanför Sverige. En stor del av resultatförbättringen skedde dock under fjol-årets första kvartal som kännetecknades av en mycket gynnsam aktiemarknad. I takt med de senaste kvartalens försämrade marknader har intjäningen därefter stagnerat.

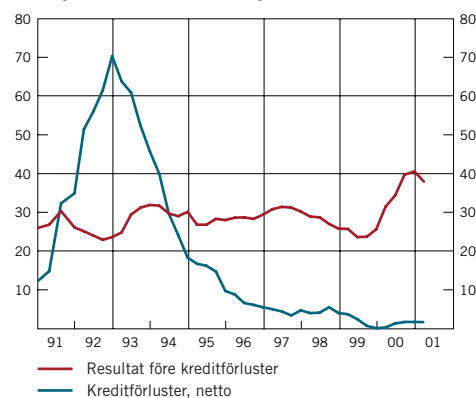
Riksbankens analys av de systemviktiga bankerna inriktas på lönsamhet, tillgångskvalitet, finansiering och kapitalstyrka. Den svenska banksektorn genomgår för närvarande en accelererande omvandlingsprocess som ställer höga krav på bankernas anpassningsförmåga. Till de viktigare faktorerna bakom denna omvandling hör förändringar i hushållens och företagens behov av finansiella tjänster, en snabb teknisk utveckling samt integrationen av den europeiska finansmarknaden.

Dessa strukturella förändringar skapar nya möjligheter för bankerna, men medför också strategiska risker. Till följd av tilltagande konkurrens pressas marginalerna på bankernas traditionella produkter samtidigt som expansionen på nya marknader kräver stora investeringar och i viss mån ny kompetens. Strategiska felbedömningar kan resultera i betydande förluster och en väsentligt försämrad lönsamhet, vilket i sin tur, under vissa omständigheter, kan ge incitament till ett ökat risktagande. Mot denna bakgrund redogörs i detta kapitel för den finansiella utvecklingen i storbankerna med tonvikt på det senaste året.

Lönsamhet

Den underliggande intjäningen (resultatet före kreditförluster) i de svenska storbankerna uppnådde under 2000 en högre nivå än någonsin tidigare (se diagram 24). Den växande intjäningen förklaras delvis av en förbättrad intjäning i den svenska verksamheten men också av en tilltagande expansion utanför Sverige. Samtidigt var räntabiliteten på eget kapital efter skatt knappt 16 procent, vilket är något lägre än genomsnittsnivån för den senaste femårsperioden (se diagram 25). Detta är naturligtvis en följd av att kapitalet på vilket avkastningen beräknas har växt något snabbare än resultatet. Under första kvartalet 2001 har såväl den underliggande intjäning som räntabiliteten minskat jämfört med helåret 2000.

Diagram 24. Resultat före kreditförluster samt kreditförluster, netto i storbankerna, summerat över fyra kvartal. Miljarder kronor, 1991 års priser

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

Diagram 25. Räntabilitet på eget kapital efter skatt i storbankerna. Procent

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

METOD

Riksbankens analys av storbankerna inriktas på hela koncerner och inkluderar således bostadsinstitut och andra dotterföretag. I takt med att banksektorn konsolideras både i Sverige och utomlands genomgår de enskilda koncernerna stora förändringar vilket försvårar jämförbarheten över tiden. Då analysens fokus är på den underliggande utvecklingen i storbankerna avser nivåer, kvoter, mått och fördelningar den faktiska koncernen vid aktuell tidpunkt medan förändringar mellan perioder är exklusive samgåenden och större uppköp. Dessutom är samtliga siffror normaliserade, alltså exklusive engångseffekter som exempelvis reavinster, om inte annat anges.

Det allt större internationella inslaget i storbankernas intäkter och tillgångar innebär också att kopplingen mellan storbankernas finansiella utveckling och den specifikt svenska makroekonomiska utvecklingen försvagas samtidigt som utvecklingen på de nordiska och europeiska marknaderna istället blir allt viktigare. Den svenska marknaden är dock fortfarande den enskilt viktigaste marknaden för storbankerna som grupp.

Tabell R1. Koncernförändringar orsakade av större samgåenden och förvärv

Koncern	Förändring
FöreningsSparbanken	Föreningsbanken 1995:1
Handelsbanken	Stadshypotek 1997:1
S E B	Trygg-Hansa 1997:1, BfG 2000:1
Nordea	Merita 1997:1, Unidanmark 2000:1, Christiania Bank og Kreditkasse 2001:1

Anm. Tidpunkten avser år och kvartal för förändringen i koncerndata.

INTÄKTER

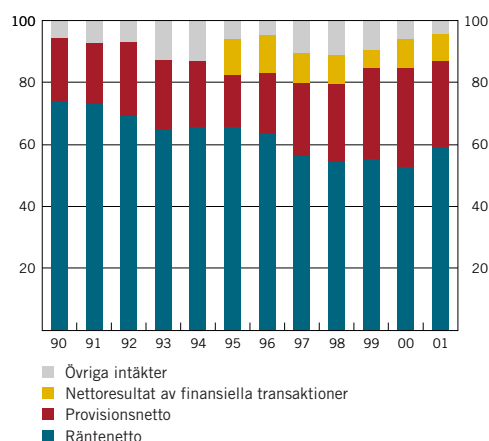
Storbankernas intäkter ökade med 14 procent under 2000 jämfört med motsvarande period 1999. Merparten av intäktsökningen skedde dock under första kvartalet varefter intäkterna har legat kvar på en i stort sett oförändrad nivå. Den höga ökningstakten i bankernas intäkter under 2000 förklaras nästan uteslutande av snabbt växande provisionsintäkter från kapitalförvaltning, värdepappershandel och företagsrådgivning samt ett starkt nettoresultat av finansiella transaktioner. Räntenettet, som är den största intäktskällan, bidrog endast marginellt till intäktsökningen. I takt med de senaste kvartalets försvagning av aktiemarknaden har dock räntenettots betydelse som intäktskälla stärkts.

Räntenettet ökade något under 2000 beroende både på en under året svagt stigande kortränta samt växande in- och utlåningsvolymer. Denna svagt positiva utveckling av räntenettet har fortsatt under första kvartalet 2001. Stigande korträntor påverkar räntenettet på två sätt: delvis genom bättre avkastning på bankernas korta placeringar, men framförallt genom att möjliggöra högre ut- och inlåningsmarginaler (skillnaden mellan bankernas ränta och den korta marknadsräntan).¹¹ I ett längre perspektiv har räntenettet från storbankernas inhemska verksamhet varit i stort sett konstant trots en växande utlåning (se diagram 27). Detta förklaras till stor del av de historiskt låga marginaler som råder på ut- och inlåningsmarknaderna. De låga marginalerna beror i sin tur på både det allmänt låga ränteläget och en sedan flera år tillbaka stadigt ökande konkurrens. En konjunkturavmattning enligt huvudscenariot med lägre utlåningstillväxt och oförändrade korträntor talar för en fortsatt svag utveckling av räntenettet framöver.

Provisionsnettot ökade under 2000 med drygt 30 procent på årsbasis, framförallt beroende på det starka första kvartalet men också på intäkter i samband med premiepensionsvalet och börsintroduktionen av Telia. Den börsnedgång som inleddes under andra kvartalet har resulterat i att tillväxten i provisionsnettot avstannat, vilket tydligt illustrerar att bankernas resultat fått en allt starkare koppling till utvecklingen på aktiemarknaden (se diagram 28). Den direkta effekten av en långvarigt svag aktiemarknad är minskade förvaltnings- och courtageintäkter eftersom värdet på fondförmögenheten och transaktionerna faller. De indirekta effekterna på intäkterna av en svagare aktiemarknad är flera. På utbudssidan innebär fallande och oroliga marknader en lägre aktivitet vad gäller börsintroduktioner och företagsaffärer, vilket minskar bankernas intäkter från rådgivning. På efterfrågesidan leder en svag aktiemarknad till mindre intresse från investerare, vilket resulterar i fallande omsättning och ett minskat nettoinflöde till fond- och aktiemarknaden. Detta slår i sin tur mot bankernas courtage- och förvaltningsintäkter. En annan möjlig effekt av en svag aktiemarknad är att den låga eller negativa avkastning investerare då erhåller leder till krav på lägre förvaltningsavgifter.

11 Vid lägre räntenivåer är det svårare för bankerna att upprätthålla sina marginaler. Särskilt tydligt blir detta på inlåningssidan eftersom bankerna, hur låg räntenivån än är, inte gärna kan erbjuda kunderna en sparränta under noll.

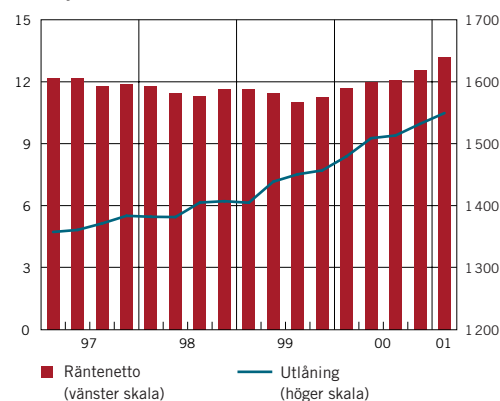
Diagram 26. Intäktsfördelning i storbankerna. Procent

Anm. Uppgifterna för år 2001 avser jan-mars.

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

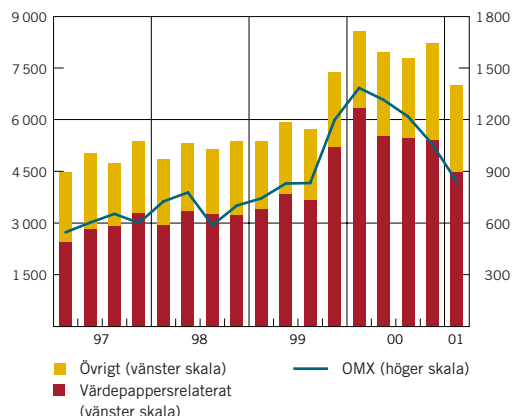
Diagram 27. Räntenetto i storbankerna och utlåning. Miljarder kronor

Anm. Exklusive BfG, Unidanmark och Christiania Bank og Kreditkasse.

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

Diagram 28. Provisionsnetto i storbankerna och börsutvecklingen. Miljoner kronor och OMX-index

Anm. Exklusive BfG, Unidanmark och Christiania Bank og Kreditkasse.

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

Diagram 29. Nettoresultat av finansiella transaktioner. Miljoner kronor

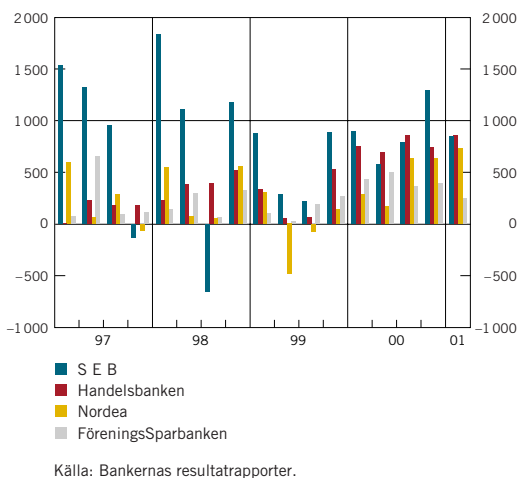

Diagram 30. Nettoresultat av finansiella transaktioner i storbankerna, fördelat över typ av transaktion. Miljoner kronor

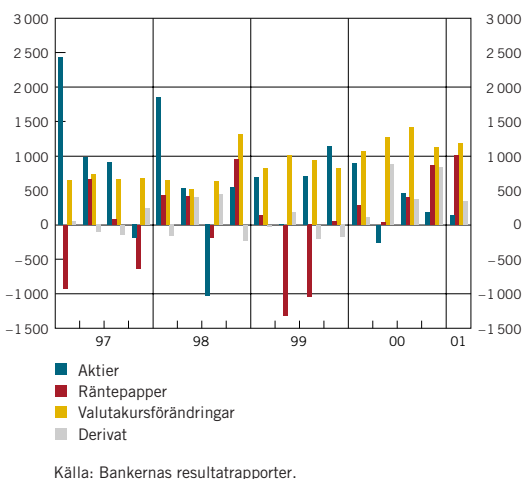
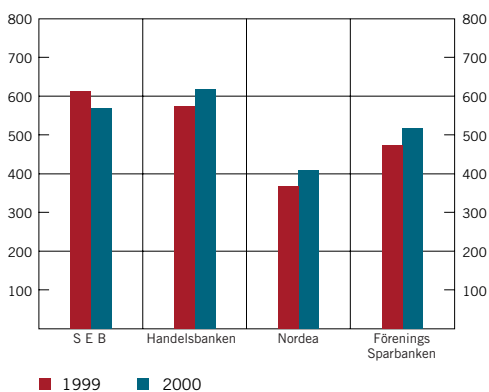

Diagram 31. Genomsnittskostnad per anställd. 1 000-tals kronor

Det fordras en kraftigt försämrad börsutveckling om den ska utgöra ett allvarligt hot mot storbankernas intjäningsförmåga.

Samtliga storbanker har ökat provisionsnettots andel av de totala intäkterna, men de skiljer sig fortfarande åt vad gäller nivån. En långvarigt svag börsutveckling drabbar därför bankerna något olika. Hur stor den totala effekten på resultatet blir av en svag börs beror både på bankernas förmåga att pressa kostnader och på storleken på de indirekta effekterna. Totalt sett fordras en kraftigt försämrad börsutveckling om den ska utgöra ett allvarligt hot mot storbankernas intjäningsförmåga. Enligt Riksbankens beräkning skulle en utveckling där Stockholmsbörsen först faller med ytterligare 40 procent och därefter stagnerar under det närmaste året samtidigt som övriga utländska aktiemarknader är oförändrade kunna resultera i en minskning av provisionsnettot med omkring 8 miljarder kronor från nivån under 2000. Detta kan jämföras med att storbankernas samlade resultat under denna period uppgick till mer än 45 miljarder.

Nettoresultat av finansiella transaktioner (transaktionsnettot) är det sammanlagda resultatet av transaktioner i aktier, räntebärande värdepapper och valutor. Resultatet innehåller såväl realiserade som orealiserade vinster/förluster. En viktig förklaring till transaktionsnettots positiva utveckling under de senaste kvartalen har varit stora valutarelaterade intäkter (se diagram 30). En annan orsak var en fallande långränta under den senare delen av året, vilket resulterade i en uppvärdering av bankernas obligationsportfölj.

Transaktionsnettot varierar avsevärt mellan olika perioder eftersom det bestäms av den kombinerade utvecklingen på penning-, valuta- och aktiemarknaderna, och det är därför svårt att förutspå den framtida utvecklingen. Transaktionsnettot bidrar dock fortfarande med en relativt liten del till bankernas totala resultat, varför en sämre utveckling av dessa intäkter i normalfallet ej hotar bankernas överlevnad.

KOSTNADER

Kostnaderna ökade under 2000 med 9 procent jämfört med 1999, även om kostnaderna i den traditionella bankrörelsen föll. Istället var det IT-kostnader och resultatrelaterade ersättningar (mestadels inom enheter som *investment banking*, *markets* och kapitalförvaltning) som ökade kraftigt. IT-kostnader utgjorde under 2000 drygt 20 procent av storbankernas¹² totala kostnader, vilket är en marginell ökning jämfört med 1999. Personalkostnader är dock fortfarande den klart största kostnadsposten och utgjorde 2000 nästan 54 procent av storbankernas totala kostnader, vilket kan jämföras med drygt 50 procent 1999. Bankernas olika affärsstrukturer avspeglas tydligt i de stora skillnaderna dem emellan vad gäller genomsnittskostnaden per anställd (se diagram 31). Det senaste året har dock avståndet mellan bankerna minskat.

För att kunna bilda sig en uppfattning om bankernas kostnadseff-

12 Exklusive Handelsbanken där motsvarande uppgift saknas.

ektivitet är det nödvändigt att relatera kostnaderna till intäkterna. Ett vanligt mått på en banks kostnadseffektivitet är K/I- talet. Samtliga storbanker förbättrade kostnadseffektiviteten under 2000, men förbättringen berodde snarare på stora intäktsökningar än på minskade kostnader (se diagram 32). För flera av storbankerna har också kostnadseffektiviteten under första kvartalet 2001 försämrats pga. minskade intäkter. Skillnaderna är stora mellan bankerna och har varit ganska stabila under den andra halvan av 1990-talet. K/I-talet påverkas naturligtvis av vilken affärsstruktur en bank har och jämförelser mellan bankerna bör göras med viss försiktighet.

För att upprätthålla lönsamheten när intjäningen viker blir det ännu mer angeläget för bankerna att pressa kostnaderna. Även om de resultatrelaterade lönekostnaderna kan förväntas minska något när resultaten blir sämre, är en betydande del av bankernas kostnader fasta och därmed svåra att snabbt anpassa till ett sämre affärs-klimat.

Tillgångar

Storbankernas totala tillgångar uppgick vid slutet av 2000 till drygt 5000 miljarder kronor (se diagram 33). Nordea är störst med en balansomslutning på knappt 2000 miljarder medan övriga tre storbanker har tillgångar på omkring 1000 miljarder. Nära 40 procent av dessa tillgångar finns i utländska dotter- eller systerbanker, vilket kan jämföras med mindre än 10 procent i mitten av 1990-talet.

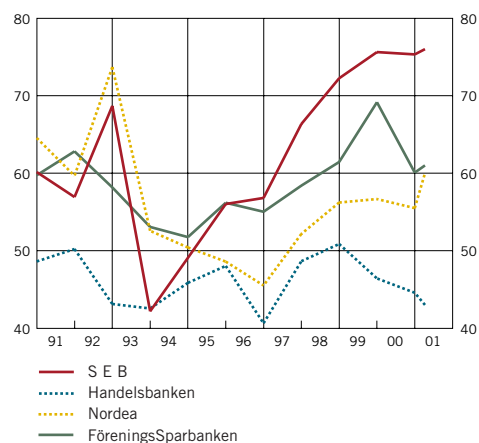
Huvuddelen av tillväxten har skett i samband med uppköp och fusioner medan den så kallade organiska tillväxten har varit ganska måttlig.

Förändringen är en tydlig illustration av att de senaste årens tillväxt i stor utsträckning har skett utanför Sverige. Det framgår också tydligt att huvuddelen av tillväxten har skett i samband med uppköp och fusioner medan den så kallade organiska tillväxten har varit ganska måttlig. Således förklaras nivåförändringen 1997 av Handelsbankens köp av Stadshypotek och sammangåendet mellan Nordbanken och Merita, medan nästa större förändring skedde 2000 i samband med fusionen mellan Merita/Nordbanken och Unidanmark och S E B:s köp av BfG.

Med tanke på den förändring storbankerna genomgått under 1990-talet har sammansättningen av deras tillgångar under samma period förändrats förvånansvärt lite (se diagram 34). Visserligen har utlåningen minskat, från att ha utgjort omkring 70 procent i början av 1990-talet till omkring 60 procent idag. Denna förändring kan dock till stor del förklaras av de nya redovisningsregler som infördes 1996.¹³ Därefter har förändringarna i tillgångssammansättningen varit närmast marginell. Bankernas innehav av räntebärande värdepapper har sedan mitten av 1990-talet minskat något till förmån

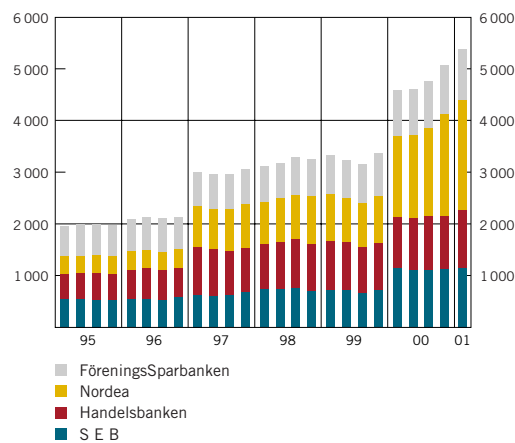
13 De nya reglerna innebar bland annat redovisning av återköpsavtal och derivatkontrakt till positivt marknadsvärde.

Diagram 32. Kostnader före kreditförluster som andel av intäkter (K/I-tal). Procent

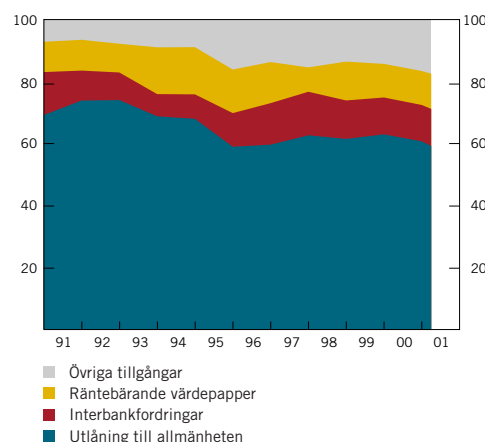
Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

Diagram 33. Totala tillgångar. Miljoner kronor

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

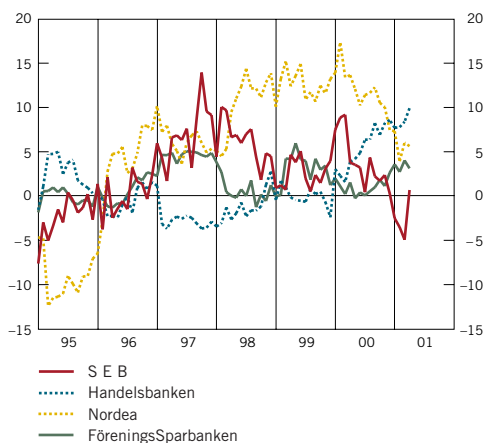
Diagram 34. Tillgångsfördelning i storbankerna. Procent

Anm. De nya redovisningsregler som infördes 1996 tillämpas här från och med 1995.

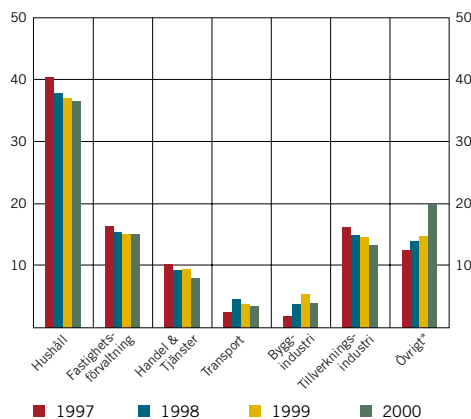
Källa: Bankernas resultatrapporter.

Diagram 35. Utlåning till svensk allmänhet i storbankerna.
Årlig procentuell förändring

Källa: Riksbanken.

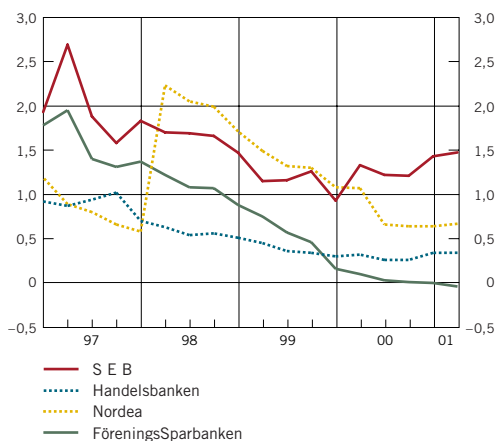
Diagram 36. Utlåning i storbankerna.
Sektorfördelning i procent

Anm. Exklusive Handelsbanken för vilken jämförbara uppgifter saknas.
* Inkluderar bl. a. Skogs- och lantbruk, finanssektor exklusive bank, sjöfart och kommuner.

Källa: Bankernas resultatrapporter.

Diagram 37. Problemkrediter.
Procent av utlåning till allmänheten

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

för interbankutlåning och ”övriga tillgångar”. Den under samma period ökade interbankutlåningen är förmodligen en effekt av en allmänt högre aktivitet på finansmarknaderna till följd av en förbättrad konjunktur, medan de växande övriga tillgångarna förklaras av att storbankernas affärsverksamheter blivit alltmer diversifierade. Merparten av de övriga tillgångarna är relaterade till liv- och sakförsäkringsverksamhet, men här finns också derivatkontrakt samt aktie- och fastighetsinnehav.

UTLÅNING

Historiskt har kreditproblem i banksektorn ofta föregåtts av en snabb utlåningsexpansion. Liksom fallet med de totala tillgångarna har den organiska utlåningsökningen i storbankerna varit ganska blygsam de senaste åren. Det är överlag ganska svårt att urskilja någon tydlig trend även om samtliga storbanker har uppvisat positiva tillväxttal de senaste fem kvartalen.

Vad gäller storbankernas utlåning till svensk allmänhet är bilden något mer splittrad (se diagram 35). Nordbanken och Handelsbanken har under senaste året uppvisat en genomsnittlig årlig ökningstakt på närmare 10 procent, medan motsvarande tillväxt för S E B och FöreningsSparbanken uppgått till knappt 4 procent. Givet att den totala svenska utlåningsökningen det senaste året legat på i genomsnitt 8 procent framstår inte storbankernas svenska utlåningsökning som anmärkningsvärd. Istället är det främst mindre aktörer som lokala sparbanker, nischbanker, försäkringsbolag och utländska banker som står för de största ökningstakterna.

Sektorfördelningen av en kreditportfölj kan användas som ett grovt mått på graden av diversifiering. Vid slutet av 2000 utgjorde hushållen drygt 35 procent av storbankernas kreditportfölj vilket är en minskning sedan 1997 då samma andel var mer än 40 procent. Den totala andelen exponering mot fastighetsmarknaden (fastighetsförvaltning och byggindustri) har de senaste fyra åren varit förhållandevis oförändrad på knappt 20 procent. Förklaringen till att andelen ”övrigt” ökar mest det senaste året är att tidigare mindre viktiga sektorer under perioden har växt i betydelse genom förvärv.

TILLGÅNGSKVALITET

Andelen problemkrediter respektive kreditförluster av den totala utlåningen är enkla, om än bristfälliga, mått på kreditkvaliteten i en bank.¹⁴ Båda måtten avser redan inträffade försämringar i kreditkvaliteten och innehåller således ingen information om sannolikheten för ytterligare förluster. Däremot kan måtten användas för att illustrera vilket genomslag förändringar i makroekonomin historiskt har haft, varför dessa mått ändå ger en indikation på hur kreditkvaliteten i bankerna skulle kunna utvecklas givet en viss makroekonomisk utveckling.

¹⁴ Problemkrediter och kreditförluster definieras enligt bankernas resultatrapporter. Problemkrediter är summan av osäkra fordringar efter reserveringar och räntenedsatta fordringar. Med kreditförluster avser här bruttonivån, dvs. konstaterade och befarade kreditförluster före återvinning/återföringar.

Andelen problemkrediter uppvisar en relativt stor spridning mellan storbankerna men ligger generellt sett på en låg nivå (se diagram 37). Vad gäller utvecklingen det senaste året framgår att nivån är i stort sett oförändrad även om vissa av bankerna uppvisar marginella ökningstal de två senaste kvartalen. S E B redovisar den högsta andelen problemkrediter, vilket delvis förklaras av den högre nivån i dess tyska dotterbank BfG.¹⁵

De stora nivåskillnaderna förklaras delvis av att bankerna tillämpar olika reserveringsgrader.¹⁶ Genom att reservera för en större del av de osäkra fordringarna blir, allt annat lika, andelen problemkrediter lägre medan de redovisade kreditförlusterna blir högre. Vad gäller kreditförluster är spridningen mellan bankerna mindre men även här uppvisar FöreningsSparbanken och Handelsbanken de lägsta nivåerna (se diagram 38). Det kan konstateras att kreditförlustnivån efter att i samtliga banker ha stigit under fjärde kvartalet återigen minskade under första kvartalet.

Sammanfattningsvis har den svenska ekonomin vid en internationell jämförelse utmärkts av mycket låga kreditförlustnivåer under senare år. Detta förhållande har gynnat Handelsbanken och FöreningsSparbanken, vilka har ett mindre utländskt inslag i tillgångarna än S E B och Nordea.

En utveckling av konkurserna enligt riskscenariot skulle vara lönsamhetsmässigt kännbart men knappast stabilitetshotande.

En utveckling av konkurserna enligt riskscenariot (se kapitel 1) med en ökning på 50 procent under det närmaste året skulle givet historiska samband leda till att kreditförlusterna ökar med knappt 40 procent. En sådan ökning skulle innebära årliga kreditförluster på omkring 3,5 miljarder kronor vilket, om än lönsamhetsmässigt kännbart, knappast är stabilitetshotande mot bakgrund av att storbankernas kapitalbas uppgår till nära 270 miljarder.

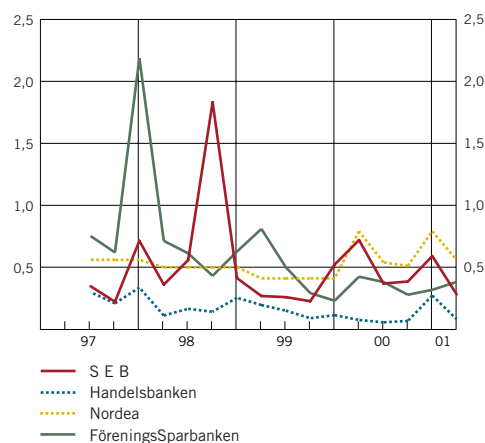
Finansiering

Strukturen på storbankernas finansiering har de senaste åren inte förändrats nämnvärt. Liksom på tillgångssidan har kategorin ”övrigt”, framförallt bestående av försäkringsrelaterade skulder och derivatkontrakt, ökat något. Även inlåningen har ökat i betydelse, om än marginellt, på bekostnad av interbankfinansiering.

15 Att BfG hade en relativt hög andel problemlån var ett känt faktum för S E B vid förvärvet och återspeglades således i priset. Exklusive BfG uppgår andelen problemkrediter i S E B till omkring 1 procent.

16 FöreningsSparbanken har en reserveringsgrad på över 100 procent vilket är betydligt högre än i de övriga bankerna där reserveringsgraden ligger mellan 50 och 70 procent. Den höga reserveringsgraden beror på att FöreningsSparbanken tillämpar schablonreserveringar i vissa utländska dotterbolag.

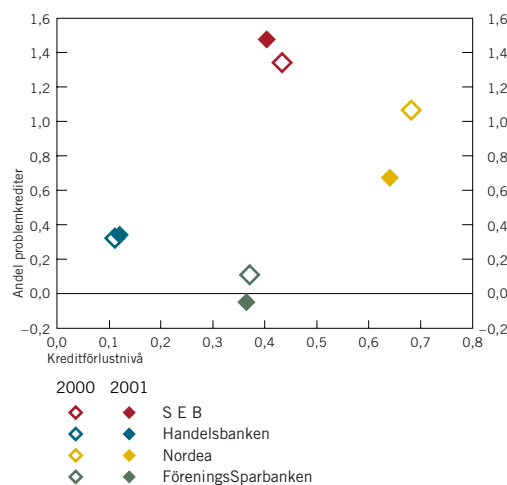
Diagram 38. Kreditförluster, brutto. Procent av utlåning till allmänheten

Anm. För Nodera avser 1997–1999 helårsresultat.

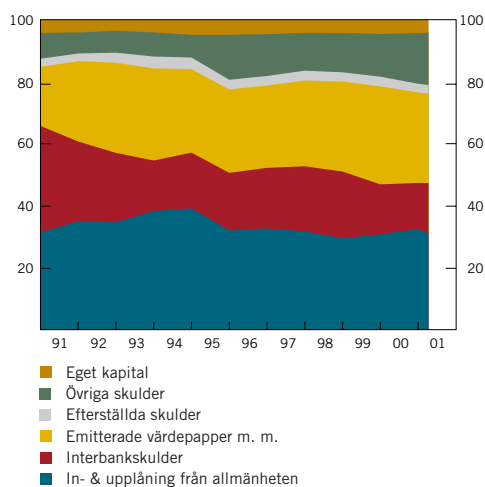
Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

Diagram 39. Kreditförlustnivå och andel problemkrediter i mars 2000 och 2001. Procent av utlåning till allmänheten

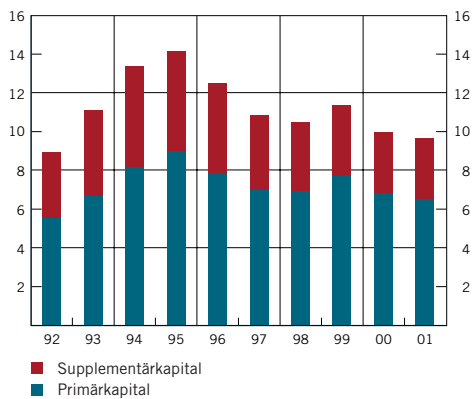
Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

Diagram 40. Finansieringsstruktur i storbankerna. Procentuell fördelning

Källa: Bankernas resultatrapporter.

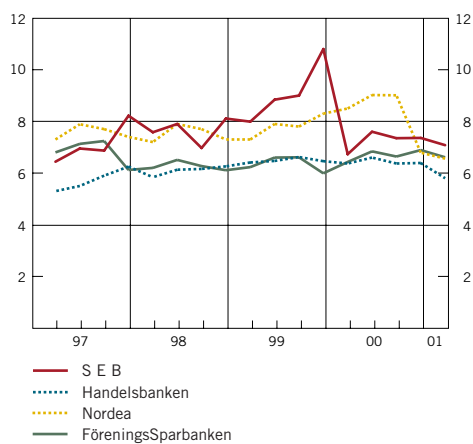
Diagram 41. Kapitaltäckning och primärkapitalrelation i storbankerna. Procent

Anm. Uppgifterna för år 2001 avser mars.

Källa: Bankernas resultatrapporter.

Diagram 42. Primärkapitalrelation. Procent

Källor: Bankernas resultatrapporter och Riksbanken.

EGET KAPITAL

Kapitaltäckningen i storbankerna uppgick i mars 2001 till 9,6 procent (se diagram 41) vilket kan jämföras med knappt 10 procent föregående kvartal. Kapitaltäckningen har den senaste fyraårsperioden legat i ett intervall mellan 10 och 12 procent. Under samma period har supplementärkapitalet gradvis minskat i betydelse och uppgår nu till drygt 3 procent av den riskvägda kapitalbasen, vilket kan jämföras med mer än 5 procent 1995. De senaste årens goda vinstutveckling är sannolikt en av anledningarna till bankernas minskade användning av supplementärkapital.

Primärkapitalrelationen i storbankerna uppgick i mars 2001 till 6,5 procent. För samtliga banker har primärkapitalrelationen varit mer eller mindre oförändrad den senaste fyraårsperioden (se diagram 42). Vid de två tillfällen det har skett en större förändring har det rört sig om strukturaffärer. För att kunna genomföra ett större kontantuppköp måste en bank först bygga upp en stark kassa vilket resulterar i en ”onormalt” hög primärkapitalrelation. När köpet sedan genomförts reduceras primärkapitalrelationen. Detta mönster syns tydligt i både SEB och Nordea i samband med förvärven av BfG respektive CBK.

Det kan konstateras att de aktieåterköp som Handelsbanken genomfört under de senaste kvartalen inte har påverkat primärkapitalrelationen negativt, vilket förklaras av periodens starka vinstutveckling. Sammantaget är den finansiella styrkan i storbankerna för närvarande god.

KAN MARKNADEN GE INFORMATION OM RISKEN FÖR BANKFALLISSEMANG?

Riksbankens analys i Finansiell stabilitet syftar i huvudsak till att utvärdera risken för bankfallissemang, vilket görs genom en bred användning av information om bankerna och den makroekonomiska utvecklingen. Eftersom bankfallissemang har betydelse för en rad aktörer på marknaden är det även relevant att utvärdera om det finns marknadsinformation tillgänglig som ger indikationer på denna risk.

VÄRDERINGSFÖRETAGENS KREDITBETYG PÅ BANKERNA

De mest uppenbara bedömarna av risken för bankfallissemang är de värderingsföretag som sätter kreditbetyg på bankerna. Även om kreditbetyget ger en övergripande information om en banks kreditvärdighet, har det flera brister. Den främsta av dessa är sannolikt att betyget tenderar att ändras för sent. Det har under flertalet bankkriser visat sig att bankernas kreditbetyg justerats nedåt först när krisen varit ett faktum. Så skedde till exempel under den svenska bankkrisen i början på 1990-talet.

Den information som finns i olika priser på värdepapper som bankerna emitterar skulle kunna ge en bättre indikation på risken för bankfallissemang eftersom den återspeglar omedelbara förändringar i värderingen hos dem som verkligen bär finansiella risker mot en bank.

AKTIEMARKNADENS VÄRDERING

Aktiekursutvecklingen ska i princip spegla ett företags alla förväntade framtida vinster. Stora svängningar, hög volatilitet, i aktiekursen kan tyda på större osäkerhet om den framtida vinstutvecklingen och därmed indikera en högre risk. Aktiemarknadsinformation säger dock mer om en banks förväntade lönsamhet än om risken för fallissemang och aktiekursen är svår att direkt översätta till en användbar indikator på fallissemangsrisk.¹⁷ Utifrån *optionspriser* på bankaktier kan man ta fram sannolikhetsfördelningar för aktiekursen, som skulle kunna vara användbara i riskbedömningen. Sannolikhetsfördelningens utseende ger en indikation på i vilken riktning marknadsaktörerna tror att aktiekursen kommer att utvecklas de närmaste månader-

¹⁷ KMV:s modell för att beräkna konkurssannolikheter, som används i kapitel 1, gör emellertid just detta, dvs. använder sig av aktiekursen för att beräkna fallissemangsrisk. Modellen är dock inte lika lämplig för banker som för icke-finansiella företag, vilket framför allt beror på att bankernas balansräkning i stor utsträckning består av finansiella tillgångar och skulder.

na, det vill säga om aktörerna tror på oförändrad, stigande eller fallande aktiekurs.¹⁸

RÄNTEMARKNADENS VÄRDERING

Bankerna emitterar en rad instrument på räntemarknaden, vars priser skulle kunna tänkas ge information om risken för bankfallissemang.

Priset på räntebärande värdepapper som emitteras av banker, det vill säga priset på *certifikat* och *obligationer*, borde ge indikationer på risken för bankfallissemang, eftersom köpare av dessa papper bär en kreditrisk i förhållande till bankerna. För att mäta kreditrisken i ett bankpapper jämförs räntan normalt med räntan på ett statspapper med samma löptid. Ju större skillnad desto högre risk. Skillnaden i ränta beror på att ett statspapper med en viss löptid uppfattas som mindre riskfyllt ur kredit- och likviditetssynpunkt än ett bankpapper med samma löptid.¹⁹ Statspapper uppfattas i princip som riskfria ur likviditets- och kreditssynpunkt medan bankpapper både har en likviditetspremie och en kreditriskpremie. För att ränteskillnaden verkligen ska spegla marknadens värdering krävs en rimligt fungerande handel. Handeln i svenska bankobligationer är dock föga utvecklad (bland annat på grund av att många investerare behåller bankpappren till förfall) och kvaliteten på informationen i prisbildningen kan därför ifrågasättas. Detta gäller såväl den svenska som den internationella handeln med svenska bankpapper.

Ett annat mått på bankernas risk för fallissemang skulle kunna vara *bospreaden*. Bospreaden är skillnaden mellan räntan på bostadspapper och räntan på statspapper. Genom att bostadsinstituterna är en del av de stora bankkoncernerna kan finansieringskostnaden för bostadsinstituterna möjligen ses som en indikation på risken i hela den enskilda bankkoncernen. Eftersom bostadspapper såldes under ett gemensamt namn var bospreaden tidigare i praktiken snarast en indikator på risken i hela banksektorn.²⁰ Numera är bospreaden mer ett grovt mått på enskilda bankers risk.

18 För en utförligare presentation av informationen i optionspriser se Aguilar J och Hörndahl P, Optionspriser och marknadens förväntningar, Penning- och valutapolitik, 1999:1.

19 Med kreditrisk menas risken för att låntagaren inte klarar av att betala tillbaka sina skulder. Med likviditetsrisk menas svårigheter att avhända sig ett värdepapper på marknaden på grund av liten eller ingen handel.

20 Tidigare förekom handel i MBB:s (Mortgage Benchmark Bond) där flera institut emitterade obligationslån med i princip samma villkor och marknadsfördes under den gemensamma beteckningen.

Swapspreaden kan användas som indikator på risken i hela banksektorn.²¹ Swapspreaden är skillnaden mellan den fasta räntan i en ränteswap och statsobligationsräntan för samma löptid.²² Den ger en uppskattning av marknadens prissättning av skillnaden i kreditrisk mellan banksektorn och staten. Den fasta räntan i en ränteswap speglar statsobligationsräntan plus en riskpremie. Storleken på riskpremien beror på sannolikheten för fallissemang hos motparten under avtalets löptid. Mottagaren av de fasta räntebetalningarna drabbas eftersom denne måste ingå ett nytt swapavtal till en ny ränta. Eftersom villkor för nya swapavtal är okända vid tecknandet av avtalet kräver mottagaren kompensation för denna ränterisk. Swapmarknaden är väl utvecklad och kan ge en fingervisning om marknadens värdering av hela banksektorn. Swapspreaden är dock inte en indikator på en enskild banks kreditrisk, eftersom prissättningen i praktiken är generell för alla banker.

ERFARENHETER UNDER 1990-TALET

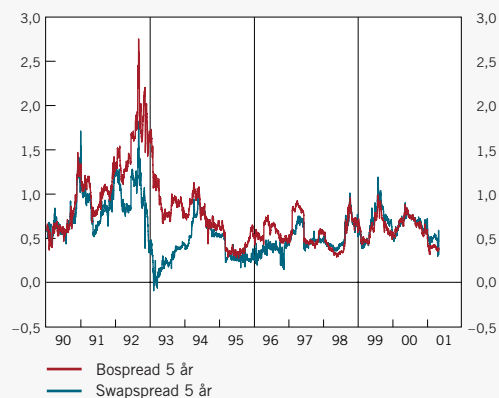
Marknadsaktörernas bedömning av bostadsinstitutens kreditrisk, mätt som skillnaden mellan en femårig bostadsobligation (Stadshypotek) och den femåriga statsobligationsräntan, har varierat över tiden. Redan under hösten 1989 började bospreaden öka, dock från en mycket låg nivå. I samband med finanskrisen och lågkonjunkturen i början på 1990-talet ökade kreditförlusterna i de svenska bostadsinstituten vilket resulterade i en sämre kreditvärdighet och därmed en ökad spread mellan bostadsobligationer och statspapper (se diagram R1). Även swapspreaden ökade markant under denna period. De ökade spreadarna var troligtvis även tecken på en ökning av likviditetsrisken på grund av att marknaden uppfattade möjligheten att kunna avhända sig svenska värdepapper som mer osäker. Under hösten 1990, då bland annat några icke bankägda finansbolag meddelade svårigheter att finansiera sig, ökade bospreaden från ca 60 räntepunkter till 125 punkter och swapspreaden ökade från 55 ränte-

21 De två vanligaste förklaringarna till detta är:

- 1) Genom att bankerna agerar *market maker* i swapavtal tar de på sig risk gentemot båda motparter.
- 2) Det är bankerna som är de största aktörerna på swapmarknaden.

22 En swap är ett avtal mellan två aktörer om att byta framtida kassaflöden på ett förutbestämt sätt. I en ränteswap förbinder sig den ena aktören att betala en konstant ränta på ett visst belopp till den andra parten under en viss tid. Samtidigt förbinder sig den andra parten att under samma tidsperiod betala en viss rörlig ränta på samma belopp. Olika komparativa fördelar mellan aktörerna gör att de vill byta betalningsflöden. Bankerna agerar ofta finansiella intermediärer dvs. mellanled mellan de båda aktörerna.

Diagram R1. Skillnad mellan 5-årig bostadsobligationsränta (Stadshypotek) och 5-årig statsobligationsränta samt 5-årig swapspread. Procentenheter

Källor: Ecowin och Riksbanken.

punkter till 130. Från hösten 1991, när både Första Sparbanken och Nordbanken rapporterade stora kreditförluster, ökade både bo- och swapspreaden. Spreadarna fortsatte att öka kontinuerligt och i slutet av 1992, samma dag som Sverige övergav den fasta växelkursen, nådde spreadarna den högsta nivån någonsin. Det fanns med andra ord tydliga tecken i spreadarna på att marknaden under lång tid upplevde en ökande kreditrisk.

I takt med förbättrade konjunkturutsikter och stabilare finansiella marknader sjönk både swap- och bospreaden tillbaka. Bospreaden sjönk dock inte till den låga nivå som gällde före bankkrisen. Swapspreaden däremot sjönk rejält, vilket sannolikt har två förklaringar. Den viktigaste förklaringen är att det bland marknadsaktörer fanns mycket starka förväntningar om sjunkande långräntor, vilket kan leda till en stark efterfrågan på att erhålla den fasta räntebetalningen i en swap. En annan förklaring skulle vara att marknadsaktörer vid denna tidpunkt började uppfatta den tidigare utställda bankgarantin som trovärdig. Turbulensen på de finansiella marknaderna under hösten 1998, då Ryssland ställde in betalningarna på sina skulder och den amerikanska hedgefonden LTCM fick problem, innebar återigen ökande spreadar. Det var visserligen långt ifrån de nivåer som gällde under bankkrisen, men många marknadsaktörer ansåg ändå att de ökade ränteskillnaderna var tecken på en ökning av både kreditrisken och likviditetsrisken.

Bospread och swapspread påverkas emellertid även av andra faktorer än kreditrisken. Inför millennieskiftet ökade åter spreadarna men detta var sannolikt mer ett uttryck för investerarnas oro för försämrad likviditet i samband med millennieårsskiftet än en ökad kreditrisk. Efter millennieskiftet föll spreadarna tillbaka. Under sommaren 2000 steg swap- och bospreaden åter något, vilket dock snarare torde berott på ett minskat utbud av statsobligationer i samband med amorteringar på statsskulden än på en ökad kreditrisk i bankerna. Volatiliteten, svängningarna, i spreadarna ökade kraftigt under 1990-talets första hälft vilket också tyder på en större osäkerhet bland marknadsaktörer. Volatiliteten har dock de senaste åren minskat betydligt, vilket också skulle tyda på en ökad tilltro bland marknadsaktörerna på bankernas och bostadsinstitutens förmåga att betala tillbaka sina skulder.

FÖRLAGSLÅN

Förlagslån är instrument med i huvudsak samma konstruktion som ett obligationslån. Förlagslånet har bättre ställning vid konkurs än aktiekapitalet men är efterställda samtliga andra lånetyper. Räntan på förlagslån är oftast högre

eftersom investerarens möjlighet att få tillbaka sina pengar vid ett fallissemang är lägre än för andra långgivare.

En kommitté av forskare som utvärderar regleringsfrågor har framfört ett förslag som skulle tvinga banker att delvis finansiera sig genom att emittera förlagslån.²³ Tanken är att den ränta till vilken förlagslånet handlas på marknaden ska vara ett mått på bankens risk, även här i form av en ränteskillnad mot statsobligationer. Skälet till varför förlagslån skulle kunna tänkas fungera bättre i detta sammanhang än bankobligationer är att förlagslånets efterställda ställning gör att investerare i dessa instrument bär en större förlustrisk än bankens andra långgivare. Investerare som håller förlagslån torde därför också ha starka incitament att noga följa och kontrollera bankernas agerande. Ett ökat risktagande från bankens sida missgynnar investerare i förlagslån eftersom innehavaren inte får del i en eventuell vinst men förlorar investerat kapital vid en förlust.

Framtvingade emissioner av förlagslån är dock problematiska, eftersom den information priserna förväntas ge förutsätter att handel sker, vilket inte kan framtvingas. Det är framför allt för de största bankerna som volymen förlagslån i marknaden kan bli så stor att en regelbunden handel uppkommer. De svenska bankerna emitterar redan förlagslån, men dessa är inte föremål för regelbunden handel.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den prisinformation som finns tillgänglig på de finansiella marknaderna i några fall är användbar men att den knappast ger en tillfredsställande bild av risken för ett enskilt bankfallissemang. Swapspreaden innehåller viss information om kreditrisken i hela banksektorn. Bospreaden innehåller information om den totala kreditrisken i de enskilda bankkoncernerna och kan utnyttjas som indikator. Stigande swap- och bospread indikerade en ökad kreditrisk redan före bankkrisen.

23 Joint Statement by a sub-group of the Shadow Financial Regulatory Committees of Europe, Japan, and the U.S. (1999) "Improving the Basle Committee's New Capital Adequacy Framework".

Motparts- och valuta- avvecklingsexpone- ringar i bankerna

Motparts- och avvecklingsexponeringarna hos de svenska bankerna har ökat totalt sett under 2000, trots en minskning vid årsskiftet. Bankernas exponeringar är i huvudsak mot motparter med god kreditvärdighet. Koncentrationer mot enskilda motparter har minskat något, men stora koncentrationer förekommer fortfarande bankerna emellan. Riksbankens bedömning utifrån de rapporterade exponeringarna är att riskerna för spridningseffekter i banksystemet är måttliga. Minskade koncentrationer, med minskad systemrisk som följd, vore dock önskvärt ur Riksbankens perspektiv, inte minst om antalet stora svenska banker i en nära framtid blir än färre.

Motparts- och avvecklingsrisker uppstår inom alla områden av finansiell handel. Risken för kreditförluster till följd av exponeringar mot banker och andra finansinstitut, samt några stora industriföretag, skiljer sig i flera avseenden från bankernas övriga kreditrisker. Utlåningen till hushåll och företag är i stor utsträckning mer diversifierad och större kreditförluster riskerar i första hand att uppstå om ett stort antal låntagare drabbas av betalningsproblem samtidigt. Vid exponeringar mot finansinstitut är sannolikheten för fallissemang lägre än vid utlåning till hushåll samt små och medelstora företag. Däremot är riskerna i form av enskilda exponeringar mer koncentrerade än vad som gäller för annan utlåning, särskilt i stora, välrenommerade banker och finansiella institut. Eftersom exponeringar mellan banker kan ge upphov till spridningseffekter om en bank drabbas av problem, utgör de ett potentiellt hot mot stabiliteten i det finansiella systemet som helhet.

Detta har medfört att Riksbanken har inhämtat information från de fyra storbankerna avseende storleken på de femton enskilt största exponeringarna där en kredit utan säkerhet föreligger; det gäller derivatexponeringar, innehav av värdepapper som emitterats av privata emittenter, deposits samt avvecklingsexponeringar i valutahandeln. Exponeringen inom de tre första områdena har summerats till en totalexponering per motpart, enligt vilken de femton största har rangordnats. Dessutom har bankernas totala exponeringar inom respektive område angivits. De femton största exponeringarna mot avveckling i valutahandeln har också rapporterats för sig, med specifikation på vilka valutarpar som exponeringen består av. Rapporteringen skedde i den nuvarande formen första gången i juni 1999.

En brist vid mätningen är att den enbart avser exponeringen vid en given dag, vilket gör det svårt att dra slutsatser, eftersom det rör sig om exponeringar som kan förändras mycket snabbt. För att bankerna inte ska beläggas med för mycket arbete tas uppgifterna in per sista dagen i varje kvartal, trots att det därför sannolikt finns en

systematisk underskattning av exponeringarnas storlek. Genom att mätningen nu har pågått under ett och ett halvt år kan dock något fler slutsatser dras ur materialet än vad som tidigare gjorts, framför allt med avseende på riskerna för spridningseffekter mellan bankerna.

Fortsättningen av kapitlet disponeras på följande sätt. Först redogörs för utvecklingen av exponeringarnas storlek under år 2000. Därefter diskuteras kreditvärdigheten hos de svenska bankernas motparter, följt av en presentation av de koncentrationer av exponeringar som finns mellan bankerna. Slutligen bedöms hur stora återvinningar som krävs för att förluster vid fallissemang inte ska ge spridningseffekter.

Utveckling under 2000

Diagram 43. Motparts- och avvecklingsexponeringar. Miljarder kronor

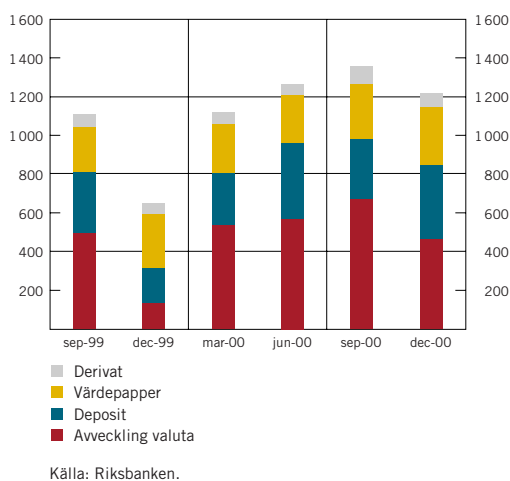
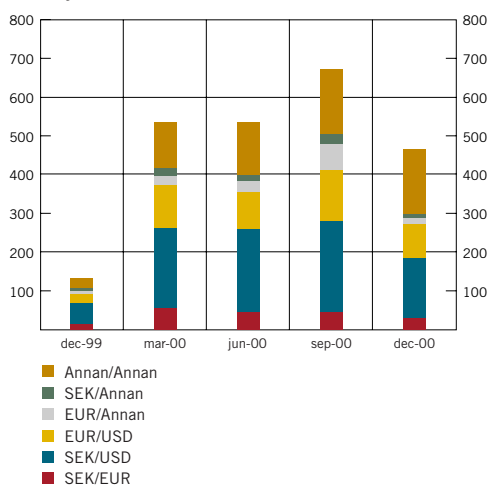

Diagram 44. Valutaavvecklingsexponeringar, delat på valutor. Miljarder kronor

En mindre ökning i exponeringarna kunde noteras under 2000. Vid årsskiftet uppgick de sammanlagda exponeringarna till 1 219 miljarder kronor för de fyra stora svenska bankerna.

Deposits och *värdepapper* har vid samtliga mätillfällen legat på ungefärligen samma nivå, med undantag för millennieskiftet. Exponeringarna i deposits (mellan 270 och 390 miljarder kronor) var under det gångna året något större än exponeringarna i form av värdepappersinnehav (mellan 240 och 300 miljarder kronor).

Under 2000 har det skett en ökning i nivån i *derivatexponeringarna* (netto), från ca 60 miljarder kronor, till en topp om ca 90 miljarder kronor i september 2000, för att därefter minska till 73 miljarder kronor vid årsskiftet, vilket fortfarande är en hög notering. Trots ökningen är derivatexponeringarna den beloppsmässigt minsta delen av motpartsexponeringarna. Effekten av att derivatpositioner kan nettas mellan två motparter är betydande, i de fyra bankerna minskade exponeringarna från 170 till 73 miljarder kronor – med 57 procent – till följd av nettning vid årsskiftet. Nettning innebär att motsstående kreditpositioner som två parter har mot varandra kvittas om någon av dem ställer in betalningarna.

Under året har exponeringarna i *valutaavvecklingen* varierat mellan 465 och 670 miljarder kronor, med den lägsta exponeringen vid årsskiftet. Sannolikt beror detta på att exponeringarna minskas regelmässigt vid årsboksluten. Den stora skillnaden mellan årsskiftet 2000/2001 och tidigare tillfällen under år 2000 är att valutaavvecklingen i valutaparen SEK/EURO, EURO/USD och SEK/USD är lägre än tidigare (se diagram 44). Det kan vara intressant att notera att valutaavvecklingsexponeringarna aldrig tidigare varit så stora som de var i september 2000.

Motparternas kreditvärdighet

Bankernas kanske främsta sätt att hantera sina motpartsrisiker är att exponera sig mot motparter med hög kreditvärdighet. Ett sätt att bedöma kreditvärdigheten är att studera Standard & Poor's och Moody's kreditbetyg för respektive motpart.²⁴ Kreditbetyget ger en indikation på risken för fallissemang i den enskilda motparten.

De svenska bankernas motparter är enligt motpartsstatistiken av god kreditkvalitet.

De svenska bankernas motparter är enligt motpartsstatistiken av god kreditkvalitet. De hade vid årsskiftet i genomsnitt kreditbetyget A1/A+, vilket ungefärligen motsvarar de svenska storbankernas egna (se tabell 2).²⁵

Huvudsakligen har bankerna exponeringar mot motparter med kreditbetyg från A och bättre (se diagram 45). De rapporterade motparter som inte har något kreditbetyg utgör inte nödvändigtvis större kreditrisker än de med kreditbetyg.²⁶ De kreditbetyg som finns representerade bland motparterna bekräftar att bankerna försöker begränsa kreditrisken i sina motpartsexponeringar. Kreditkvaliteten på bankernas femton största motparter har varit tämligen likvärdiga sedan informationen började inhämtas.

Tabell 2. Svenska storbankers kreditbetyg

	Moody's	Standard&Poor's
FöreningsSparbanken	Aa3	A
Nordea (samtliga ingående banker)	Aa3	A+
S E B	A2	A-
Handelsbanken	Aa2	A+

Källa: Moody's och Standard&Poor's.

De motparter som inte finns bland de femton största torde i genomsnitt vara av lägre kreditkvalitet, men dessa exponeringar är å andra sidan beloppsmässigt små. Vid årskiftet 2000/2001 hade ingen rapporterad motpart rankad nummer femton en exponering som översteg 1 miljard kronor.

Andelen svenska motparter i förhållande till utländska motparter varierar mycket mellan bankerna och över tiden. Mellan de svenska och de utländska motparterna finns ingen klar skillnad i genomsnittlig kreditvärdighet. Det skulle dock kunna finnas en ”kvalitativ” skillnad mellan exponeringar på utländska respektive inhemska motparter i och med att det finns en större kunskap om inhemska

24 Skalan, i fallande ordning, är för Moody's: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2, A3, Baa1, Baa2, Baa3, Ba1, Ba2, Ba3, B1, B2, B3 och Caa. Motsvarande för Standard&Poor's är: AAA, AA+, AA, AA-, A+, A, A-, BBB+, BBB, BBB-, BB+, BB, BB-, B+, B, B- och CCC.

25 De kreditbetyg som de svenska storbankernas viktigaste motparter uppvisar indikerar att sannolikheten för ett fallissemang på ett års sikt skulle vara liten. Enligt Standard&Poor's och Moody's statistik är konkursfrekvensen för ett företag med kreditbetyget A under perioden 1980 till 2000 i genomsnitt ungefärligen 0,05%.

26 Kreditbetyg behövs framför allt om ett företag avser att låna direkt i kapitalmarknaden.

motparter. Ett motverkande faktum är att alla utländska motparter normalt sett har kreditbetyg, vilket inte är fallet för de svenska motparterna.

Koncentrationer mellan bankerna

Bankerna kan även minska riskerna genom att sätta limiter på hur stora exponeringar de är villiga att ha mot andra banker.

En utgångspunkt för Riksbanken är att de svenska storbankerna ska kunna hantera plötsligt inträffande fallissemang från någon av sina viktigaste svenska eller utländska motparter, utan att drabbas av så stora förluster att det skulle hota fortlevnaden av den egna banken. Återverkningarna av ett snabbt fallissemang skulle bli betydande, eftersom bankerna inte hinner reducera sina exponeringar mot den drabbade banken. Vid ett mer utdraget förlopp hinner bankerna däremot minska sina exponeringar, innan den fallerande banken slutligen ställer in betalningarna.²⁷

Riskerna för spridningseffekter i banksystemet varierar beroende på i vilken av de fyra svenska storbankerna eventuella problem har sitt ursprung.

I det svenska banksystemet finns skillnader i vilken nivå av exponering som en bank tillåter sig mot en annan bank. Riskerna för spridningseffekter i banksystemet varierar därmed beroende på i vilken av de fyra svenska storbankerna eventuella problem har sitt ursprung. Vidare kan konstateras att det kan finnas banker utanför Sverige som skulle kunna orsaka problem för det svenska systemet.

Gemensamma motparter

Bankernas rapporterade exponeringar mot varandra kan ge en vägledning om hur eventuella spridningseffekter skulle kunna fortplantas sig genom banksystemet. Om flera banker har exponeringar mot samma bank ökar risken i systemet. Valet av utländska motparter kan minska de direkta kopplingarna mellan de svenska bankerna, vilket skulle kunna minska systemriskerna.

Ett särskilt problem uppstår om de svenska bankerna använder samma motparter i allt för hög grad.

Ett särskilt problem uppstår om de svenska bankerna använder samma motparter i allt för hög grad. Riksbanken får regelbundet i statistik avseende de 15 största motparterna för respektive storbank. Maximalt skulle det således kunna röra sig om 60 motparter för de

27 Ratingföretagen har i debatten ibland beskyllts för att vara för långsamma med att nedgradera företag, t.ex. under Asienkrisen. Effekten av att inte nedgradera är att konkursfrekvensen för ett givet kreditbetyg ökar, vilket också kan observeras i statistiken från ratingföretagen.

fyra bankerna. Det faktiska antalet varierar omkring 40 (se diagram 45).

Vid årsskiftet fanns det inte någon motpart som alla de svenska storbankerna hade exponeringar mot samtidigt, vilket har varit fallet tidigare (se diagram 46). Det fanns dock under 2000 ett antal motparter som två eller tre av de fyra svenska bankerna hade exponeringar mot.

Bankerna känner inte till konkurrenternas val av motparter och antalet motparter som potentiellt kan utgöra ett hot mot det svenska banksystemets stabilitet kan inte noteras av bankerna själva.

Bankerna känner inte till konkurrenternas val av motparter och antalet motparter som potentiellt kan utgöra ett hot mot det svenska banksystemets stabilitet kan inte noteras av bankerna själva. Bankerna utsätter sig för risken att drabbas både direkt och indirekt av en gemensam motparts problem. Det indirekta problemet uppstår genom att andra motparter drabbas av förluster från den gemensamma motparten, vilket kan ge spridning tillbaka till den egna banken.

Bland de motparter som alla de fyra svenska bankerna har varit exponerade mot samtidigt finns endast utländska motparter, huvudsakligen stora internationellt verksamma banker. Bland de motparter som två eller tre svenska banker har exponeringar mot finns de svenska storbankerna, andra nordiska banker, internationella banker samt ett antal icke-finansiella storföretag representerade.

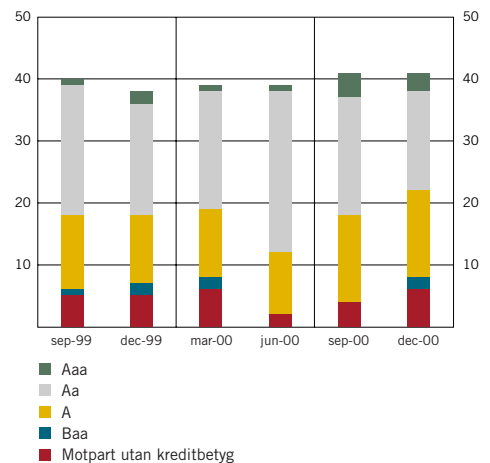
Spridningsrisken mellan bankerna

Problem hos en svensk storbank skulle med säkerhet påverka omvärldens syn på hela den svenska finansiella sektorn. Ett sådant förtroendeproblem för branschen är en följd av bland annat en oro för spridningseffekterna mellan aktörerna i systemet. Diskussionen nedan syftar till att ge en bild av de spridningsrisker som finns mellan de svenska bankerna.

Vid ett eventuellt fallissemang i en av de svenska bankerna finns en viss risk för att ett följdfallissemang ska inträffa. Följdfallissemang kan inträffa i fall en eller flera andra svenska banker gör så stora förluster att storleken på deras kapital minskar under någon av de lagstadgade nivåerna.²⁸

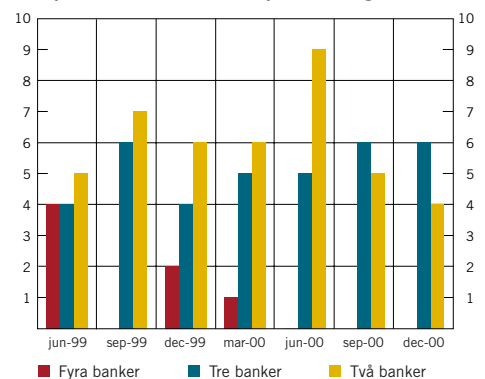
Sedan sommaren 1999, då motparts- och avvecklingsexponeringarna första gången rapporterades, har det förekommit ett antal fall där en svensk bank haft så stora exponeringar mot en annan svensk bank att en direkt risk för spridning förekommit. I dessa fall är det endast om i stort sett hela det exponerade beloppet går förlorat som den exponerade bankens kapital verkligen minskas tillräck-

Diagram 45. Svenska storbankers motparter. Antal och kreditbetyg

Källa: Riksbanken.

Diagram 46. Antalet svenska storbanker som är exponerade mot samma motpart samtidigt.

Anm. Som ett exempel fanns det i juni 1999 fyra motparter som samtliga fyra svenska storbanker var exponerade mot. Antalet som de alla fyra var exponerade mot i mars 2000 var endast en enda motpart.

Källa: Riksbanken.

²⁸ Utgångspunkten är att bankens primärkapitalrelation måste understiga 4% för att en spridning från en bank till en annan verkligen ska äga rum.

ligt mycket för att en spridning ska inträffa. Vid återvinningar om 15 till 20 procent av exponeringen undviks spridning mellan bankerna, i något fall hade återvinningar om 40 procent krävts.²⁹

En viktig restriktion för tolkningen av dessa beräkningar är att spridningsrisken mellan bankerna troligtvis är större mellan kvartalssluten, då exponeringarna sannolikt är större än de som rapporteras.

Den diskussion som Riksbanken fört i denna och tidigare stabilitetsrapporter avseende motparts- och avvecklingsexponeringarnas storlek och relaterade spridningsrisker har framför allt tagit sikte på risken för kreditförluster. Detta är en diskussion utifrån hur bankens redovisade resultat och ytterst dess soliditet kan komma att påverkas av att en motpart ställer in betalningarna. En betalningsinställelse kommer emellertid också att påverka bankens likviditet genom att banken inte får tillgång till en betalning som den förväntat sig. Eftersom en stor andel av exponeringarna är mycket korta, ofta bara någon dag, kan de uteblivna betalningarna vara stora.³⁰ Riksbanken har dock inte gjort någon bedömning av hur allvarliga dessa påfrestningar skulle kunna bli ur likviditetsaspekten. En allmän diskussion om likviditetsrisker i bankerna följer i nästa kapitel.

Motparternas relativt goda kreditvärdighet indikerar en liten sannolikhet för ett plötsligt fallissemang hos någon av motparterna. Vid ett realiserat fallissemang är det endast stora förluster med låga återvinningar som leder till spridning från en svensk bank till en annan. Risken för spridningseffekter mellan bankerna är således relativt liten. En eventuell spridning av problem från en bank till en annan inom systemet skulle dock vara mycket allvarlig och hota den finansiella stabiliteten.

De svenska bankernas rapporterade exponeringar mot varandra visar att det finns klara skillnader i hur stora exponeringar bankerna tillåter sig mot varandra.

De svenska bankernas rapporterade exponeringar mot varandra visar att det finns klara skillnader i hur stora exponeringar bankerna tillåter sig mot varandra.

Ökad öppenhet kring motparts- och avvecklingsexponeringarnas storlek och hur bankerna ser på riskerna i dessa exponeringar skulle kunna leda till att marknadens syn på risken för spridning av problem mellan bankerna förändras.

Förbättrade system för avveckling av valuta och värdepapper kan också bidra till minskade exponeringar i marknaden. Riksbanken har redan tidigare poängterat fördelarna med t.ex. CLS Bank och har begärt att den svenska kronan ska anslutas i andra vågen av valutor, om så endast under en övergångsperiod innan Sverige eventuellt ansluter sig till EMU.

²⁹ Enligt en undersökning av Moody's, på amerikanska data, skulle återvinningen på senior unsecured bank loans var lite drygt 50 procent, men med stora variationer i enskilda fall.

Samtliga motparts- och avvecklingsexponeringar skulle i händelse av betalningsinställelse bli oprioriterade fordringar och därmed kunna antas ha ungefärligen samma återvinningsgrad.

³⁰ Detta gäller i första hand deposit- och valutaavvecklingsexponeringarna, och dessa utgör normalt merparten av de största exponeringarna.

Likviditet och likviditetsrisk

Bankerna kan drabbas av brist på likvida medel av ett antal olika anledningar. En är brister i den interna likviditetshanteringen, som skulle kunna leda till att banken inte kan finna tillräckligt med likvida medel för att klara av sina betalningar. En annan är haveri i betalningssystemen, vilket i första hand skulle kunna orsakas av omfattande problem med datasystem. Det finns också en risk att likviditeten på någon för bankernas finansiering central marknad kan minska eller försvinna. Slutligen kan bristen på likvida medel vara ett tecken på att banken har eller uppfattas ha soliditetsproblem. Sammanfattningsvis bedömer Riksbanken att risken för att likviditetsproblem ska tvinga en svensk storbank att ställa in betalningarna är relativt liten, så länge detta inte inträffar i samband med att soliditetsproblem samtidigt föreligger.

Bankernas traditionella roll är att dels ta emot inlåning, dels låna ut dessa pengar för konsumtion och investeringar. Eftersom en insättare vanligen på begäran omedelbart kan ta ut de pengar han har inrestående på sitt bankkonto, är inlåningen i den meningen ytterst likvid. Bankens utlåning till bankens låntagare är däremot extremt illikvid. En bank kan inte lätt sälja av en fordring utan att ge betydande rabatter. Det beror på att banken besitter särskild information om en låntagares betalningsförmåga, som gör det svårt eller kostsamt för utomstående att värdera risken i fordringen. Skillnaden i hur flyktig in- och utlåning är gör att likviditet blir ett centralt begrepp i varje bank och har också traditionellt setts som ett grundläggande problem för all bankverksamhet.

Bankerna har även en central uppgift i betalningsväsendet eftersom deras medverkan krävs för de allra flesta betalningar av varor och tjänster.

Bankerna har även en central uppgift i betalningsväsendet eftersom deras medverkan krävs för de allra flesta betalningar av varor och tjänster. Betalningar kan ske via kontoöverföringar eller med sedlar och mynt och i bägge fall involveras bankerna i något skede. Behovet av likvida medel för att genomföra betalningar är utgångspunkten för bankernas likviditetshantering. Variationen i kundernas betalningsmönster är i praktiken det som ger upphov till stora förändringar i bankernas likviditetsbehov.

Enskilda banker kan således ha stora svängningar i sitt likviditetsbehov. Dessa svängningar beror på de betalningar som sker mellan bankerna i Riksbankens RIX-system och som till stor del speglar bankkundernas betalningsmönster. Alla betalningar från en bank

till en annan sker via RIX-systemet.³¹ I takt med den ökade omsättningen på de finansiella marknaderna har omsättningen i RIX ökat och är idag ca 450 miljarder kronor per dag.

Det skulle vara mycket kostsamt för bankerna att ha så stora likviditetsreserver att de på egen hand skulle klara att genomföra alla betalningar som behövs för egen och kunders räkning. En förutsättning för att RIX ska fungera väl är ett kontinuerligt flöde av betalningar mellan bankerna så att inkommande medel kan användas för att genomföra de egna betalningarna. Dessutom tillhandahåller Riksbanken krediter under dagen. Denna så kallade intradagskredit är räntefri, men måste säkerställas med av Riksbanken godkända värdepapper. Bankerna har i dagsläget totalt värdepapper motsvarande mellan 60 och 80 miljarder kronor pantsatta i Riksbanken i syfte att kunna genomföra sina betalningar.

Bankerna kan även med ränta låna eller placera från en dag till nästa i Riksbanken, men de försöker mot slutet av dagen att jämna ut positionerna mellan sig, så att banker med underskott lånar av de banker som har ett överskott. För att se till att denna utjämning äger rum finns en ränteskillnad på 1,5 procentenheter mellan inlånings- och utlåningsräntorna i Riksbanken. När bankerna lånar mellan sig tillämpar de en ränta som ligger inom detta intervall. Dessa krediter mellan bankerna kallas dagslån, de löper normalt över natten och betalas tillbaka morgonen därpå.

För bankernas dagliga likviditetsplanering är det sammanfattningsvis två viktiga aspekter som är direkt kopplade till Riksbankens betalningssystem – bankernas flöde av betalningar och deras lager av pantsättningsbara tillgångar.

För bankernas dagliga likviditetsplanering är det sammanfattningsvis två viktiga aspekter som är direkt kopplade till Riksbankens betalningssystem – bankernas flöde av betalningar och deras lager av pantsättningsbara tillgångar.

31 Se "Betalningsavveckling i RIX-systemet", Sveriges Riksbank, 2000.

VAD ÄR LIKVIDITET?

Med *likviditet* avses tillgång till betalningsmedel, dvs. medel som kan användas för att göra betalningar. Riksbanks-sedlar är legala betalningsmedel, men även inlåning i Riksbanken är betalningsmedel för bankerna. Allmänheten kan på motsvarande sätt använda medel på inlåningskonto till betalningar.

Hur *likvid* en tillgång är beror på hur snabbt och till vilka kostnader den kan omvandlas till betalningsmedel. Kontantbehållningar är fullständigt likvida, liksom även inlåning under normala omständigheter. En statskulds-växel är mindre likvid än kontanter, men den är fortfarande en tämligen likvid tillgång eftersom den snabbt och till låga kostnader kan omvandlas till kontanter eller inlåning. Andra finansiella eller icke-finansiella tillgångar kan också omvandlas till betalningsmedel om det finns tillräckligt med tid och om säljaren är beredd att acceptera det pris som någon köpare är villig att betala. Behöver tillgången omvandlas snabbt kan säljaren behöva sänka priset i förhållande till vad tillgången anses vara värd för att få till stånd en försäljning. En tillgång som kan vara svår att sälja, eller där priset kan variera, är mindre lämplig som likviditetsbuffert.

Hur likvid en tillgång är beror också på hur marknaden för köp och försäljning av tillgången fungerar. På en marknad där aktörerna agerar genom att ställa köp- och säljkurser för tillgångar, är skillnaden mellan köp- och säljkursen, den så kallade spreaden, ett mått på hur likvid tillgången är. Tillgången kan inte bytas mot betalningsmedel och sedan tillbaka igen utan att spreaden orsakar kostnader. En tillgång som handlas med en mindre spread ger upphov till en lägre kostnad och är således mer likvid. Även hur stabil spreadens storlek är över tiden är betydelsefullt för hur likvid tillgången anses vara.

För den typ av tillgångar som det finns en organiserad handel i brukar man inom finansiell ekonomisk teori (området ”market micro-structure”) tala om begreppet *marknadslikviditet*. Med detta begrepp avses förmågan att på marknaden sälja en stor volym av en tillgång med liten påverkan på priset. Marknadslikviditet kan beskrivas i tre dimensioner: täthet, djup och återhämtningsförmåga.³² Tätheten är hur långt ifrån genomsnittspriset priserna rör sig och mäts t.ex. som skillnaden mellan köp- och säljkurs. Med djup antingen den handelsvolym som marknaden kan hantera utan att det rådande priset ändras. Åter-

³² De etablerade engelska begreppen är width, depth och resilience.

hämtningsförmågan anger med vilken hastighet som prisfluktuationer orsakade av handel klingar av, eller hur snabbt obalanser i orderflödena justeras.

För vissa tillgångar kan marknaden bestå av ett fåtal aktörer där priset blir en förhandlingsfråga. Detta gäller t.ex. många bankkrediter; de enda potentiella köparna är andra banker. Tillgångar av denna typ är mindre likvida än de tillgångar som handlas på en marknad med många köpare och säljare.

Hur likvid en tillgång är beror emellertid inte bara på möjligheten och kostnaden för att sälja den, utan även på möjligheten att belåna den. Kostnaden för att belåna tillgången kan vara lägre än kostnaden för att sälja och köpa tillbaks den. Spreaden behöver därför inte vara något entydigt mått på likviditeten i en tillgång. Genom att tillhandahålla lån mot säkerhet till hushåll och företag skapar banker och andra finansiella företag likviditet.

Utlåning mot säkerhet innebär en lägre kreditrisk för långivaren än utlåning utan säkerhet, vilket gör att räntan blir lägre för denna utlåning. Exempelvis lånar hushåll billigare om de har en bostad att pantsätta och bankerna lånar normalt till lägre ränta på repomarknaden än på dagslånemarknaden. Eftersom det kan vara förknippat med en kostnad att hålla säkerheter är det dock inte självklart att totalkostnaden för en bank är lägre vid repo-finansiering.

Ett företags *likviditetshantering* syftar till att tillse att företaget vid varje tidpunkt har tillräckligt med betalningsmedel för att genomföra sina betalningsåtaganden. Företagets förmåga att klara detta beror på hur väl de kan förutse det betalningsbehov som in- och utflöden av betalningar ger upphov till, på marknadslikviditeten för de tillgångar som företaget har och på företagets förutsättningar att låna upp medel.

Likviditetshantering i de svenska bankerna

Alla de fyra stora svenska bankkoncernerna har interna riktlinjer för hur likviditeten ska hanteras inom koncernen. De sköter sin likviditetshantering tämligen likartat, även om vissa skillnader finns. Olikheterna mellan bankerna har ofta sin grund i att skilda verksamhetsinriktningar ställer olika krav på behovet av mått och metoder för att effektivt kunna styra likviditetshantering. Exempelvis varierar andelen tillgångar i utländsk valuta mellan bankkoncernerna, vilket gör att det finns skillnader i hur likviditeten i olika valutor hanteras. Skillnader finns även i hur sofistikerade bankerna är i sin likviditetsstyrning.

Det första steget i likviditetshantering går ut på att bedöma storleken på inkommande och utgående betalningsflöden. Förväntade underskott i dessa flöden måste finansieras till en så låg kostnad som möjligt, medan överskott måste placeras till så god avkastning som möjligt. Det är väl känt när vissa transaktioner inträffar i tiden medan andra måste prognosticeras. Det kan exempelvis vara svårt att veta huruvida ett lån som förfaller kommer att förlängas eller hur kundernas betalningsmönster ser ut.

Likviditetshantering bygger på prognoser över betalningsflödena för olika tidshorisonter. Den längsta prognoshorisonen ligger normalt omkring 30 dagar medan den kortaste är för samma dag. Syftet med prognoserna är att så tidigt som möjligt kunna identifiera större underskott (eller överskott), eftersom det normalt sett går att finna billigare finansiering eller förändra finansieringsbehovet om det finns tillräckligt med tid. Bankernas alternativa möjligheter att täcka sina likviditetsbehov minskar efterhand. Mest framförhållning i likviditetsplaneringen krävs för att banken ska kunna använda sig av förlagslån, obligationer eller certifikat. När det finns mindre tid kan dessa instrument inte längre användas och banken måste använda exempelvis repor eller dagslån. Den allra snabbaste vägen att finna likviditet, och den enda som går att använda utan i princip någon tidsåtgång alls, är att låna i Riksbanken. Valet av finansieringssätt styrs emellertid inte enbart av tidshorisonen för finansieringsbehovet, utan också av kostnaderna. Exempelvis kan en bank välja att emittera certifikat om priset anses förmånligt, även om det inte föreligger ett likviditetsbehov vid det tillfälle som emissionen sker.

Likviditetslimiter sätts upp för att verksamheten inte ska skapa stora underskott av likviditet under en given dag. Limiterna sätts för koncernen som helhet för att sedan brytas ned på de verksamheter som kan påverka behovet av likviditet. Limiterna blir därför ett viktigt styrinstrument när det gäller att finansiera banken till låga kostnader.

I samtliga av de fyra stora svenska bankerna finns en internbank som styr likviditetsflödena. Medlet för styrning är det interna priset på likviditet, internräntan. Denna ränta påverkar hur lönsamt det blir att låna eller placera för bankens olika delar när de har under- eller överskott av likvida medel. Internbankernas roll blir därmed att styra likvida medel från de delar av banken som har överskott till de delar av banken som har underskott. I flera av koncernerna

ska likvida medel placeras i internbanken. Stora mottagare av betalningsmedel i kronor är bolåneinstitutet. Dessa har på senare tid haft ett behov av ökad likviditet för att kunna finansiera den allt större delen av bostadsutlåningen som sker till rörlig ränta.

För att kunna hantera likviditetsunderskott som blir större än förväntat behöver bankerna hålla en likviditetsreserv av viss storlek. Reserven består av värdepapper som kan pantsättas, repas ut eller säljas för att i stort sett omedelbart kunna skapa likviditet. Alla storbankerna betraktar de tillgångar som är pantsättningsbara i Riksbanken som fullt likvida. Andra typer av tillgångar delas sedan in av bankerna efter hur likvida banken bedömer att de är.

Hantering av likviditeten i valuta sker i huvudsak på samma sätt som hanteringen av kronlikviditeten. En skillnad är att de svenska bankerna ofta inte har tillgång till konton i andra länders centralbanker. Så länge banken kan finna tillräckligt med likviditet i kronor kan alltid likviditet i andra valutor skapas genom att växla på valutamarknaden. Priset för att finna likviditet i en annan valuta kan dock variera om likviditeten i valutamarknaden försämras (se diskussion i nästa avsnitt) eller genom att kursen för den aktuella valutatan förändras.

Risker förknippade med likviditet

Det finns flera skäl till att en bank kan få oväntade behov av likvida medel. I detta avsnitt behandlas fyra möjliga orsaker till likviditetsproblem. De två första härrör från operativa risker, dels i samband med likviditetshanteringen, dels i form av tekniska problem i betalningssystemen. En möjlig tredje orsak till likviditetsproblem kan vara brister i likviditeten i marknaden för olika finansiella instrument. Slutligen kan förtroendeproblem leda till att bankens insättare och andra finansiärer drar tillbaka sina pengar eller minskar sina limiter mot den ifrågasatta banken.

OPERATIVA RISKER I DEN PRAKTISKA LIKVIDITETSHANTERINGEN

Den löpande likviditetsplaneringen är främst inriktad på hantering av de likviditetsbehov som kan uppstå i bankens normala verksamhet. Det finns en osäkerhet i prognoserna för hur stort det verkliga likviditetsbehovet kommer att bli, vilket beror på att oförutsedda händelser kan inträffa, exempelvis oväntat stora utflöden till följd av problem hos en motpart eller stor kund. Skillnaden mellan oväntade utfall i prognoserna och mer systematiska felskattningar kan endast klarläggas om prognossäkerheten följs upp på ett strukturerat sätt. Av Riksbankens intervjuer med bankerna framkommer att det inte förekommer någon strukturerad uppföljning av prognoserna.

Eventuella systematiska fel i prognoserna är exempel på operativa risker i likviditetshanteringen som med uppföljning kan minskas.

Eventuella systematiska fel i prognoserna är exempel på operativa risker i likviditetshanteringen som med uppföljning kan minskas.

Ett alternativt sätt att hantera osäkerheten i behovet av likvida medel är att genom större reserver av värdepapper eller andra likvida tillgångar absorbera effekterna av oväntade händelser. De svenska bankerna håller jämförelsevis stora lager av pantsättningsbara tillgångar för att klara oförutsedda och snabbt uppkomna behov av likviditet vid avveckling i RIX.

Enligt Riksbankens bedömning framstår det som osannolikt att missbedömningar av likviditetsbehovet blir så stora att det riskerar att medföra allvarliga likviditetsproblem. Uppstår missbedömningar finns alltid möjligheten att låna upp medel på dagslånemarknaden, åtminstone så länge banken inte har andra problem som gör långivare ovilliga att tillhandahålla krediter. Dessutom hålls betydande reserver av värdepapper som kan användas för oförutsedda finansieringsbehov.

OPERATIVA RISKER I INFRASTRUKTUREN

Förekomsten av operativa risker i infrastrukturen, exempelvis betalnings- och informationssystemen, ligger i huvudsak utanför den enskilda bankens möjlighet att påverka.

Störningar i kommunikationen via betalnings- eller informationssystem kan leda till att betalningar inte kan genomföras eller att informationen om att en betalning har genomförts inte når fram.

Störningar i kommunikationen via betalnings- eller informationssystem kan leda till att betalningar inte kan genomföras eller att informationen om att en betalning har genomförts inte når fram. Ett fel i systemen kan drabba en enskild bank eller flera banker samtidigt. Flertalet banker har någon gång drabbats av denna typ av problem. Om betalningarna inte går att genomföra kommer likviditeten i systemet inte att kunna omfördelas mellan dem som har överskott och dem som har underskott. Exempelvis skulle problem med Riksbankens RIX-system eller Target-systemet kunna leda till den här typen av problem. Vid de tillfällen då RIX drabbats av problem har etablerade reservrutiner kunnat användas och betalningarna genomföras.

Problem i SWIFT-systemet skulle kunna innebära att betalningar visserligen genomförs, men att betalningsinformationen inte når betalare och mottagare.³³ Efter någon eller några dagar med ett problem i informationssystemen är det fullt möjligt att en större bank skulle ha stora svårigheter att veta hur dess likviditetssituation ser ut och vart inom koncernen som likvida medel bör styras.

Man kan konstatera att problem i betalningssystemet eller tillhörande informationssystem kan få allvarliga konsekvenser för bankerna. Effekterna av hittills uppkomna systemproblem har till stor

33 SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) är en bankägd organisation som driver ett världsomspännande nätverk för utbyte av finansiella meddelanden. Ett SWIFT-meddelande kan t.ex. vara en instruktion att överföra medel. Överföringen (avvecklingen) sker sedan i betalningssystemet (i Sverige i RIX-systemet).

del kunnat mildras med hjälp av reservrutiner. Det är viktigt att reservrutiner inte bara finns hos systemoperatören, utan även hos de institut som nyttjar systemet. Värt att notera är att vissa typer av systemproblem inte kan hanteras via likviditetsreserver, eftersom reserverna kan bli omöjliga att utnyttja om systemen inte går att använda.

LIKVIDITETSRIK I MARKNADEN

Händelserna i samband med LTCM- och Rysslandkrisen under hösten 1998 gav upphov till diskussion kring vilka risker för bankerna som en kraftigt försämrad marknadslikviditet kan innebära.³⁴ Till följd av oron på de finansiella marknaderna kom likviditeten i delar av marknaden att minska kraftigt. Framför allt minskade likviditeten i vissa derivatmarknader som används av bankerna för att avhända sig oönskade risker.

För de svenska bankerna innebar händelserna under hösten 1998 dock ganska lite med avseende på deras finansiering. Bankerna anser själva att effekterna var små och någon av de svenska bankerna såg t.o.m. vissa positiva effekter på sin finansieringssituation.

Anledningen till att de svenska bankerna inte drabbades var att de hade relativt måttlig exponering mot de marknader som var värst utsatta, främst *emerging markets* och mer komplexa OTC-derivat.

Anledningen till att de svenska bankerna inte drabbades var att de hade relativt måttlig exponering mot de marknader som var värst utsatta, främst *emerging markets* och mer komplexa OTC-derivat. Bankernas värdepappersinnehav och derivatpositioner rör framför allt handeln med stats- och bostadspapper samt valutamarknaden i svenska kronor och de stora valutorna som dollar, euro och yen. Dessa marknader drabbades inte i så stor utsträckning av oron hösten 1998.

När marknadslikviditet diskuteras som ett potentiellt problem är det drastiska förändringar i likviditeten som avses. Likviditeten i en tillgång styrs liksom priset av utbuds- och efterfrågeförhållanden. Vid stora utbuds- eller efterfrågeförändringar kommer priset på en viss tillgång att förändras och samtidigt kommer likviditeten i tillgången att påverkas. Vid riktigt kraftiga förändringar i utbuds- och efterfrågeförhållanden finns endast säljare – eller endast köpare – och likviditeten i tillgången försvinner helt, vilket hände på vissa marknader i samband med LTCM:s problem.³⁵ Denna typ av förändringar uppkommer i de allra flesta fall till följd av att det av någon anledning sker en kraftig omvärdering av risken i en tillgång. Ofta drabbas instrument som har en liknande riskbild på ett likartat sätt av denna typ av händelser – det sker en slags smittoeffekt.

34 Long Term Capital Management (LTCM). Amerikansk hedge-fond som fick problem hösten 1998.

35 Samspelet mellan likviditetsrisken och marknadsrisken blir en fråga om hur avgränsningen mellan marknadslikviditet och marknadsrisk görs. Två av de stora svenska bankerna gör ingen skillnad mellan likviditetsrisk i tillgångar och marknadsrisk; de anser att alla prisfluktuationer i tillgångar är marknadsrisk och mäts i bankens VaR (Value-at-Risk).

Exempelvis drabbades många obligationer emitterade i emerging markets när Ryssland ställde in betalningarna på sina statsobligationer 1998.

Effekterna av försämrad marknadslikviditet ligger till stor del utanför bankernas kontroll. Bankerna måste dock i likhet med andra risker som finns i bankernas omgivning ha en beredskap för att problem kan uppstå och hur dessa ska mötas. De sätt att hantera oförutsedda likviditetsbehov som diskuterats i föregående avsnitt kan även användas för att hantera denna typ av problem, exempelvis tillräckliga reserver av värdepapper som kan pantsättas och kreditlinor hos andra banker.

För att problem med marknadslikviditet verkligen ska utgöra ett hot mot någon av de svenska bankerna krävs att det är någon av de marknader som är viktiga för bankernas finansiering som drabbas.

För att problem med marknadslikviditet verkligen ska utgöra ett hot mot någon av de svenska bankerna krävs att det är någon av de marknader som är viktiga för bankernas finansiering som drabbas. Marknaden för svenska statspapper är en sådan, eftersom bankerna har stora innehav av statspapper bland annat för repofinansiering och pantsättning i Riksbanken. Även svenska bostadspapper är en viktig tillgång, eftersom de också kan användas för pantsättning och repor. Kraftigt försämrad likviditet eller stora prisfall på någon av dessa marknader kan i första hand uppstå vid en statsfinansiell kris respektive om bostadsinstituten upplever soliditetsproblem.

Man skulle även kunna tänka sig att en betydande försämring av likviditeten skedde genom en smittoeffekt, exempelvis om nordiska stats- eller bostadsobligationer drabbades av större problem. Det är svårt att värdera hur stora effekterna vid en sådan situation skulle kunna bli på de aktuella svenska obligationerna, och detta styrs sannolikt i stor utsträckning av omständigheterna i det konkreta fallet.

Den marknad som bankerna framför allt är beroende av för sin kortsiktiga finansiering är den korta internationella interbankmarknaden. Om en svensk bank upplevs ha soliditetsproblem kan samtliga svenska banker få problem att låna på denna marknad. Så var det exempelvis under den svenska bankkrisen. Däremot kan naturligtvis tillgången till och priset på lång finansiering på obligationsmarknaden variera över tiden, vilket kan göra en bank mer eller mindre beroende av interbankmarknaden. Ett allt för stort beroende av den korta interbankmarknaden kan utgöra ett problem för en bank, eftersom motparterna normalt inte har obegränsade limiter för utlåning till banken i fråga.

Även valutamarknaden är betydelsefull för bankernas finansiering genom att den används för att växla lån i utländsk valuta till svenska kronor (även det omvända kan behövas). Marknaden för växling avista eller för korta terminer är mycket likvid och det är svårt att tänka sig att den skulle uppleva så stora likviditetsproblem att växling under en längre tid inte alls var möjlig för bankerna eller endast för mycket små belopp. Gemensamt för problem med likvi-

diteten på de för bankerna centrala marknaderna är att sådana problem sannolikt inte uppstår ensamma. De är sannolikt en följd av andra problem i den svenska ekonomin.

Bristande marknadslikviditet kan även drabba den funktion som bankerna fyller som intermediär för riskhanteringsprodukter. Framför allt kan bristande likviditet i derivatmarknaderna innebära att banken inte kan avhända sig oönskade risker.

Sammanfattningsvis blir sannolikt minskad marknadslikviditet snarare en fråga om att banken får ta på sig oönskade risker i sin finansiering, än ett hot mot bankens fortlevnad.

Sammanfattningsvis blir sannolikt minskad marknadslikviditet snarare en fråga om att banken får ta på sig oönskade risker i sin finansiering, än ett hot mot bankens fortlevnad. Annorlunda uttryckt möter banken ett annat pris för sin finansiering på grund av den minskade likviditeten i marknaden.

FÖRTROENDEPROBLEM FÖR BANKERNA

I den händelse att banken har eller uppfattas ha problem med sin soliditet kan både inlåning och upplåning komma att dras tillbaka via en s.k. *run* eller uttagsanstormning. Snabbt tillbakadragande av bankens finansiering skapar naturligtvis mycket stora likviditetsproblem för banken och kan direkt hota bankens fortlevnad. Den här typen av likviditetskris, som är en direkt följd av befarade eller verkliga soliditetsproblem, ingår naturligt nog inte i den normala likviditetsprognosen.

Ur ett kortsiktigt likviditetsperspektiv spelar det mindre roll om en bank har ett verkligt problem med soliditeten eller om den endast på marknaden misstänks ha soliditetsproblem.

Ur ett kortsiktigt likviditetsperspektiv spelar det mindre roll om en bank har ett verkligt problem med soliditeten eller om den endast på marknaden misstänks ha soliditetsproblem. För aktörer på marknaden är det ofta svårt att på kort tid få tillräcklig information för att de ska kunna bedöma om soliditetsproblem för en motpart föreligger eller inte. Därför medför ett ifrågasättande av banken ofta att bankens finansierare minskar sina limiter mot den aktuella banken. Neddragningen av limiterna blir snabbt kännbara och banken får svårt att finna finansiering på marknaden.

Tendensen att bankernas korta finansiering verkar gå allt mer mot overnight-lån kan förvärra bankernas problem vid förtroendekriser.

Tendensen att bankernas korta finansiering verkar gå allt mer mot overnight-lån kan förvärra bankernas problem vid förtroendekriser. En anstormning där inlåningen dras tillbaka är mindre trolig idag, bl.a. till följd av att stora delar av inlåningen skyddas av insättargarantin.

Ett exempel på när en eller flera bankers förtroende blir så lågt att de inte kan refinansiera sig på marknaden var de svenska bankerna 1992. Vissa banker ansågs ha så låg kreditvärdighet att de hade svårt att finna finansiering under vissa perioder.

Riksbanken har en möjlighet att ge nödkrediter till banker med problem att uppbringa finansiering, det vill säga att agera som "lender of last resort". Ett viktigt kriterium för Riksbanken är att nödkrediter endast ska användas om det föreligger ett hot för det finansiella systemet som helhet. Ett annat är att nödkrediter ska användas för likviditets- men inte soliditetsstöd. Det betyder att Riksbanken måste bilda sig en uppfattning om huruvida verkliga soliditetsproblem föreligger, om likviditetsbrist uppkommer i en bank.

SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Av de risker som beskrivits ovan är operativa incidenter i likviditetshanteringen relativt vanligt förekommande, men konsekvenserna är normalt begränsade. När det gäller marknadslikviditeten är incidenterna färre men de kan vara något mer svårhanterliga för bankerna. Ingen av dessa båda risker torde ensamma kunna tvinga en annars solid bank att ställa in betalningarna. För banker som drabbas av större sammanbrott i infrastrukturen eller av förtroendeproblem, framstår risken som större att verkligt allvarliga konsekvenser skulle kunna uppstå. Det är också sannolikt i dessa fall som en situation där Riksbanken väljer att tillhandahålla nödkrediter skulle kunna aktualiseras.

Även om de operativa riskerna i den interna likviditetshanteringen och riskerna relaterade till marknadslikviditeten inte framstår som i sig så allvarliga att de bör kunna hota en banks fortlevnad, är det viktigt för Riksbanken att även följa dessa, eftersom de påverkar hur känsliga bankerna blir för andra likviditetspåfrestningar.

Framför allt framstår det som om bankerna skulle kunna få svårhanterliga problem om flera av de ovan diskuterade hoten mot likviditeten aktualiserades samtidigt.

Fördjupningar

Konjunkturcykeln och regelverket för banker

Bankernas resultat är starkt beroende av konjunktursvängningar, främst genom effekterna på kreditförlusterna. Detta beaktas endast delvis i de regler som styr hur bankverksamhet får bedrivas. Baselkommittén för banktillsyn utarbetar för närvarande nya kapitaltäckningsregler för banker.³⁶ I detta avsnitt diskuteras hur de cykliska svängningarna i bankernas resultat i kombination med de nya reglerna kan komma att påverka bankernas kapitalkrav och kreditgivning. Dessutom diskuteras ett särskilt sätt att anpassa redovisningen för att hantera konjunkturpåverkan genom att använda så kallade dynamiska reserveringar.

DE NYA KAPITALTÄCKNINGSGREGLERNA

I juni 1999 presenterade Baselkommittén för banktillsyn ett konsultativt dokument med förslag till hur kapitaltäckningsreglerna för banker borde utformas i framtiden. Efter synpunkter från olika remissinstanser (främst internationella aktörer i finansbranschen) samt ytterligare bearbetning av Baselkommittén har förslaget preciserats. I januari 2001 sändes det preciserade förslaget ut för en remissomgång.³⁷

Eftersom det för den långivande banken är förenat med en kostnad att hålla kapital, får banken incitament att mer noggrant än hittills ta hänsyn till relationen mellan en exponerings risk och dess intäkt.

Kapitaltäckningsreglerna innebär att kapitaltäckningsgraden, dvs. kapitalets storlek i förhållande till de riskvägda tillgångarna, ska vara minst 8 procent. Enligt nuvarande regler bestäms tillgångarnas riskvikt enligt enkla schabloner. Enligt de nya reglerna är det tänkt att riskvikterna bättre ska återspegla kreditrisken, dvs. risken för att en låntagare inte kommer att fullgöra sina förpliktelser.

³⁶ Baselkommittén för banktillsyn grundades 1975 av centralbankscheferna i G10-länderna. Kommittén består av representanter från centralbankerna och de finansiella tillsynsmyndigheterna i Belgien, Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Luxemburg, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Tyskland och USA. Kommittén har sitt permanenta sekretariat vid Bank for International Settlements (BIS) i Basel.

³⁷ Se A New Capital Adequacy Framework (1999 BIS Publication No. 50) och Consultative Document: Overview of the New Basel Accord (2000, Basel Committee on Banking Supervision). För en beskrivning av principerna bakom förslaget se även Mot nya nationella och internationella bankregler av Göran Lind och Johan Molin i Penning- & valutapolitik 1999:3.

Eftersom det för den långivande banken är förenat med en kostnad att hålla kapital, får banken incitament att mer noggrant än hittills ta hänsyn till relationen mellan en exponerings risk och dess intäkt. Förutsättningarna blir då också bättre för att en ökad risk ska avspeglas i bankens prissättning. Detta innebär inte att banker förhindras att ta risker, men att de får ytterligare incitament att göra en noggrann bedömning av riskerna och relatera dem till den förväntade avkastningen.

I Basalkommitténs förslag anges tre metoder för att beräkna kapitalkrav på kreditrisk: en standardmetod, som till viss del baseras på externa kreditbedömningar gjorda av så kallade ratinginstitut samt två ansatser – en ”grundläggande” och en ”avancerad” – som bygger på bankernas interna metoder för kreditriskvärdering (”internal ratings”). En exponerings kreditbetyg ska i princip uppdateras löpande, vare sig ratingen är extern eller intern.

Svårigheten är dock att finna riskvärderingsmetoder som är tillräckligt framåtblickande. Förlustdata finns ofta enbart för ett begränsat antal år bakåt i tiden. Därmed omfattas sällan flera konjunkturcykler. Vidare är prognoshorisonten ofta kortsiktig. Det finns därför en risk för att den framtida konjunkturutvecklingen inte beaktas i tillräcklig utsträckning och att de metoder som ligger till grund för fastställande av kreditbetyg i högkonjunktur därmed underskattar framtida kreditrisker och i lågkonjunktur överskattar dem.

Vid användande av kreditriskvärderingsmetoder med otillräcklig framåtblick finns risken att kreditbetygen ändras först när den nya konjunkturfasen är ett faktum. Med de nya kapitaltäckningsreglerna kan därmed bankernas kapitaltäckningskrav komma att variera kraftigt med konjunktursvängningarna.

Redan med dagens regler kan en banks kapitaltäckningsgrad komma att minska i en lågkonjunktur. Om resultatet är tillräckligt konjunktürkänsligt uppstår nämligen en förlust, som minskar det egna kapitalet. Därmed minskar också *täljaren* i kvoten mellan kapitalbasen och de riskvägda tillgångarna, dvs. kapitaltäckningsgraden.

Med de nya reglerna kan denna effekt på kapitaltäckningsgraden förstärkas, eftersom även *nämnaren* är konjunktürkänslig. Vid en konjunkturbedgång ökar risken för att kreditbetyget för en given tillgång försämras, vilket kan leda till att tillgångens riskvikt ökar. Detta betyder att en bank med en given tillgångsmassa totalt sett kan få en lägre kapitaltäckningsgrad vid en lågkonjunktur än vid en högkonjunktur. Vid en konjunkturbedgång riskerar därför banken hamna i en situation där den inte kan uppfylla kapitaltäckningskravet på 8 procent. Banker kan normalt förbättra kapitaltäckningen genom att exempelvis sälja tillgångar, dra tillbaka krediter eller öka det egna kapitalet. Sådana åtgärder kan emellertid vara svåra för en bank att genomföra i en lågkonjunktur. Låntagare kan vid ekonomisk nedgång ofta inte betala tillbaka en kredit. En åtgärd som syftar till att dra tillbaka ett lån riskerar leda till att låntagaren istället går i konkurs. Det kan också vara svårt att erhålla nytt eget kapital genom nyemission, särskilt om banken har lönsamhetsproblem.

Om många banker samtidigt hamnar i de problem som diskuteras ovan skulle detta kunna fördjupa och förlänga en lågkonjunktur.

Det beror på att utbudet på krediter totalt sett kan komma att minska om kapitalkravet sätter begränsningar för bankernas kreditgivning.

En kreditåtstramning tenderar att uppstå i en konjunkturfas då ekonomin snarare har behov av stimulans.

En sådan kreditåtstramning tenderar alltså att uppstå i en konjunkturfas då ekonomin snarare har behov av stimulans. Fenomenet brukar benämnas kapitaltäckningsreglernas *procyklicitetseffekt*.

Uppbyggnaden av obalanser sker ofta i goda tider. Om kreditrisken underskattas i en högkonjunktur, är det möjligt att bankens kapitaltäckningsgrad inte motsvarar de risker som byggs upp och felaktigt framstår som betryggande. I högkonjunktur blir kapitalkravet lågt samtidigt som goda resultat bygger upp det egna kapitalet. Det betyder att kapitaltäckningskravet inte blir någon restriktion för kreditgivningen och kreditutbudet således stort. På samma sätt som en lågkonjunktur kan förstärkas om många banker samtidigt drabbas av förhöjda kapitalkrav, kan alltså underdimensionerade kapitalkrav bidra till överhettning i en högkonjunktur.

Det finns alltså inslag i de nya kapitaltäckningsreglerna som skulle kunna förstärka en rådande konjunkturutveckling. Styrkan i dessa ska dock inte överdrivas:

För det första förstärker kapitaltäckningsreglerna incitamenten till ett sundare risktagande i bankerna, vilket totalt sett torde öka stabiliteten i det finansiella systemet.

En bank med sund riskvärdering bygger av självbevarelsedrift upp en extra kapitalbuffert under goda tider, eftersom banken erfarenhetsmässigt vet att kreditförlusterna blir högre under en kommande lågkonjunktur.

För det andra bygger en bank med sund riskvärdering av självbevarelsedrift upp en extra kapitalbuffert under goda tider, eftersom banken erfarenhetsmässigt vet att kreditförlusterna blir högre under en kommande lågkonjunktur.

För det tredje ger också de nya kapitaltäckningsreglerna vissa möjligheter att hantera de ovan diskuterade procyklicitetsproblemen, framför allt genom den kvalitativa tillsynsprocess, som utgör den andra pelaren i förslaget. Tillsynsmyndigheterna förväntas härigenom utvärdera bankernas kapitalbehov i förhållande till deras risker och om nödvändigt ingripa. Baselförslaget ger också tillsynsmyndigheten möjlighet att på individuell basis höja kapitaltäckningskravet för en bank. En sådan möjlighet skulle exempelvis kunna användas för att anpassa kapitaltäckningskraven med hänsyn till individuella bankers känslighet för konjunktorens utveckling. Det bör dock framhållas att detta inte utretts i arbetet med den andra pelaren och att en sådan användning av den reser andra frågeställningar.

Ett kompletterande sätt att mildra problemen skulle kunna vara att anpassa redovisningsreglerna för banker, så att den cykliska ef-

fekten på bankernas resultat minskade. I nästa avsnitt diskuteras en metod som skulle kunna användas för detta – dynamiska reserveringar.

DYNAMISKA RESERVERINGAR

Idén med dynamiska reserveringar bygger i grunden på principen att såväl intäkter som kostnader ska redovisas i samma ögonblick som de uppstår. Förutom sina löpande kostnader tar banken hänsyn till två faktorer när den prissätter ett lån. För det första vill banken ha betalt för *den förväntade förlusten*, dvs. vad den erfarenhetsmässigt i genomsnitt brukar förlora på den aktuella lånetypen. För att kompensera sig för den förväntade förlusten bakar banken in en ”försäkringspremie” i den utlåningsränta den begär. För det andra vill banken ha betalt för risken att förlusten blir ännu större än den förväntade. Priset på lånet innehåller därför också en ”riskpremie”.

Såväl försäkringspremien som riskpremien är således komponenter i de ränteintäkter som lånet genererar och som efterhand under lånets löptid bokförs i bankens resultat. Däremot behandlas de kostnader som är förknippade med de två premieintäkterna olika i redovisningen. Banken är skyldig att avsätta kapital för oförväntade förluster, alltså principiellt sett motsvarande riskpremien, i samma stund som risken uppstår. Däremot behöver den inte göra några reserveringar motsvarande försäkringspremien förrän kostnaden faktiskt materialiseras.³⁸ Det är på grund av att materialiseringen – i form av konkurser och betalningssvårigheter – av denna latent kostnad tenderar att följa en starkt cyklisk trend som kreditförluster och därmed bankernas resultat samvarierar starkt med konjunkturcykeln.

Förutsatt att banken avsatt de premieintäkter som genererats under goda tider utgör cyklikaliteten i bankens lönsamhet inte ett problem. I sådant fall kommer kapitalet, som då består av såväl försäkringspremier som riskpremier, att växa under goda tider för att sedan minska under sämre tider när det används som buffert – bankens kapital varierar i detta fall således cykliskt. Det finns dock en risk att försäkringspremieintäkterna från de goda åren inte har avsatts utan istället har transfererats till aktieägare i form av utdelningar eller återköp.³⁹

En möjlig lösning skulle kunna vara att låta banken redan när lånet utfärdas göra en avsättning motsvarande den försäkringspremie som tillämpas vid prissättningen.

38 Enligt nuvarande praxis gör banken reserveringen när förlusten är konstaterad eller på säkra grunder bedöms som mycket sannolik.

39 Det finns ett flertal möjliga förklaringar till varför detta skulle kunna ske. Exempel på sådana är moral hazard (bankerna räknar med att få offentligt stöd i en kris), brister i bankernas corporate governance (bankens ledning är kortsiktig då bonusprogram, fallskärmsavtal m.m. gör bankens nuvarande lönsamhet viktigare för dem än resultatet sett över längre sikt), effekter av visst signaleringsbeteende (banken väljer att redovisa problem i kreditstocken först när det är som minst ”skadligt”, vilket är när andra banker också har problem).

Om bankerna inte har avsatt kapital motsvarande försäkringspremieintäkterna skulle det innebära att bankerna tvingas använda det kapital som ursprungligen har avsatts för oförväntade förluster till att även täcka kreditförluster som i en statistisk mening var förväntade. Då uppstår de tidigare diskuterade problemen med att uppfylla kapitaltäckningskraven.

En möjlig lösning skulle kunna vara att låta banken redan när lånet utfärdas göra en avsättning motsvarande den försäkringspremie som tillämpas vid prissättningen. Genom en sådan *dynamisk reservering* får banken bära den med premien förknippade kostnaden när den uppstår istället för när den eventuellt materialiseras.⁴⁰

Spanien är ett av få länder som nyligen börjat tillämpa dynamiska reserveringar i praktiken. Spanska banker har sedan ett år tillbaka varit skyldiga att i sina reserveringar även ta hänsyn till den latent konkurrenskostnaden i låneportföljen. Denna del av kreditrisken fångas upp av en så kallad *statistisk reservering*. Genom att använda den enskilda bankens egen kreditförlusthistoria i olika lånesegment skattas den genomsnittliga kreditförlustnivån över tiden i respektive lånesegment.⁴¹ Baserat på dessa skattningar och låneportföljens aktuella sammansättning kan sedan den statistiska reserveringen beräknas. Om (troligtvis i en högkonjunktur) den statistiska reserveringen överstiger den som görs för konstaterade och befarade förluster, avsätts differensen till en särskild fond, den ”statistiska” fonden. Om det motsatta fallet gäller (troligtvis i en lågkonjunktur) kan banken i motsvarande grad utnyttja fonden för att minska kreditförlustreserveringen i resultatet. Konsekvensen blir att spanska banker, allt annat lika, kommer att redovisa en över tiden jämnare utveckling av kreditförluster och resultat än andra banker.

Dynamiska reserveringar är alltså en redovisningsteknisk metod som gör det möjligt att periodisera den latent kostnaden i låneportföljen. Därigenom kan bankens redovisade resultat påverkas och således också bankens möjligheter att dela ut kapital till aktieägarna. I Spanien motiveras det nya systemet av främst två skäl.

Den latent kreditkostnaden tydliggörs redan från början vilket tillför en mer framåtblickande dimension till det traditionella mer reaktiva systemet.

Dels tydliggörs den latent kreditkostnaden redan från början, vilket tillför en mer framåtblickande dimension till det traditionella, mer reaktiva systemet. Denna information kan vara viktig för såväl bankens egen ledning som för externa analytiker vid bedömningar av bankens framtida utveckling. *Dels* minskar cykikaliteten i bankernas resultat, vilket torde minska risken för att flera banker drabbas av problem samtidigt.

⁴⁰ Reserveringarna är dynamiska i den meningen att de fördelar den latent kreditkostnaden över lånets hela löptid till skillnad från nuvarande ”statiska” reserveringar som görs först vid den specifika tidpunkt då kreditkostnaden materialiseras.

⁴¹ Databasen måste omfatta minst en hel konjunkturcykel samt vara godkänd av tillsynsmyndigheten.

En annan viktig aspekt på dynamiska reserveringar är hur dessa ska behandlas rent skattemässigt. Om den dynamiska reserveringen inte beskattas skulle detta ge ett motiv för bankerna att så tidigt som möjligt göra reserveringar för den latent kostnaden i låneportföljen. Följden skulle bli ett mindre beskattningsbart kapital i goda tider och ett något högre beskattningsbart kapital i sämre tider. En del har hävdats att ett sådant system kan ge banken alltför stora möjligheter till resultatmanipulering och skatteplanering, vilket är anledningen till att skattemyndigheter generellt sett varit mycket kritiska till dynamiska reserveringar. Denna potentiella nackdel måste dock vägas mot nackdelen att ha ett mindre stabilt bankväsende. Nackdelarna kan även avsevärt reduceras dels genom att tillsynsmyndigheten i varje period måste godkänna de dynamiska reserveringar som gjorts, dels genom att begränsa beloppet som den statistiska fonden maximalt får uppgå till.

Den nuvarande reserveringsmetoden tenderar att förvränga bilden av bankens faktiska lönsamhet över tiden – resultatet framställs som mer cykliskt än vad det egentligen är.

Den nuvarande reserveringsmetoden tenderar att förvränga bilden av bankens faktiska lönsamhet över tiden – resultatet framställs som mer cykliskt än vad det egentligen är. Detta kan i goda tider leda till en överskattning av vinsterna och av kreditportföljens kvalitet vilket i sin tur kan leda till att nödvändiga avsättningar ej görs eller till att problem upptäcks onödigt sent. På samma sätt finns det i sämre tider en risk för att banksektorn försvagas och ytterligare fördjupar lågkonjunkturen. Under dessa förutsättningar skulle dynamiska reserveringar kunna ha en stabiliserande effekt på bankernas resultat och kapital och därmed också på finanssektorn som helhet.

Ökad transparens är sannolikt ett viktigt komplement för att tydliggöra låneportföljens latent kostnad. Bättre redovisning av låneportföljens olika beståndsdelar samt de kredit- och marknadsriskerna som är anknutna till dessa är därför principiellt önskvärd. Den tredje pelaren i Baselkommitténs förslag till nya kapitaltäckningsregler innehåller relativt omfattande krav på publik redovisning av bankers risker, riskvärdering och riskhantering. Redovisningen baseras dock på tidigare erfarenheter och inte på prognoser om framtiden. Om informationen vore tillräckligt detaljerad skulle marknadsanalytikerna och myndigheterna ha möjligheter att värdera riskerna i ljuset av den aktuella, t.ex. konjunkturella, utvecklingen öka.

Riksbankens sammanfattande bedömning är att Baselreglernas grundläggande princip om att så långt möjligt relatera kapitalkraven till de underliggande riskerna är sund och bidrar till finansiell stabilitet.

Riksbankens sammanfattande bedömning är att Baselreglernas grundläggande princip om att så långt möjligt relatera kapitalkraven till de underliggande riskerna är sund och bidrar till finansiell stabilitet. Förslaget till nya kapitaltäckningsregler innehåller dock vissa mekanismer, som kan förstärka de cykliska effekterna på bank-

sektorn och den procykliska inverkan som banksektorn i sin tur riskerar få på samhällsekonomin. Sådana problem kan delvis hantearas inom ramen för Baselförslagets andra pelare, den kvalitativa tillsynsprocessen. Denna skulle kunna kompletteras med regler för dynamiska reserveringar. Åtgärder för att öka transparensen i bankernas exponeringar bör också övervägas.

Operativa incidenter i banksystemet – två exempel

De svenska bankerna blir, liksom övriga samhället, alltmer beroende av data- och kommunikationssystem. Detta medför att brister i programvara kan ge allvarliga konsekvenser inte bara för enskilda banker utan också för betalningssystemet i övrigt. Mindre dataavbrott sker nästan dagligen i bankerna. Under det senaste halvåret har Riksbanken och Nordbanken även drabbats av två allvarliga och långvariga störningar. Nedan beskrivs de två händelserna, följt av en diskussion om konsekvenserna för betalningssystemet och de systemriskerna som liknande händelser kan innebära.

RIKSBANKEN

I oktober 2000 drabbades RIX, Riksbankens datasystem för avveckling av stora betalningar mellan bankerna, av en allvarlig störning. Ett antal eurobetalningar skickades två gånger, vilket innebar att bokföringen blev felaktig. De svenska bankerna visste därmed inte den verkliga ställningen i svenska kronor vid dagens slut och kunde inte effektivt utjämna överskott och underskott mellan varandra. Felet hittades först efter två dagar och kunde hänföras till det kommunikationssystem som länkar bankerna till RIX-systemet. Det tog ytterligare tre dagar att rätta till felet och att testa den nya lösningen.

Tack vare en väl etablerad reservrutin kunde betalningsströmmarna mellan bankerna fortsätta utan nämnvärda problem under dessa dagar.

Tack vare en väl etablerad reservrutin kunde betalningsströmmarna mellan bankerna fortsätta utan nämnvärda problem under dessa dagar.

NORDBANKEN

Vid årsskiftet drabbades Nordbanken vid ett flertal tillfällen av störningar i sitt datasystem. Problemen, som startade med ett första avbrott mitt under mellandagshandeln, upphörde inte förrän tre dagar in på det nya året. Effekterna av störningarna blev extra omfattande eftersom antalet transaktioner alltid är avsevärt högre kring årsskiftet än normalt. Att bankens datasystem tidvis kunde fås att fungera avvärdade vad som annars hade kunnat bli en allvarlig situation.

Problemen kunde bland annat härledas till en programvara som ändrats under julveckan. Situationen förvärrades av fel i program-

varan för återstart av datasystemen som, trots rättelse från leverantören flera månader tidigare, inte åtgärdats. Återstarten tog därmed markant längre tid än vanligt. För att ta igen förlorad tid försökte banken köra tre dagars transaktioner på två dagar. Normal kapacitet räckte då inte till och ett beslut togs att manuellt göra prioriteringar för att styra resurser från andra delar av systemet. Under dessa påfrestande förhållanden inträffade ett par handhavandefel av operatörerna, vilket ytterligare förvärrade problemen.

KONSEKVENSER FÖR DET SVENSKA BETALNINGSSYSTEMET

Händelserna är tyffall av vad man brukar benämna operativa incidenter.⁴² Det kan i efterhand konstateras att Riksbanken och Nordbanken i dessa fall klarade sig relativt lindrigt undan. Incidenter av detta slag skulle dock i värsta fall kunna ge konsekvenser inte bara för den drabbade banken och dess kunder utan även leda till allvarliga störningar i betalningssystemet.

Om en bank (som i Nordbankenfallet) inte själv kan skicka iväg betalningar på grund av datasystemfel, medan alla motparter fortsätter att skicka pengar till problembanken, resulterar det i att likviditet kommer att låsas in i denna bank. Problembanken får med andra ord överskottslikviditet, medan övriga finansiella aktörer får ett underskott. Om problembankens datasystem är ur funktion kan det vara så att banken inte har någon möjlighet att utnyttja överskottslikviditeten, vilket i så fall skulle innebära en sammanlagd kostnad för systemet. Detta skulle även på kort sikt kunna medföra likviditetsstörningar för andra banker.

I Nordbankenfallet användes reservrutinerna i RIX, varvid alla transaktioner kunde avvecklas. En förutsättning för att reservrutinerna ska fungera är dock att RIX kan få transaktionsunderlag från bankernas interna datasystem. I det aktuella fallet hade Nordbanken tidvis ett fungerande system som kunde förmedla transaktionsdata till RIX. Läget hade dock kunnat bli mycket allvarligt om Nordbankens system istället helt legat nere flera dagar i rad över årskiftet.

För att undvika spridning av denna typ av likviditetsproblem kan Riksbanken i första hand så snart problemet uppdragas meddela detta till övriga deltagare och stoppa ytterligare betalningar till problembanken. Det finns sedan möjlighet att på uppdrag av problembanken manuellt överföra lån från problembanken till övriga aktörer. Som en sista utväg skulle övriga aktörer kunna få låna pengar av Riksbanken i dess roll som tillhandahållare av nödkrediter, ”lender of last resort”.

Nordbankenfallet fick även konsekvenser för betalningssystemet i konsumentledet. Bankkunder har idag möjligheten att vid problem med uttagsautomater, telefon- eller internetbanker utföra ärenden direkt vid ett bankkontor. Detta förutsätter dock att det finns kontor som är öppna, tillgängliga och har tillräckligt stor kapacitet. Det krävs också att kontorens datasystem fungerar eller att ärenden

⁴² Basalkommittén definierar operativ risk som ”risken för direkta eller indirekta förluster till följd av icke ändamålsenliga eller otillräckliga interna rutiner, mänskliga fel och felaktiga system eller till följd av yttre händelser”.

kan hanteras manuellt, direkt eller genom att läggas i buffert. I takt med att allt fler banker lägger ner kontor till förmån för internet-tjänster reduceras kundernas tillgång till denna reservkanal.

ETT ÖKAT MJUKVARUBEROENDE

Nordbankens programvarufel kunde härledas till mjukvara utvecklad av flera olika mjukvaruleverantörer, medan Riksbankens programvara var egenutvecklad. Dagens mjukvaror blir allt mer komplicerade och integrerade med varandra. Ett problem är att programmen kan reagera olika beroende på hur de kombinerats.

Fel i kommunikation och mjukvara är i många fall svårare att hitta och åtgärda än fel i hårdvaran.

Fel i kommunikation och mjukvara är i många fall svårare att hitta och åtgärda än fel i hårdvaran. I RIX uppstod exempelvis felet bara vid vissa kombinationer av betalningar och om kösituation förelåg. En möjlig utveckling är att framtida programvara i större utsträckning själv kan hitta fel och rätta dessa. Utan bättre felsökningsrutiner i programvaran riskerar allt mer komplexa och integrerade data- och kommunikationssystem, att leda till fler operativa incidenter.

Händelserna i Riksbanken och Nordbanken understryker vikten av att testa nya program i testmiljöer som är så lika den vanliga driftsmiljön som möjligt samt nödvändigheten att utveckla och regelbundet öva reservrutiner.

GEMENSAMMA MJUKVARULEVERANTÖRER

Operativa förluster särskiljer sig från marknads- och kreditförluster så tillvida att de normalt inte drabbar flera banker samtidigt. Förutom virusattacker skulle dock gemensamma programvarufel kunna åstadkomma detta i bankerna. Millenriebuggen, som befarades kunna drabba många datasystem samtidigt är ett exempel på detta, men även i mindre skala kan det uppstå problem. De internationella mjukvaruleverantörerna är inte så många och det är rimligt att anta att samma grundmjukvara finns hos mer än en bank. Även i de välrenommerade mjukvaruleverantörernas produkter existerar fel, vilka uppmärksammas mer eller mindre fort och rättelser skickas ut till kunderna. Rättelserna i kombination med alla uppdateringar av programvaran innebär dock mycket information till bankerna. Beroende på den individuella bankens strategi och instruktioner för programändringar leder detta till att prioriteringar görs i många fall, varav vissa i slutändan kan visa sig felaktiga. Om flera storbankers datasystem drabbas samtidigt skulle en stabilitetshotande situation kunna uppstå.

Om flera storbankers datasystem drabbas samtidigt skulle en stabilitetshotande situation kunna uppstå.

SLUTSATSER

För att i möjligaste mån undvika att programvarufel ger allvarliga konsekvenser för den egna banken och för betalningssystemet är det av betydelse att

- bankernas IT-avdelningar verkligen följer de interna instruktionerna för när och hur programvaruändringar får ske;
- bankerna har en bra kommunikation med sina mjukvaruleverantörer, samt supportavtal som ger snabbt stöd i händelse av problem;
- banker vid egen utveckling av programvara testar denna omsorgsfullt under så produktionsliknande förhållanden som möjligt;
- bankerna har definierade och inövade reservrutiner och beredskapsplaner med klara prioriteringsregler;
- bankerna vid upptäckt av ett eventuellt gemensamt programvarufel varnar övriga banker. Noteras bör att effekten av ett programvarufel i en bank inte behöver vara densamma i en annan bank på grund av skillnader i integration med övriga data-system och angränsande mjukvara;
- informationsflödet och samarbetet med berörda myndigheter fungerar vid incidenter;
- informationsflödet till allmänheten fungerar vid incidenter.

Ökad finansiell stabilitet genom internationella standarder

Finansiella kriser leder till stora samhällsekonomiska kostnader, vilket vi kunnat se de senaste decennierna. Standarder som ger vägledning och utformar ”best practices” minskar risken för finansiell och markoekonomisk kris, ger ett referensmått och metod för utvärdering av ett land samt ger länder som ej uppfyller standarder vägledning i sin utveckling. Internationella organisationer driver utvecklingen av standarder och de utför också oberoende utvärderingar av enskilda länder. IMF och Världsbanken har exempelvis standarder som referens vid utvärdering av ett lands sårbarhet vid ekonomisk chock och som villkor vid kreditgivning.

VILKA ÄR DE VIKTIGASTE STANDARDERNA?

För att optimera användandet av resurser har finansiella organisationer, med representation från både i- och u-länder, enats om en lista över tolv prioriterade standarder. Listan innehåller standarder som definierar informationskrav på penningpolitik, finansfrågor, finanspolitik och statistik, regleringskrav vid insolvens och för ägar-kontroll, redovisning, revision, betalnings- och avvecklingssystem samt marknadsmissbruk. Därutöver finns tillsynskrav på banker, värdepappersbolag, värdepappersmarknader och försäkringsbolag.

Avsikten har varit att välja ut standarder som sammantaget utgör ett skydd mot kriser. Standarderna samverkar i hög grad med varandra. Exempelvis kan tillsyn av banker och andra finansiella

företag försvåras om inte reglerna för redovisning samt revision är väl utformade.

VIKTIGA STANDARDER FÖR FINANSIELL STABILITET

De standarder som är viktigast i samband med Riksbankens stabilitetsarbete är dels reglerna för betalnings- och avvecklingssystem, dels reglerna för tillsyn.

De standarder som är viktigast i samband med Riksbankens stabilitetsarbete är dels reglerna för betalnings- och avvecklingssystem, dels reglerna för tillsyn.

De förra anger hur betalnings- och avvecklingssystem för så kallade stora betalningar ska organiseras och de därmed sammanhängande riskerna minimeras. De senare sätter upp minimiregler och ”best practices” för reglering och tillsyn samt anger hur de finansiella instituten och marknaderna själva bör agera, t.ex. för att hantera sina risker. Som exempel på vad standarder innehåller beskrivs den för banktillsyn närmare i det följande.

Baselkommittén för banktillsyn har skrivit tjugofem *Core Principles* för banktillsyn. Principerna omfattar de olika delområden som ligger till grund för god tillsyn och bankskötsel, såsom:

- Tillsynsmyndigheten ska vara oberoende från påtryckningar och ha den kompetens och de resurser som krävs för den avsedda verksamheten.
- Alla banker och andra bankliknande kreditinstitut ska vara underkastade lagar, regleringar och tillsyn.
- Nya banker får endast starta efter en tillståndsprövning av myndigheterna. Därvid prövas bland annat att den planerade verksamheten och dess organisation är sund och att ägarna och verkställande ledningen är kompetent och hederlig.
- Banker ska ha antagit policier bland annat för kapitaltäckning, kreditgivning, förlustreserveringar, hantering av olika risker (kreditrisk, marknadsrisk, operativa risker, likviditetsrisker m.m.) och för internkontroll av verksamheten.
- Tillsynsmyndigheten ska utföra tillsyn både ”off-site” (genom rapportering) och ”on-site” (genom platsbesök). Tillsynen ska avse hela bankgruppen inklusive institut som inte är banker eller ens finansiella institut, så kallad konsoliderad tillsyn.
- Bankerna ska följa internationellt erkända redovisningsregler, vilket ska kontrolleras av de utsedda revisorerna.
- Tillsynsmyndigheten ska ha mandat att agera snabbt och effektivt med åtgärder för att förebygga att problem i banker växer sig stora.
- När banker etablerar filialer och dotterföretag utanför landgränserna ska tillsynen även avse dessa och samarbetsarrangemang måste därför göras med tillsynsmyndigheterna i andra länder.

Det har hittills inte gjorts någon formell utvärdering, t.ex. av IMF, av hur väl Sverige uppfyller standarderna om betalnings- och avvecklingssystem samt om banktillsyn.

VEM UTFORMAR STANDARDER?

Betydande specialkunskaper krävs för att utforma standarder vilket exempelvis innebär att redovisningsexperter utformar standarder för redovisning, banktillsynsmyndigheter för banktillsyn osv. Det är dessutom viktigt att standarderna får en bred internationell upplutning – detta sker i första hand genom att så många länder som möjligt involveras i att arbeta fram texten till en standard. Slutligen krävs politisk förankring och regeringsstöd, med åtagande att verka för genomförande av de utformade standarderna.

PRODUKTION: KARLERIK LINDGREN AB, SVERIGES RIKSBANK. TRYCK: ARNE LÖFGREN OFFSET AB.

SVERIGES RIKSBANK • BESÖKSADRESS: BRUNKEBERGSTORG 11 • POSTADRESS: 103 37 STOCKHOLM
WEBBPLATS: WWW.RIKSBANK.SE • E-POST: REGISTRATORN@RIKSBANK.SE • TELEFON: 08-787 00 00 • FAX: 08-21 05 31

ISSN 1403-0012